

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK EL SANATLARI ANASANATDALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

72899

İSTANBUL SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ ÖRNEĞİNDE
EL YAZMASI ESERLERİN RESTORASYONU

HAZIRLAYAN
TÜLİN ADANIR

72899

DANIŞMAN
DOÇ. İSMAİL ÖZTÜRK

İZMİR - 1998

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM BAKANLIĞI
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

EK 3

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum "İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Örneğinde El Yazması Eserlerin Restorasyonu" adlı çalışmanın tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

29.07.1998

TÜLİN ADANIR

EK 4

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/...../..... tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'ninmaddesine göre Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı yüksek lisans öğrencisi Tülin Adanır'ın "İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Örneğinde El Yazması Eserlerin Restorasyonu" konulu tezi incelenmiş ve aday 17.08.1998 tarihinde, saat 10.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

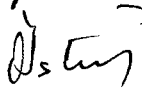
Adayın kişisel savunmaya dayanan tezinin savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anasanat dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verildi.

BAŞKAN

Doç. İsmail ÖZTÜRK

ÜYE

Doç. Ayşe ÜSTÜN

ÜYE

Yrd. Doç. Muray YILMAZ

TEZİN ENSTİTÜYE TESLİMİ SIRASINDA VERİLECEK OLAN
TEZ VERİ FORMU

YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU

Tez No: Konu Kodu: Üniv. Kodu:

*Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tezin Yazarının

Soyadı: ADANIR

Adı: Tülin

Tezin Türkçe Adı: İSTANBUL SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ ÖRNEĞİNDE EL
YAZMASI ESERLERİN RESTORASYONU

Tezin Yabancı Dildeki Adı: The Restoration of manuscripts in the Library of Süleymaniye in
İstanbul

Tezin Yapıldığı

Üniversite: Dokuz Eylül Üniversitesi

Enstitü: Sosyal Bilimler

Yıl: 1998

Diğer Kuruluşlar:

Tezin Türü:

1-Yüksek Lisans

2-Doktora

3-Tıpta Uzmanlık

4-Sanatta Yeterlilik

Dili: Türkçe

Sayfa Sayısı: 102

Referans Sayısı:

Tez Danışmanlarının

Ünvanı Adı Soyadı: Doç. İsmail ÖZTÜRK

Ünvanı Adı Soyadı:

Türkçe Anahtar Kelimeler:

- 1- Restorasyon
- 2- Süleymaniye Kütüphanesi
- 3- Asitten Arındırma
- 4- Laminasyon
- 5- Cilt

İngilizce Anahtar Kelimeler:

- 1- Restoration
- 2- The library of Süleymaniye
- 3- Deacidification
- 4- Lamination
- 5- The Bookbinding

Tarih: 29.07.1998

İmza:

EK 6

ÖZET

Süleymaniye Kütüphanesi Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğüne bağlı olarak Süleymaniye Camiinin doğu tarafındaki Evvel ve Sani Medreseleri ile Sıbyan Mektebi olarak yapılmış binalarda bulunmaktadır. Mimar Sinan'ın eserleri arasında bulunan bu külliyenin yapımına 1549 yılında başlanmış, 1557 yılında da hizmete açılmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde 95 ayrı koleksiyon ve 125 bin yazma eser bulunmaktadır.

Kütüphanenin bölümlerinden olan ve 1962 yılında hizmete açılan Cilt ve Kitap Hastalıkları servisinde çeşitli kitap kurtları tarafından dantel haline getirilmiş, nemin ve çeşitli faktörlerin tesiriyle dağıtılmış ve kırılmış eserlerin yaprakları büyük bir itina ile onarılmaktadır. Bu işlemden sonra tamir edilmiş yapraklar bir araya getirilmekte ve şirazesini örüldükten sonra cilt servisine verilmektedir. Burada kitaplar, devrinin özelliklerine uygun olarak klasik tarzda ciltlenmektedir. Yazma eserler biyolojik, fiziksel ve kimyasal tahrip unsurlarından dolayı zarar görmektedirler. Patoloji servisinde konuyla ilgili uygulamalar yapılarak bir el yazması eserin korunması ve restorasyonuna ilişkin bilgilerin doğrultusunda koruma ve restorasyon ilkeleri belirtilmiştir. Patoloji servisinde kurt yenikli sayfa, mantar tahribatı, buruşuk ve yırtıkların onarımı farklı malzeme ve teknikleri gerektirmektedir. Yapılan araştırmalardan tezhipli eserlerde altın ve boya kullanımından dolayı kırılmalar olduğu ve kağıdın asiditesinin arttığı belirlenmiştir.

El yazması eserlerin gelecek kuşaklara aktarılabilmesi, bu eserlerin korunması ve restorasyonuna bağlıdır. Ancak bu konuda uzman eleman sayısı yeterli değildir. Eleman yetersizliği ve restorasyonun pahalı bir işlem gerektirmesi, bu konunun yavaş ilerlemesine ve gelişmemesine neden olmaktadır. Yapılan araştırmalarda eski eserlerin günümüze kadar saklanabildiği ancak yenilerin ömrünün eskiler kadar uzun olmayacağı (en fazla 100 yıl) belirlenmiştir. Bu da el yazması eserlerin restorasyon ve korunmasının önemini ortaya koymaktadır.

EK 7

ABSTRACT

Süleymaniye Library, as a department of Ministry of Culture and Tourism, Libraries and Publications General Directory is present at the buildings that name built as Evvel and Sani Medresses and Sibyan Mektebi on the east side of the Süleymaniye Mosque.

The collection of buildings surrounding the Süleymaniye Mosque, that is one of the treces of Mimar Sinan, had been started to be built in 1549 and had been served to use in 1557 . In the Süleymaniye Library there exists 95 different collections and 125000 hand-written pieces.

In the Bookbind ve Book Problems Service, that is served to use in 1962 and is one of the departmens of the Library, the leaves of the art-pieces which are damaged by bookworms and scattered and broken into pieces by humidity and various factors, are ment with great care. As a following process the ment leaves are gathered and given to bookbind service after its şiraze is knit. Here, the books are binded in the classical way convenient to the characteristic of the period. Hand-written pieces are damaged because of the biological, physical and chemical destroying effects. In the direction of the knowledge about the protection and restoration of a hand- written piece, the pirinciples of protection and restoration are stated and in the patology service applications are mode related to the subject. In the patology service, mending of worm-bitten, fungi-damaged, crumpled and torn leaves requires different materials and techniques.

Based on the reseorehes, it is stated that there hed been refractions because of the use of gold and point in the ornamented pieces and the acidity of the paper is increased. The transferring of the hand-written pieces to future generations is directry related to the protection and the restoration of these pieces. But the number of the experts on this subject is not enaugh. On grounds of restoration's being a high-cost process and lack of experts causes the subject make slow progresses and become non-developing. Based on the resourches, it is stated that ancient art-pieces could be kept until present time, however the new ones would not last that long (max 100 years). As a conclusion it declones the importance of restoration and protection of hand-written art pieces.

ÖNSÖZ

Kütüphaneler, müzeler ve koleksiyonlarda bulunan yazma eserlerin gelecek nesillere aktarılabilmesi ve ilime hizmet edebilmeleri bu eserlerin korunması, tahribata uğramışların da restorasyonu ile mümkündür. Yazma eserlerin korunması, restorasyonu ve röprodüksiyonu bunlarla ilgili metot, teknik ve uygulamalar; ülkemizde az bilinen, sınırlı bir çalışma alanı olan yeterli sayıda restoratör ve türkçede başvurulacak çok fazla kaynağı bulunmayan uzmanlık konularıdır. Bu bakımdan konuya "İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi örneğinde El Yazması Eserlerin Restorasyonu" başlığı altında araştırma ve yaptığım çalışmaları belgeleme gereği duydum. Süleymaniye Kütüphanesi ülkemizde el yazması eserlerin onarıldığı "cilt ve patoloji" servisine sahip tek merkezdir. Bu merkezdeki ilk araştırma ve uygulamalarım lisans dönemimde, staj kapsamında 1990/1991/1992 yıllarında başlamıştır. Ayrıca konu, 1996 yılında "İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde, Yazma Eser Restorasyonunun Araştırılması ve Sonuçlarının Bölümümüz Eğitiminde Kullanılması" başlıklı bir proje olarak araştırılmaya başlanmış ve proje 1998 yılında sonuçlandırılmıştır.

Tezde yer alan fotoğraflar proje kapsamında Süleymaniye Kütüphanesi Patoloji Bölümü'nde yapılan araştırmalar sonucunda D.E.Ü.Güzel San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivine kazandırılmıştır. Ayrıca Kütüphane müdürü Muammer Ülker Patoloji bölümünde uzun yıllar emek vermiş, kimyager Saadet Gazi'den çeşitli bilgiler alınmıştır. Yeni Kütüphane müdürü Nevzat Kaya'dan alınan bilgilere göre şu an alet ve teçhizat alındığı halde gerek mekan gerekse eleman problemlerinden dolayı restorasyon çalışmalarına başlanamamıştır.

Tezimin oluşmasında beni yönlendiren, kütüphane araştırmalarımda gerekli olan kaynakları esirgemeyen, bilgi ve görüşlerine başvurduğum tez danışmanım, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü Başkanı Sayın Hocam Doç. İsmail ÖZTÜRK'e, proje kapsamında Süleymaniye Kütüphanesi araştırmalarımda yardımcı olan Tezhip Anasanat Dalı Başkanı Sayın Hocam Doç. Ayşe ÜSTÜN'e, fotoğraf ve dıaların çekimlerini gerçekleştiren, Sayın Hocam Öğr. Gör. Aynur MAKTAL'a, Emekli Yüksek Kimyager Sayın Saadet GAZI'ye, tezimin yazımını ve mizampajını gerçekleştiren Çağdaş Bilgi İşlem Şirketine, tezi hazırlamamda maddi ve manevi destek veren aileme teşekkür ederim.

29.07.1998 / Tülin ADANIR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
KISALTMALAR	V
RESİMLERİN LİSTESİ	VI
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	IX
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİNİN TANITIMI VE BİR EL YAZMASI ESERİN ÖZELLİKLERİ

1.1. Süleymaniye Kütüphanesi'nin Tanıtımı	5
1.1.1. Tarihi	5
1.1.2. Mimarisi	6
1.1.3. Kuruluş Amaçları	9
1.1.4. Bölümleri	10
1.2. Yazma Eserin Özellikleri	15
1.2.1. Bölümleri	16
1.2.2. Malzeme	16
1.2.3. Cilt	26

2. BÖLÜM

EL YAZMA ESERLERİ TAHRİP EDEN UNSURLAR, KORUMA, RESTORASYON ÖNCESİ İŞLEMLER, KİTAP RESTORASYONU TEKNİKLERİ

2.1. Yazma Eseri Tahrib Eden Unsurlar	29
2.1.1. Biyolojik Unsurlar	29

2.1.2. Fiziksel Unsurlar	37
2.1.3. Kimyasal Unsurlar	38
2.1.4. Diğerleri	38
2.2. Koruma İlkeleri ve Korumada Dikkate Alınması Gereken	
Etkenler	39
2.3. Restorasyon Öncesi İşlemler	40
2.3.1. İnceleme	40
2.3.2. Restorasyon İlkelerin Saptanması	41
2.4. Kitap Restorasyonu Teknikleri	41
2.4.1. Temizleme (Kirden-Lekeden-vb. Arındırma)	41
2.4.2. Düzleştirme	47
2.4.3. Asitten Arındırma (Dezasidifikasyon)	48
2.4.4. Aharlama	49
2.4.5. Kağıtla Restorasyon	51
2.4.6. Monte Etme	51
2.4.7. Yapıştırma	52
2.4.8. Lamination	52
2.4.9. Ciltleme	55

3. BÖLÜM

İSTANBUL SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ ÖRNEĞİNDE EL YAZMASI ESERLERİN RESTORASYONU

3.1. Restorasyon Öncesi İşlemler	58
3.2. Kullanılacak Malzemeler	60
3.3. Kurt Yenikli Bir Kitaba Ait İki Formanın Restorasyonu	60
3.3.1. Kurt Yenikli Tek Sayfa Restorasyonu	60
3.3.2. Kurt Yenikli İnce ve Kalın Yüzeyle Kağıtların Restorasyonu	62
3.4. Su Baskınında Tahribata Uğramış Kitabın Restorasyonu	63
3.5. Yırtık ve Buruşuk Kağıtların Restorasyonu	64

3.5.1. Yırtık Restorasyonu	64
3.5.2. Buruşukların Restorasyonu	64
3.6. Lamination	64
3.7. Şiraze Yapımı	65
3.8. Cilt Yapımı	66
3.9. Restorasyonu Yapılan Kitaplara İlişkin Örnekler	67
SONUÇ	88
BİBLİYOGRAFYA	91
TERİMLER SÖZLÜĞÜ	98
ÖZGEÇMİŞ	102

KISALTMALAR

A.Süheyl: Ahmet Süheyl	Ord.. : Ordünaryus
Ank. : Ankara	Öğr. : Öğretim
a.g.e. : Adı geçen eser	pH. : Asitliği ve alkaliliği gösteren bir değer
a.g.m. : Adı geçen makale	Per. : Personel
Arş. : Araştırma	Prof. : Profesör
A.Ş. : Anonim Şirket	S. : Sayı
Bkz. : Bakınız	s. : Sayfa
Böl. : Bölüm	San. : Sanatlar
cm. : Santimetre	San. : Sanayi
Çev. : Çeviren	sn. : Saniye
dk. : Dakika	v.b. : Ve benzeri
Doç. : Doçent	v.s. : Vesaire
D.E.Ü. : Dokuz Eylül Üniversitesi	Yay. : Yayın
Dr. : Doktor	Yrd. : Yardımcı
Fak. : Fakülte	
Fr. : Fransızca	
Gel. : Geleneksel	
Gör. : Görevli	
Göz. : Gözel	
g. : Gram	
İ.Ö. : İsadın Önce	
İ.S. : İsadın Sonra	
İst. : İstanbul	
İşl. : İşleri	
lt. : Litre	
m. : Metre	
m². : Metrekare	
ml. : mililitre	
Müd. : Müdür	
Mtb. : Matbaa	

RESİMLERİN LİSTESİ

- Resim-1:** Süleymaniye Kütüphanesi Giriş Kapısı.
- Resim-2:** Süleymaniye Kütüphanesi ve Süleymaniye Camii'nin sokaktan görünüşü.
- Resim-3:** Süleymaniye Kütüphanesi ve Süleymaniye Camii'nden bir görünüş.
- Resim-4:** Süleymaniye Kütüphanesinin avludan görünüşü.
- Resim-5:** Süleymaniye Kütüphanesi giriş.
- Resim-6:** Süleymaniye Kütüphanesi fişlerin bulunduğu dolaplı bölüm.
- Resim-7:** Yazma eserin onarımında kullanılan bazı araçlar.
- Resim-8:** Kurt yenikli sayfa.
- Resim-9:** Japon kağıdının falçata ile kazınması
- Resim-10:** Onarılmış bir kitabın şiraze dikişi.
- Resim-11:** Su baskınından zarar görmüş yazma eser sayfası.
- Resim-12:** Asitten zarar görmüş sayfalar.
- Resim-13:** Asitli sayfaların birleştirilmek üzere parçalarının sayfa üzerinde tespiti.
- Resim-14:** Cetvellerde kullanılan altının sayfa üzerinde yapmış olduğu kırılmalar.
- Resim-15:** Kırılması onarılmış sayfa.
- Resim-16:** Asitli sayfanın japon kağıdı ile onarılmış hali.
- Resim-17:** Asitli sayfaların onarımı tamamlanmış hali.

- Resim-18:** Mantarlaşmış sayfanın onarımı tamamlanmış hali.
- Resim-19:** Kurt yenikli ve mürekkebinden dolayı asitlenmiş yazma eser sayfası.
- Resim-20:** Kurt yenikli sayfanın onarılmış bazı kısımları.
- Resim-21:** Su baskınından zarar görmüş, yapışmış ve açılmış sayfanın japon kağıdı ile kaplanması.
- Resim-22:** Sayfaya yapıştırılan japon kağıdının ıstaka ile sağlamlaştırılması.
- Resim-23:** Japon kağıdının tutkal ile yapıştırılması.
- Resim-24:** Sayfaya ince fırça ile tutkal sürülerek japon kağıdının yapıştırılması.
- Resim-25:** Sayfanın yüzüne ince japon kağıdının yapıştırılması.
- Resim-26:** İnce japon kağıdının sayfa üzerine tutkal sürülerek yapıştırılması.
- Resim-27:** El yazması eserin prese konulması.
- Resim-28:** El yazması eserin prestenden çıkmış görünümü.
- Resim-29:** Asitli ve kurt yenikli sayfanın onarılmış durumu.
- Resim-30:** Onarılmış sayfaların kitap haline getirilmiş şekli.
- Resim-31:** Onarılmış kitapların daha sonra cildi yapılmak üzere ağırlık altında bekletilmesi.
- Resim-32:** Patoloji servisindeki laboratuvardaki çeşitli ölçekli kaplar.
- Resim-33:** Çeşitli kimyasal maddeler.
- Resim-34:** Cilt bölümünde kütüphane fişleri vb. malzemeleri delmekte kullanılan matkap.
- Resim-35:** Kağıdın asiditesini ölçen araç.(pH metre)

Resim-36: Çeşitli hassas teraziler.

Resim-37: Onarımda kullanılan elektrikli, spatulalı araç.

Resim-38: Mikroskop ve poloroid oküler kamera.

Resim-39: Buhar makinesi ve pres.

Resim-40: Kağıdın nemini ölçen araç.

Resim-41: Laminasyonda kullanılan ve kağıda basınç veren araç.

Resim-42: Cildin süslemesinde kullanılan araçlar.

Resim-43: Cilt bölümünde kullanılan çeşitli aletler.

Resim-44: Cilt bölümündeki çeşitli malzemeler.

Resim-45: Cilt yapımında ve onarımında kullanılan çeşitli malzemeler.

Resim-46: Cilt bölümünde kullanılan araç.

Resim-47: Cilt bölümünde bulunan ayarlanabilir kesim aracı.

Resim-48: Klasik bir cilt örneği.

Resim-49: Klasik cilt kapağı.

Resim-50: Minyatürlü bir el yazması örneği.

Resim-51: Serlevha tezhipli ve mıklepli yazma eser örneği.

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil-1: Süleymaniye Kütüphanesi Planı.

Şekil-2: Kağıthaneler devrinin imalat tarzını özetleyen 1661 tarihli gravür

Şekil-3: Klasik bir cildin yandan görünüşü.

Şekil-4: Termitlerin yaşam evreleri (Reticulitermes Lucifugus)

Şekil-5: Worker ve Soldier Termit (Reticulitermes Lucifugus)

Şekil-6: Worker ve Soldier Termit diş örneği (Reticulitermes Lucifugus)

Şekil-7: Blattids yaşam evresi

Şekil-8: Laminasyon; Sayfaların Düzenlenmesi.

Şekil-9: Sayfaların yerleştirilişi.

Şekil-10: Klasik bir kitap cildinin kısımları.

Şekil-11 : Süleymaniye Kütüphanesindeki Belge Tespit Formu Örneği.

GİRİŞ

Kültürel birikimler yaşam içinde oluşarak geleceğe bir değişim, gelişim ve süreklilik içinde aktarılırlar. Aktarma işide toplumlarca üretilip tüketilen bilgi, beceri ve değer yargılarının yaşama geçirilmesiyle gerçekleştirilir. Bu bağlamda bir ulusun kültürü ve o kültür içinde yer alan unsurlar, o ulusun insanların geçmişiyile gelecek kuşakları arasında bağ kurmada önemli rol oynar. Çünkü kültür var olmanın ve değişmenin temelidir.*

Kültürü bütün ayrıntılarıyla gösteren şehirler, müzeler ve kütüphanelerdir. Süleymaniye Kütüphanesinde ülkemizde el yazması eserlerin onarıldığı tek merkez olmasından dolayı Türkiye'nin her yerinden gelen yazma eserlerin restorasyonu ve korunmasını sağlamaktadır. Kültür Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğüne bağlı bulunan Süleymaniye Kütüphanesinin yapımına 1549 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle Mimar Sinan tarafından başlanılmış ve 1557 yılında hizmete açılmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi'nin "Evvel" ve "Sani" medreseleriyle, "Sıbyan mektebi" 1918 yılından bu yana kütüphane olarak hizmet vermektedir. 1962 yılında kurulan pataloji ve cilt servisinde onarımı gereken, özellikle kitap kurtları tarafından dantel haline getirilmiş, nemin ve çeşitli faktörlerin etkisiyle dağılmış, kırılmış eserlerin yaprakları büyük bir dikkatle onarılmaktadır. Daha sonra onarılmış yapraklar bir araya getirilmekte ve şirazesi örüldükten sonra cilt servisinde işleme girmektedir. Bu serviste kitaplar, devrinin özelliklerine uygun olarak klasik tarzda ciltlenmektedir. Serviste her çeşit deri, ebru, lake ve kumaş kaplı kitaplar tamir edilmekte, gerektiğinde yeni ciltlerde yapılmaktadır. Ancak eleman yetersizliğinden şu an servis hizmet verememektedir.

Süleymaniye Kütüphanesi'nde 100 bin el yazması eser bulunmaktadır. Kütüphaneye bağlı, Atıf Efendi, Köprülü, Nuruosmaniye, Koca Ragıp Paşa ve Üsküdar'daki Hacı Selim Ağa Kütüphanesindeki 25 bin eserle birlikte yazma eserlerin sayısı 125 bine ulaşmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi'nin bir ihtisas kütüphanesi olması nedeniyle diğer

* İsmail, ÖZTÜRK; Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kültürel Değişim ve Müzecilik Açısından Kültürün Maddi Ürünlerinin Önemi..
V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi
24-29/ Haziran / 1996 Ankara. s.1

kütüphanelerden farklı bir çalışma sistemi vardır. Kütüphane araştırmacıların hizmetindedir.

Mikrofilm ve fotokopi hizmetleri, okuyucu hizmetleri vardır. Kütüphanede yıllık temizlik ve bakım önemli yer tutar. Yıllık temizlikte kitapların her biri sayfa sayfa elden geçirilerek havalandırılır. Temizliği yapıldıktan sonra, kurt yeniği ve rutubetlenme varsa bu eserler ayrılarak cilt ve patoloji servisinde bakıma alınır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde ayrıca; Ord.Prof.Dr.A.Süheyl Ünver, Slayt, Renkli dialar yazı ve levha, klasik taş plak, Ekrem Karadeniz nota defteri koleksiyonlarında bulunmaktadır.

İslam sanatını etkileyen "evrende salt biçim ve kendiliğinden suret yoktur, yalnız Tanrı sürekli ve kalıcıdır" diye özetlenebilen dogmatik kuram, İslam Sanatlarının soyut bir planda özellikle süsleme ve hat sanatlarında gelişmesine yol açmıştır. Dinsel metinlerin en iyi biçimde yazılıp tezhiplenmesini amaçlayan bu görüş, el yazması kitapların yanısıra, cilt sanatını geliştiren bir etken olmuştur.*

El yazması eserler tezhiplenmiş, minyatürlerle anlatım dilini oluşturmuştur. Tezhiplerin yapılmasında, toprak boyalar kullanılmış, onun için renkler solmamıştır. Kağıtlar Buhara, Şam, Haşebi, Alikurna, Japon, Hatai ve Hint kağıtlarıdır. İnce kağıtlar birbirine yapıştırılarak murakkalar yapılmıştır.** Böylece böcekler için uygun ortamlar oluşmuştur. Tezhip ve minyatürde kullanılan altın ve boyalarda zaman içinde kağıdın asiditesini arttırmakta ve kırılmalar olmaktadır. Altındaki bakır miktarından kaynaklanan bu kırılmalarda (daha çok altınlı cetvellerde görülür.) esere zarar vermektedir.

El yazması eserler birer kültür hazinesi olmalarından dolayı, bu eserlerin korunmaları ve restorasyonları önem taşımaktadır.

" Bu nedenle kültürün maddi ürünlerinin müzelere kazandırılması, bilim çevrelerinin değerlendirmesine olduğu kadar halkın görüşüne sunulması açısından da önemlidir. Kültürel değer taşıyan belgeleri toplamak, incelemek, korumak, değerlendirmek toplumun kendi geçmişini görmesi ve eğitimi için gereklidir."*** Süleymaniye Kütüphanesi el yazması

* Ahmet, KÖKSAL; Türk ve İslam Dünyasında El Yazması, Hat ve Tasvir Sanatı

Milliyet Sanat Dergisi, Yeni Dizi, 102/15 Ağustos 1984. s.51

** Orhan, ÖCAL; Kitabın Evrimi. Tisa Mtb.San., Ank. 1971. s.98

*** İsmail, ÖZTÜRK; Etnografya Müzesinin Önemi
Art Decor, Yıl:4, Sayı:43, Ekim 1996, s.198.

eserlerin korunduğu, tahribata uğrayanların restore edildiği, gerekli malzeme, alet ve teçhizat olduğundan laboratuvar ile, konu ile ilgili araştırma ve uygulamalara olanak vermektedir. Yazma eserlerin restorasyonu bilgiyle birlikte dikkat, sabır ve zaman gerektiren bir dizi işlem den oluşmaktadır. Bu bakımdan konuyla ilgili araştırmalar ve uygulamalara lisans döneminden bu yana (staj kapsamında 1990-91-92 yıllarında) daha sonra ise konu (1996) "İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde Yazma Eser Restorasyonunun Araştırılması" başlıklı proje ile araştırılmış ve proje Mart 1998'de sonuçlandırılmıştır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır.

1. Bölümde Süleymaniye Kütüphanesi, tarihi mimarisi, kuruluş amaçları ve bölümleri ve bir el yazması eserin tanımı, yapısı ve malzemesi açıklanmıştır. El yazması eseri oluşturan ana malzemeler kağıt-mürekkepler-yapıştırıcılar ve sentetik malzemeler hakkında bilgi verilmiştir. Tezin II. bölümünde ise El yazması eserleri tahrip eden unsurlar başlığı altında biyolojik (mantarlar-böcekler ve kemiriciler), fiziksel (ışık-sıcaklık-rutubet-nem ve kuru hava), kimyasal (atmosferik kirlilik-tozun etkisi-zararlı kimyasal maddeler ve mürekkebin etkisi) unsurlar açıklanmıştır.

Tabii unsurlar sel, yangın vb., onarım yanlışlıkları, matbaanın kullanımı gibi sebeplerde diğer unsurlar alt başlığı altında açıklanmıştır. Koruma ilkeleri ve korumada dikkate alınması gereken etkenler, Restorasyon öncesi işlemler, restore edilecek eseri inceleme ve ilkelerini saptama konuları ele alınmıştır.

2. bölüme Kitap Restorasyonu ve Teknikleri başlığı altında devam edilmiştir. Kitap restorasyonu temizleme, yıkama, düzleştirme ve Dezasidifikasyon (asitten arındırma) alt başlıklarıyla açıklanmıştır. Kitap restorasyonu tekniklerinde ise Ahar, Kağıtla onarım, Monte, Yapıştırma, Laminasyon, Ciltleme hakkında bilgi verilmiştir.

3. Bölümde ise serviste restorasyon öncesi yapılan işlemler, bu işlemlerde kullanılacak malzemeler, restorasyon ve restore edilen kitaplara ilişkin örnekler hakkında bilgi verilmiş, fotoğraflarla yapılan işlemler belgelenmiştir. Tez ayrıca konu ile ilgili şekil ve fotoğraflarla desteklenmiştir. Tezde sunulan örnek çalışmalar küçük parçalardan

oluşmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde orjinal sayfalara çalışıldığından yapılan uygulamalardan ancak küçük parçalardan kesilerek, örnek teşkil etmesi bakımından verilmiştir. Yırtık ve yamaların onarımı serviste öğrenmek amacıyla ilk denemeler orjinal olmayan herhangi bir kitap sayfası üzerinde prova edilmiş; daha sonra orjinal sayfa üzerinde çalışılmıştır. 3.bölümde yapılan uygulamalar patoloji bölümünün açık olduğu dönemde staj kapsamında yapılan çalışmaları içermektedir.

Herbiri birer kültür ve tarih hazinesi olan yazma eserlerimiz günümüze kadar çeşitli safhalardan geçmiştir. Bugün Kütüphane'de yıpranmış ve onarılması gereken bir çok eser vardır. Asidik ortamda üretilen kağıtlara basılmış kitapların bir süre sonra ortadan yok olacağına anlaşılması üzerine gelişmiş ülkeler kitap kurtarma çalışmalarını başlatmıştır. Ülkemizde ise halen çeşitli nedenlerle yıpranmış, hastalanmış, neredeyse yok olmaya yüz tutan yazma eserler başta önemli bir merkez olan Süleymaniye Kütüphanesi olmak üzere Ankara'daki Genel Kurmay Askeri Tarih Stratejik Etüd Başkanlığı'nda, İstanbul'daki Atatürk Kütüphanesi Restorasyon Bölümünde, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün Restorasyon ve Konservasyon Bölümünde onarılmaktadır. Kitap restorasyonu, gerek malzemeleri gerekse makina ve teçhizat bakımından oldukça pahalı çalışmanın ürünü sonucunda gerçekleşmektedir. Ancak konuyla ilgili yeterli sayıda personelin olmaması, el yazması eserlerin kurtarılma çalışmalarını azaltmaktadır.

Tezde Süleymaniye Kütüphanesi'nde yapılan restorasyon çalışmaları ile ilgili fotoğraflar, laboratuvar makina vb. malzemeler ve konu ile ilgili şekillere de yer verilmiş, kurt yenikli sayfa onarımı, laminasyonla ilgili uygulamalı çalışmalar sunulmuştur.

1. BÖLÜM

SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ VE BİR EL YAZMASI ESERİN TANIMI

1.1 Süleymaniye Kütüphanesinin Tanıtımı

(Tarihi, Mimarisi, Kuruluş Amaçları, Bölümleri)

1.1.1 Tarihi

İstanbul'un fethinden tam bir asır sonra inşa edilmiş olan Süleymaniye Camii ve Külliyesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun azamet ve ihtişam ile kendine özgü bir şahaseser olarak zengin süslemeleri harikulade mimarisi ile üstün değerini daima muhafaza etmiş bir yapı grubudur.

O dönem anlayışında kutsal yerlerin çevresinde dönemin her türlü ihtiyacına cevap verebilecek abide ve müesseselerin bir külliye halinde meydana getirilmesi, yüzyıllardan beri devam eden bir gelenektir. Fatih devrinde kurulan iki büyük külliye, imparatorluğun sınırları genişleyince yetmez olmuş ve XVI. asırda ikinci büyük ve önemli bir kültür merkezi kurulması düşünülmüştür¹. Böylece Süleymaniye Külliyesi ortaya çıkmıştır.

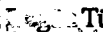
Kanuni Sultan Süleyman'ın emri ile yapımına başlanan Süleymaniye Külliyesi Mimar Sinan'ın ölmez eserleri arasında başta gelir². Yapımına 1549 yılında başlanmış olup 1557 yılında hizmete açılmıştır.

Mimar Sinan'ın eseri olan bu yapının etrafı zamanın maddi manevi bütün ihtiyaçlarına cevap verebilecek biçimdedir. Kanuni Sultan Süleyman kendi adını taşıyan mabedin etrafında bir çok değişik adla anılan yapılar* ve hamam inşa ettirmiştir³. Süleymaniye

1 Halit DENER; Süleymaniye Umumi Kütüphanesi İstanbul 1957, s.5-6

2 Selma GÖKER; "Sultan Süleyman, Mimar Sinan ve Süleymaniye"
Kültür ve Sanat Dergisi (İş Bankası), Yıl:2 Sayı:6 Haziran 1990 s.79

3 Halit DENER; a.g.e. s.6.-7.

* Dar-ül-tıp; Tıp öğrenimi görülen yer. Dar-ül-hadis; Süleymaniye ilkokulunun bulunduğu yer. Evvel ve Sani; Süleymaniye Kütüphanesinin bulunduğu yer. Salis ve Rabi; Dilenci kampı olarak kullanılırdı. Mülazimler; Dilenci kampı altındaki kemerli odalar. Sıbyan Mektebi; Bugün Süleymaniye çocuk kütüphanesinin bulunduğu yer. Tobhane; Askeri matbaa olarak kullanılırdı. Dar-ü -şifa; Burada hastalar dinlenirdi. İmaret; Türk İslam Eserleri Müzesidir.

kütüphanesinin olduğu bölüm ve Süleymaniye ilkokulu'nun bulunduğu kısım 1918'den bu yana kütüphane olarak kullanılmaktadır. Tekke ve zaviyelerin kaldırılması ile (1925) camilerde bulunan yazma eser koleksiyonları yine bu tarihten itibaren bu kütüphaneye nakledilmeye başlanmıştır. Ayrıca Anadolu'nun değişik il ve ilçelerinde bulunan yazma eserler zaman, zaman Süleymaniye Kütüphanesi'nde toplanmak üzere gönderilmiştir. Bugün kütüphanede 94 ayrı koleksiyon vardır. Kütüphanenin başlıca amaçları; İslam kültürü ile ilgili belgeleri bünyesinde toplamak, kütüphanenin ve bağlı kütüphanelerin yazma koleksiyonlarının özelliklerine göre kataloglarını yapmak ve yayımlamak, üniversite, müze, ve belediye kütüphaneleri dahil, İstanbul kütüphaneleri yazma koleksiyonlarının toplu kataloğunu yapmak, bunlara yapılırken yardımcı olmak, İstanbul dışındaki kütüphanelerde bulunan yazma koleksiyonlarının toplu kataloğunu hazırlamak, yazma eserlerin mikrofilm arşivini yapmak ve yine bu arşivden ilim aleminin istifadesini sağlamak amacı ile koruyucu ve kurtarıcı tedbirler almak, gerekli tesisleri kurmaktır.

1.1.2 Mimarisi

Evvel Sani medreselerinin (bugünkü kütüphanenin) cami cephesi düz bir şekilde devam eder, odanın camiye bakan dikdörtgen şeklinde bir penceresi vardır. Süveleri küfeki taşından demir parmaklıdır. Arka cephesi 24x21 m ebatında bir bahçe etrafında sıralanmış odalardan ibarettir. Odalar kubbeli, üzeri kurşunla kaplıdır. Her odada bir ocak vardır. Kubbeler arasındaki yükselen bacalar küfeki taşından ince bir zevkle işlenmiştir. Odalar 3,5x3,5 m ebadında olup revak altlarına açılan kapılar vardır. Kapılar dikdörtgen şeklinde yükseklikleri 1.65 cm. dir. Oda kubbeleri yuvarlak ve yayvandır. Duvarlar kemani kemerler üzerine oturur. Yerler dörtgen ve altıgen şeklinde tuğlalarla kaplıdır. Süleymaniye külliyesini teşkil eden binaların hepsinde duvar kalınlıkları 90 cm.'dir. Duvarlarda sütun yerine köşeleri yontulmuş çevresi 1.90 cm. olan küfetik payeler kullanılmıştır. Bunlar bir diğerine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Yan revakları teşkil eden tonozların bazıları payelere destek edilmiş diğer uçlarında duvarlara bindirilmiştir.⁴ Avlu tarafındaki bütün kemerler küfeki taşından

4 Halit DENER; a.g.e. s. 9-10

yapılmıştır. Revakların bulunduğu taraftakiler tuğladan yapılmış ve üzeri sıvanmıştır. Kuzey ve güney cephesindeki revaklar aynı şekilde olup yedişer paye ve yedişer tonozludur. Her iki cephede birbirine bitişik altışar oda vardır. Doğu ve batı cephelerinde paylaşım değişiklidir. Batıda revağın tam ortasında kubbeli bir dersane vardır. Dershanenin arka tarafı biraz taşmıştır. Ön tarafta revakla bir hizadadır.⁵ "Bu anıt eserin inşasında 3500 vasıflı işçi ve usta ile ayrıca binlerce vasıfsız işçi çalışmıştır."⁶

Avluya ve arka bahçeye bakan altı üstlü ikişer penceresi vardır. Alt taraftakiler dikdörtgen şeklinde, üstekiler sivri kemerli pencerelerdir. Dershane revak seviyesinden daha yüksektir ve medreseye hakim bir görünüşü vardır. Dershanenin içinde ufak bir mihrabın bulunuşu burada ibadet edildiğini gösterir. Odanın dışı tamamen küfeki taşından yapılmış ve iç kısmı tuğla olup üzeri sıvanmıştır. Dershanenin sağ ve sol yanında revaklara açılan birbirine simetrik iki kapısı vardır. Bu kapılardan çıkılınca her iki tarafta sıralanmış iki oda vardır. Medrese ortasındaki bahçeden başka üç taraftanda dar uzun bahçelerle çevrilmiştir. Giriş kapısı Evvel ve Sani medreselerini birbirinden ayıran dar uzun koridorun üzerindedir. Girişten girince sol tarafta bulunan ve sokağa bakan kubbeli oda kütüphanenin müracaat yeri iç tarafa bakan beşik tonozlu oda vestiyeridir.

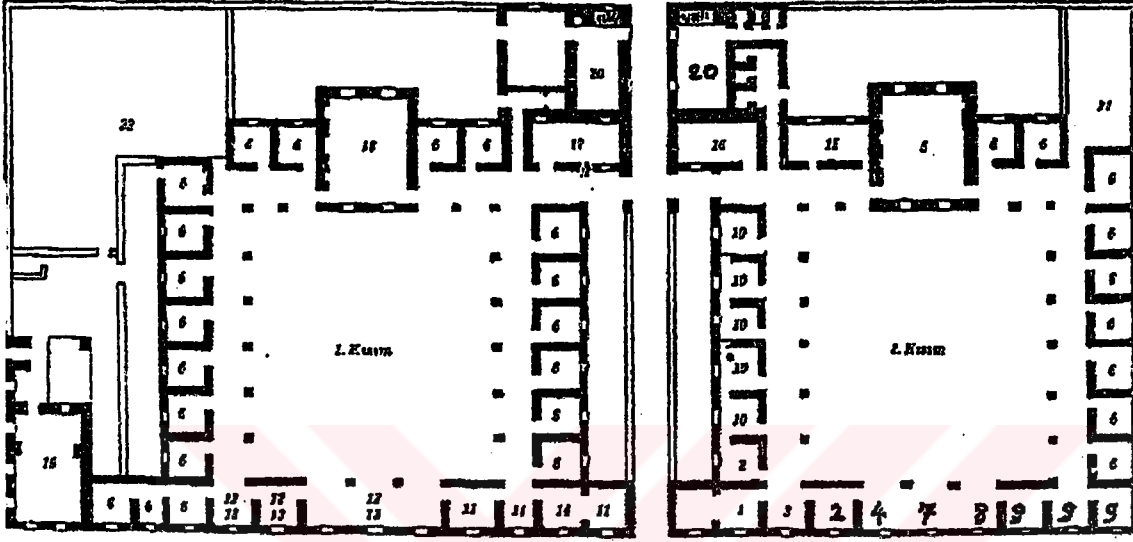
Odanın yanındaki dar uzun koridordan başka arka bahçeye geçilir. Her iki medresenin girişine bitişik eski öğretmen evleri vardır. Sani medresesindeki yapılaş tarzı ve taksimatı Evvel medresesinin aynıdır. Her medresede bir dersane üç kubbe altında bulunan bir mahal methalden büyükçe bir oda ayrıca 20 oda vardır. Sani medresesinin dershanesi bugünkü Süleymaniye Umumi Kütüphanesinin okuma salonudur. Salon 70 m² olup 50 okuyucu kapasitelidir. Sol taraftaki revakların yanlarını kapatmak sureti ile okuma salonu genişletilmiş ve okuyucu adedi 70'e çıkarılmıştır.

Salon son olarak 1956 yılında restore edilmiştir. Okuma salonunun her iki yanında ikişer oda vardır.⁷ Sağ taraftakiler Süleymaniye Kütüphanesi'nin özel inceleme salonudur. Sol taraftaki iki oda kitap deposu olarak kullanılmaktadır.(Şekil:1) Bu odaların ön kısmı

5 Halit DENER; a.g.e. s.9-10

6 Selma GÖKER; a.g.m., s.79.

7 Halit DENER; a.g.e. s.10.

Şekil - 1: Süleymaniye Kütüphanesi Planı
Kaynak Kitap: Süleymaniye Kütüphanesi. Yapı Kredi Bankası Kültür Hizmeti. İstanbul 1983. s.35.

1. Müdür	6. Depolar	11. Cilt Servisi	16. Müracaat	21. Kalorifer Dairesi
2. Müd. Yrd.	7. Tasnif Bl.	12. Patoloji Servisi	17. Yemekhane	22. Garaj
3. Sicil-Per.İşl.	8. Kataloglama Bölümü	13. Patoloji Merkezi	18. Sergi Salonu	
4. Muhasebe Ser.	9. TÜYATOK	14. Baş Uzman	19. Çocuk Kütüphanesi	
5. Okuma Salonu	10. Mikروفilm Servisi	15. A. Süheyl Ünver Okuma Salonu	20. Konut	

tamamen bahçeye bakar. Bu kısımda okuyucuların müşterek ve serbest çalışmalarına izin verilir.

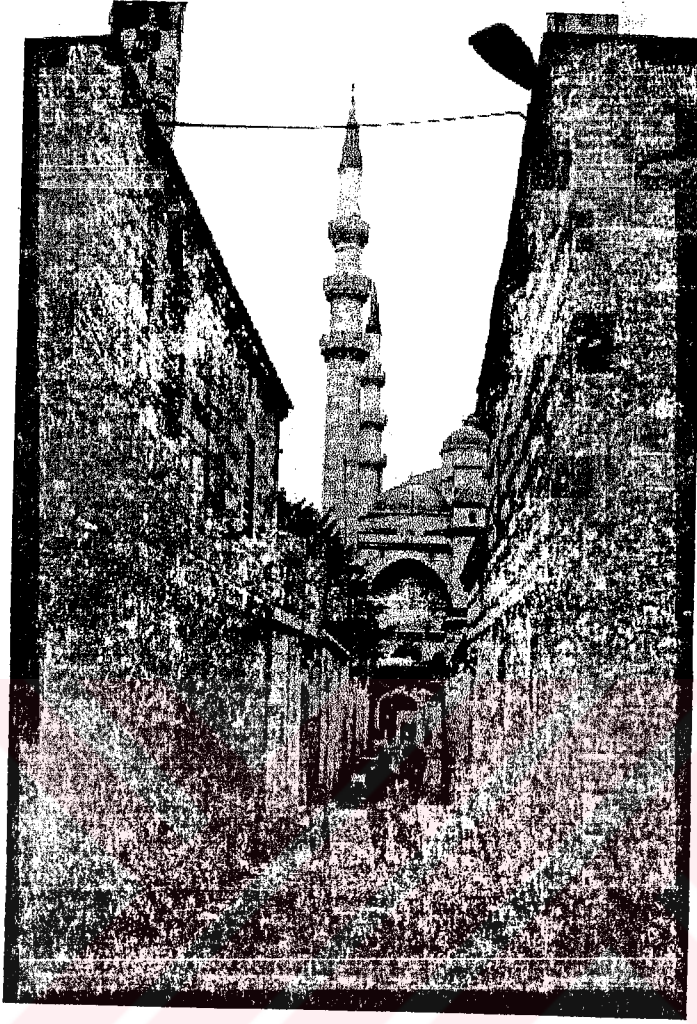
1.1.3 Kuruluş Amaçları

Süleymaniye Kütüphanesi'nin bir ihtisas kütüphanesi olması nedeni ile diğer kütüphanelerden farklı bir çalışma sistemi vardır. Kütüphane araştırmacıların hizmetindedir. Çok değerli yazma eserler bulunduğundan okuyucuya yönelik iare hizmeti yoktur. Bunun yerine mikrofilm ve fotokopi hizmetleri vardır. Yabancı araştırmacıların kütüphanede çalışmaları diplomatik kanaldan başvuru ile bakanlık iznine bağlıdır.⁸

Resim-1: Süleymaniye Kütüphanesi Giriş Kapısı
Fotoğraf: Kayhan KIRMIZIGÜL

8 Süleymaniye Kütüphanesi; Yapı Kredi Bankası Kültür Hizmeti İst: 1983, s.6.

Resim-2: Süleymaniye Kütüphanesi ve Süleymaniye Camii'nin sokaktan görünüşü
Fotoğraf: Kayhan KIRMIZIGÜL

1.1.4 Bölümleri

Yazma ve eski harfli basma eserler konusunda danışma bölümünde bütün araştırmacılara hizmet verilmektedir. Böylelikle Süleymaniye Kütüphanesi Türkiye kütüphanelerinde mevcut yazma eserler hakkında bilimsel ve bibliyografik bilgi edinmek için bir haberleşme merkezi görevini de yürütmektedir. Süleymaniye Kütüphanesi'nin biri büyük diğeri küçük olmak üzere iki okuma salonu mevcuttur. Büyük okuma salonu 70 kişilik olup yazma eserlerden yararlanan araştırmacılara ayrılmıştır. Salonda eski kütüphane fihristleri Anadolu Kütüphaneleri'ndeki yazma eserler tespit fişlerini başvurulacak çeşitli dillerdeki kataloglar, bibliyografyalar, sözlükler, edebi ve tarihi eserler, şarkiyat ve türkiyat

koleksiyonları, ansiklopediler okuyucuların faydalanmasına sunulmuştur. Küçük okuma salonundan özellikle mikrofilm okuma makinalarından yararlanılarak filmle çalışmakta olan okuyucular yararlanmaktadır. Tek nüshalar müellif hattıyla olan ve sanat değeri bulunan yazma eserler mümkün olduğu kadar fotokopilerinden okutulmaktadır. Böylece bu kıymetli

Resim-3: Süleymaniye Kütüphanesi ve Süleymaniye Camii'nden bir görünüş.
Fotoğraf: Kayhan KIRMIZIGÜL

eserlerin yıpranmalarının önüne geçilmektedir. Okuma salonunda bir eser incelemek isteyen bir okuyucu önce bu eserin yazar, kitap ve konu fişlerinden birisinden kütüphane ismi ve numarasını tespit eder, sonra kitap isteme fişini doldurup imzaladıktan sonra nöbetçi memura verir. Kitap en kısa zamanda yerinden getirilerek okuyucuya verilir. İncelenen

eser okuyucu tarafından geri verilerek makbuzun imzalı kısmını geri alır. Kütüphanelerde 1997 sayımlarına göre toplam olarak 117.613 adet kitap vardır. Yazma eserlerin toplamı Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere 67.273'dür. Basma eserlerin toplamı ise 50.340'dır.*

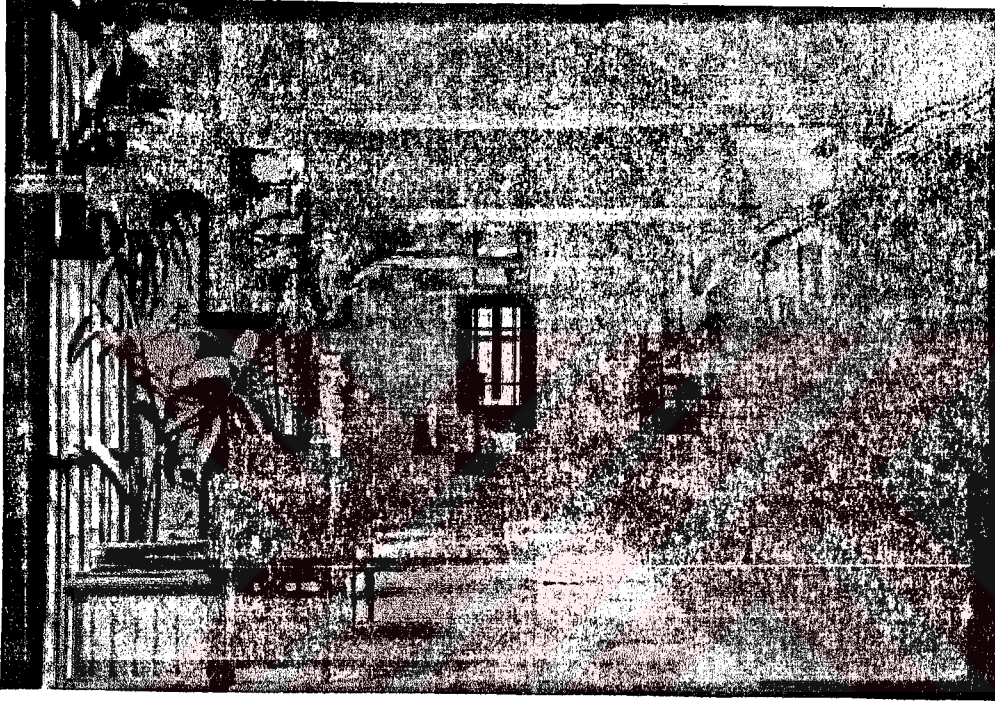
Resim-4: Süleymaniye Kütüphanesinin avludan görünüşü.
Fotoğraf: Kayhan KIRMIZIGÜL

Bütün bu eserlerin alfabetik ve sistematik olarak fiş katalogları yapılmıştır. Okuma salonunun giriş kısmında madeni dolaplarda Dewey'in onlu sistemine göre yapılmış konu fişleri vardır. Bu konu fişlerinden kütüphanede mevcut olduğu bilinen herhangi bir eser rahatlıkla bulunabilir. Ayrıca bu eserin konu fişlerinden başka kitap ve yazar adına göre dizilmiş alfabetik fişleride hazırlanmış ve toplu katalog olarak ilgililerin yararlanılmasına sunulmuştur.(Resim:6) Bundan başka büyük bir kısım koleksiyonun II. Abdülhamit devrinde basılmış Devr-i Hamidi katalogları veya kitap listeleri mevcuttur.

Muhtelif vakıf kütüphanelerine ait bu eserler arasında yazılış tarihi bin yılı aşan kitaplar, deri üstüne yazılmış tarihi bin yılı aşan kitaplar, deri üstüne yazılmış eserler yazı ve cilt sanatının şaheseri tezhip ve minyatür bakımından nadir nüshaların pek çok olduğu görülmektedir. Son zamanlarda Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcut yazma eserlerin

* Süleymaniye Kütüphanesi Müdüğü Nezhat Kaya'dan
Naklen. İst. 25.06.1998 saat: 14⁰⁰

indeks kataloğunun hazırlanmasının işine girilmiştir. Kitap ismine göre yapılan Türkçe yazmalar A harfinden F harfinin sonuna kadar kataloglanmış ve basılmak üzere Kütüphaneler Genel Müdürlüğüne gönderilmiştir. Farsça yazmalarında A, B, C, Ç harfleri basılmak üzere gönderilmiştir. Kütüphanelerde biri mikrofilm ve fotokopi diğeri cilt ve patoloji olmak üzere iki servis mevcuttur. Mikrofilm ve fotokopi servisi 1950 senesinde Türkiye'de ilk olarak Süleymaniye Kütüphanesi'nde kurulmuştur. Bu servisin faaliyete geçmesiyle

Resim-5: Süleymaniye Kütüphanesi giriş.
Fotoğraf: Kayhan KIRMIZIGÜL

kütüphanede çeşitli sebeplerden bozulmaya başlayan değerli ve tek nüsha eserlerin mikrofilmleri alınmış ve bu suretle bu eserlerin kaybolması önlenmeye çalışılmaktadır. Özellikle son yıllarda doğu ve batı ülkeleri ile değişim esası üzerine mikrofilm alışverişi yapılmaktadır. Böylece kütüphanede mevcut olmayan eserlerin mikrofilm ve fotokopileri ile servisin arşivi günden güne zenginleşmektedir. Halen mikrofilm ve fotokopi servisinde 3010 kadar nadir yazmanın mikrofilmleri ile 272 eserin fotokopisi mevcuttur. Bu servis ayrıca kütüphaneler arası kitap iade işlemiyle de meşgul olur.⁹ Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı

9 Halit DENER; a.g.e. s.6.

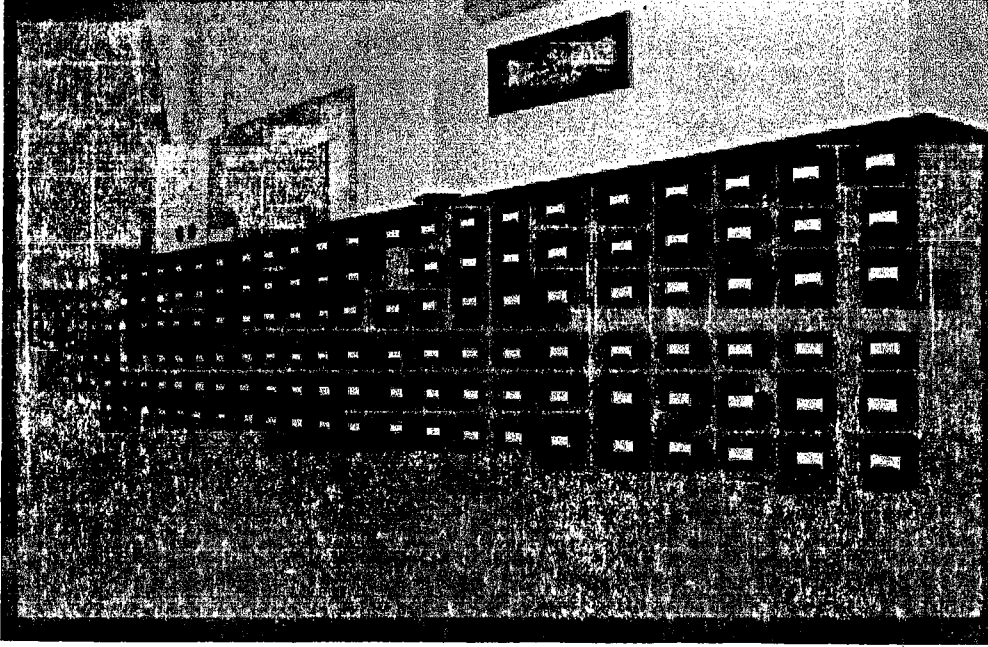
Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'ne yapılan müracaatlar dikkate alınarak istenilen kitaplar ait oldukları kütüphanelerden getirilir ve belirli bir süre için istenilen kütüphanelere iade edilirler. Bu arada gerektiği takdirde bu kitapların mikrofilmleri çekilir ve ilgililere masrafı karşılığında verilir. 1962 yılında kurulan patoloji ve cilt servisinde ise onarılmaya muhtaç özellikle çeşitli kitap kurtları tarafından dantel haline getirilmiş nemin ve çeşitli faktörlerin etkisi ile dağılmış ve kırılmış eserlerin yaprakları büyük bir özenle onarılmaktadır. Bu işlemden sonra tamir edilmiş yapraklar bir araya getirilmekte ve şirazesini örüldükten sonra cilt servisine sevk edilmektedir.¹⁰ Ancak eleman bulunmamasından dolayı bu servislerde şimdi hizmet verilmemektedir.

Burada kitaplar devrinin özelliklerine uygun olarak klasik tarzda ciltlenmektedir. Serviste her çeşit deri, ebru, lake ve kumaş kaplı kapaklar onarılmakta, gerektiğinde yeni ciltler yapılmaktadır. 1557 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından kurulan Külliye içerisinde bulunan sıbyan mektebi 1957 senesinde Süleymaniye Çocuk Kütüphanesi adı ile Türk çocuklarının hizmetine açılmıştır. Bu kütüphane 16 yaşına kadar olan çocukların fikir ve ruh gelişimini sağlamak onlara okuma zevki ve alışkanlığı vermek, kendi istekleri ile bilgilerini genişletmek, güzel sanatlara karşı duygulu olmalarını sağlamak amacını güder. İlk ve orta okullara yardımcı gaye edinir. Bu çağdaki çocukların okul dışındaki boş zamanlarını değerlendirir. Çocukların gerek bilgi gerek eğitim bakımından her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak kitaplara sahiptir. Ödevlerin hazırlanmasında ve kitap seçiminde görevli öğretmen rehberlik etmektedir. Ayrıca ödünç kitap servisi vardır. Çocuk kitapları çocuklara bir haftalığına ödünç olarak evlerinde okumak üzere verilmektedir. Ayrıca eğitici ve öğretici olarak film projeksiyon gösterileri ile şiir hikaye ve masal saatleri müzik çalışmaları yabancı dil çalışmaları yapılmaktadır.

Süleymaniye Kütüphanesinde «Restorasyon Merkezi» kurulması çalışmalarını devam ettirmek, ayrıca yeni bir proje olarak yazma eserler «Patoloji Araştırma Merkezi» kurulması çalışmalarını bitirmek üzere dir. 11

10 Müjgan, CUNBUR; "Kanuni Devrinde Kitap Sanatı ve Süleymaniye Kütüphanesi". Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni. cilt:XVII. sayı:3. 1968 s.139-140.

11 ~~Patoloji Araştırma Merkezi~~ Hasan Duman El yazmaları dünyasında Türkiye'nin yeri

Resim-6: Süleymaniye Kütüphanesi Fişlerin bulunduğu dolaplı bölüm.
Fotoğraf: Kayhan KIRMIZIGÜL

1.2 Yazma Eserin Özellikleri

Yazma eser herhangi bir yazı malzemesi üzerine insan eliyle yazılmış kitaplara verilen adlardır. Genellikle edebiyat, fen, din gibi konularda yazılmış basılı olmayan elle yazılmış eserleri içermektedir. Yazma eserleri basma eserlerden ayıran en belirgin özellik el ile ve ancak bir nüsha yazılabilmesi ve sonra da bu nüshadan kopya edilerek çoğaltılmasıdır.¹² Yazma eseri yazana, kitap derleyip toparlayarak yazar anlamında müellif, yazarı tarafından tek nüsha halinde yazılanlara ise Hattı Zati denilmektedir. Bir eserin suretini çıkarma ve çoğaltma işlemine istinsah ve bu işi yapana da müstensih denilmektedir.¹³

Yazma eserler soldan sağa açılıp kapanırlar, ancak uzunlamasına açılan el yazmaları da vardır ki, bunlara Beyazi veya Sığirdili denilmektedir.¹⁴ El yazması eserlerin iki sayfasına varak denir ve her varaka (yaprağa) bir sayfa numarası konulmaktadır.¹⁵ Yazma eseri oluşturan bir takım özellikler vardır, bunlar da öncelikle eserin el ile yazılması, bölümleri, malzemesi ve cildidir.

12 **Nimet BAYRAKTAR;** “Yazma Eserlerin Değerlendirme Ölçüleri ve Sanat Değerleri.”
Türk Kütüphaneciler Derneği Bül. Cilt: XIX Sayı: 4 Ank. 1970. s.321.-322.

13 **Muammer ÜLKER;** Türk Cilt Sanatı
Sandoz Bülteni Yıl: 2. Sayı: 26 2/1987 s. 16

14 **Orhan ÖCAL;** Kitabın Evrimi, Ank. 1971. s.89-95.

15 **Ahmet Turan SİNAN;** “Yazma Eserlerle İlgili Terimler”. Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu.
5-6 Mayıs 1986 Elazığ. s.47.

1.2.1. Bölümleri

Yazma kitaplarda ciltten hemen sonra ara kapak bulunur. Bunu içindikiler kısmı izler. İçindikiler kısmı olmadığı zaman metnin başladığı kısımda bir iç kapak bulunur. Eğer bu kapak süslü ise Zahriye denilmektedir.¹⁶ Zahriye kitabın konusunu, ait olduğu veya kitabın sunulduğu şahsın isim ve ünvanlarını belirten "temellük kitabelerinin" yer aldığı zengin süslemeli takdim sayfasıdır.¹⁷ Zahriye sayfasından sonra asıl metin kısmı gelir. Metnin baş kısmında süsleme varsa Serlevha adını alır. Metin kısmı genellikle besmele ile başlar ve bunu Tanrıya şükür anlamına gelen Hamdele kısmı izler. Bundan sonra Peygamberin soyunu selamlayan hürmet dolu olan kısmı gelir. Daha sonra Dibace bugünkü önsöz anlamına gelen kısım başlar. Burada sebebi telif kısmı da vardır. Yazar adı, kitap adı, yazarn nerede, neden, kimin için yazdığı belirtilmiştir. Ayrıca kitabın hangi kaynaklardan yararlanılarak yazıldığı da gösterilir.

Yazma eserlerde hatime, tezhibe süslü olup eserin son sayfasıdır. Bu son kısımda kitabı yazan hattatın ve müzehhibin ismi, kitabın esas sahibinin adı vardır.¹⁸ Hatimede bir dua kısmı onun da sonunda bir çoğaltma kısmı ve kaydı yer alır. Yazma eserlerde zahriye, serlevha, hatime, Kur'an da bölüm başları (surebaşı, fasıl başı), secde kenarları, hizip gülleri, ayetlerin baş ve bitim noktaları (vakfe, durak), bazı eserlerin yazı dışında kalan bütün kenarları tezhiblenmiştir.¹⁹

1.2.2. Malzeme

İlk çağlardan günümüze kadar yazma eser olarak çeşitli malzemeler kullanılmıştır. Bunlar, papirus, bez, palmiye yaprakları, tirşe, kağıt, mürekkep, yapıştırıcılar ve sentetik malzemelerdir. Kağıt kullanılmaya başlandıktan sonra diğer malzemeler bırakılmıştır.²⁰

16 Orhan ÖCAL; a.g.e., s.89-95.

17 Ayşe ÜSTÜN; Hilye-i Saadet Levhalarının Gel.Türk El San.(Tezhib) Açısından İncelenmesi. İzmir 1990. D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Gel.Türk El San. Anasanat Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. s.30.

18 Orhan ÖCAL; a.g.e., s.89-95.

19 Mine Esiner Özen; "Tezhibde Tığ"
Antika. Sayı:10 Ocak 1986. s.44

20 Yash Pal KATHPALIA; Arşiv Malzemesinin Korunması ve Restorasyonu. Çeviren:Nihal Somer. Ank. 1990. s. 1

Yazma eserin malzemesinden olan kağıdın ana kimyasal malzemesi selüloz lifleridir. "Kağıt, dilimize Farsça'dan kağız şeklinde geçmiş ancak halk arasında kağıt şeklinde söylenmiştir."²¹

"Kağıdın bulunuşu ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Bunlardan biri Çin'de bulunduğu, diğeri ise Türkler tarafından bulunduğu (İ.Ö.123). Kağıdın İ.S.700 dolaylarında Semerkant'ta kullanıldığı ve oradan ortadoğu ülkelerine yayıldığı; 794'de Harun Reşid'in kurduğu fabrikayı Şam, Trablusşam, Hama, Yemen, Mısır'da açılanların izlediği, Trabzon'a kadar getirdiği yolunda bilgiler vardır. Osmanlılar ise kağıdı önceleri doğudan getirtmişler, 14.y.y.'ın II.yansından sonra ise batı kaynaklı kağıtlar kullanmışlardır. Bu kağıtların kullanımı 15.-16.y.y.'larda yaygınlaşmış, 17.y.y.'ın II.yansından sonra Fransız kağıt fabrikaları gelişmiş ve buradaki kağıtlar tercih edilmiştir. İbrahim Müteferrika matbaasında basılan kitapların çoğunda Fransa'dan gelen kağıtlar kullanılmakla birlikte, 1744'te Yalova'da (Yalakabad) bir kağıt fabrikası açılmıştır.²² (Şekil: 2) 1760 tarihinde susuzluk ve yeterince üretimin olmaması yabancı kağıdın daha yoğun İstanbul'a ulaşması ve ucuz fiyata satılması kağıthanenin kapatılmasına neden olmuştur.²³

III.Selim döneminde (1789-1807) Kağıthane'de açılan fabrikada önemsiz ölçüde kağıt yapımına başlanmış ancak fabrika zarar etmesinden dolayı kapatılmıştır. Bunların dışında Beykoz kağıt fabrikası bir süre hizmet vermiş, fakat ihtiyacı karşılamamıştır. 1846'da üretime geçen İzmir kağıt fabrikası yine benzer sorunlar nedeniyle kapanmıştır. Beykoz'da İngilizler ile ortak kurulan Hamidiye kağıt fabrikası ise I.Dünya Savaşının ardından İstanbul'un işgali ile savaş malzemeleri yapımı için söktürülmüştür.²⁴

Türkiye kütüphanelerinde bulunan yazma eserlerde kullanılmış olan kağıtlar, doğuda yapılan kağıtlar, yerli kağıtlar, batıdan getirilen ve çoğu filigranlı kağıtlardır.²⁵ Bu kağıtların cinsleri kullanılan malzemeye ve yapıldıkları yerlere göre değişmektedir. Uygur Türklerinin çok ince dokumu belli olmayan kağıt ile aynı kağıdın birkaç katından oluşturulmuş daha

21 M. Uğur DERMAN; "Kağıda Dair"

İslam Düşüncesi. Yıl:1 Sayı:1 Ank. 1967 s.339

22 Alpay KABACALI; Türk Kitap Tarihi. cilt 1. Cem Yayınevi. II.baskı. İstanbul 1989. s.122.-123.

23 Nuri TANER; Yalova Kağıthane (Kağıthane-i Yalakabad). I.baskı. İstanbul 1998.s.46. Yalova Kongresi 9-14 Mayıs 1998.

24 Alpay KABACALI; a.g.e., s.123.

25 Müjgan CUNBUR; a.g.m., s.83

Şekil- 2: Kağıthaneler devrinin imalat tarzını özetleyen 1661 tarihli gravür
Kaynak kitap : Nuri TANER; a.g.e., s.42.-43.
Çizim : Tülin ADANIR

- A) B mihrini harekete geçiren su dolabı (kanatlı çark).
- C) D,D,D ve E,E,E üçlü tokmak gruplarını sıra ile yukarı kaldırıp taş teknedeki hamur üzerine düşürmeyi sağlayan tımaklar
- G) Taş teknelerde hazırlanmış kağıt hamurunun sulandırıldığı hazne. Kağıtçı ustası, elindeki muayyen ebattaki kenarlı eleği, sulandırılmış kağıt hamuru içine daldırıp maharet ile çalkalayarak çırpma ile süzgeç (elek) üzerinde kağıt keçesinin oluşmasını sağlar.
- F) Elek üzerinde oluşan yaş kağıt yaprakları keçeler arasına yerleştirildikten sonra F presinde sıkılarak fazla suyu giderilir. Suyunun çoğu preste sıkılmış olarak giderilmiş olan nemli kağıt yaprakları iplere asılarak kurutulur. Kurutulduktan sonra kağıt tabakaları paketlenir.

kalın "kegde" (kağıt) yaptıkları ve kaba kağıt imal ettikleri bilinmektedir.²⁶

Doğuda yapılan kağıtlardan biri olan Abadi kağıt, ipekten yapılmış olup sarı renklidir. İran, Hint ve Çin'den getirilmiş olan bu kağıdın Hint'den geleni iyidir. Hint abadisi denilen bu kağıt dut ağacı elyafından Buhara'da yapılmıştır. Bu kağıt hamken istenilen renge boyanabildiği, al bakkam, zerdali yaprağı, çay ile genellikle sarı, şeker renk ve pembeye boyanarak daha sonra da aharlanıp* kullanıldığı Avrupalıların da bu kağıdın taklidini yaparak "frenk abadisi" adını verdikleri bilinmektedir. Hanbalık kağıdı ise Çin'in ala abadisi olarak tanınmaktadır. Devlet abadi kağıt ise yine ipekten yapılan iyi bir cins abadidir. Hatayi kağıt, ağaç liflerinden yapılmıştır ve Türkistan'ın Hatay şehrinde imal edilmiş olup çok dayanıklı olmasından dolayı değerli eserlerin yazılmasında tercih edilmiştir. Hindi kağıt hamuru ipektir ve orta kalitede bir kağıttır. Hariri kağıt ise yine ipekten yapılmış olup çok ince olanları vardır. Çabuk zarar görmesinden dolayı genellikle vassaleli kağıtların orta kısımlarında bu tür kağıt kullanılmıştır. Semerkant'ta yapılan bir başka abadi türü de Semerkandi kağıt olup esmer ve çok sağlamdır. Bu kağıt örnek alınarak yapılan bir başka kağıt cinsi ise Bağdat'ta yapılan bağdadi kağıttır.²⁷ Dımışki kağıtta kalite düşüktür.²⁸ Adilşahi kağıt da Hint'de yapılan bir kağıt cinsi olup kalitelidir.

Yerli kağıtlar ise ay damga kağıtlar, aslanbaşı kağıtlar, su yolu filigranlı kağıtlar olarak bilinmektedir. Ay damga kağıtlar kirlî beyaz renkli, krem rengi, esmer renkli ve biraz samanlıdırlar. Küçükten büyüğe doğru içiçe üç beş hilal filigranlıdır. Aslanbaşı kağıtların filigranında aslan başı vardır. Su yolu filigranlı kağıtlarda ise dikine sık, enine ise az çok aralıklı çizgiler vardır.²⁹

Bu filigranların dışında Yalova kağıthanesinde üretilen kağıdın filigranı tesbit edilmiş olup bu filigranda stilize bir minare ve yalakabad kelimesi ile 1158 (1745) tarihi bulunmakta, filigranın sağ tarafında da yedi kollu bir yıldızın asılı olduğu ve içinde hilalli nişan bulunduğu

26 Emel ESİN; Bitig-İlk Devir Türk Kitab Sanatları-. Kemal Çığ'a Armağan. İstanbul 1984. Bozak Matb. s.112.

27 Müjgan CUNBUR; a.g.m., s.84.-85.

28 Gelibolulu MUSTAFA ALİ; Ali Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları (Menakıb-ı Hünerveran. Hazl.: Müjgan Cunbur. Başbakanlık Basımevi. I.baskı. Ankara 1982. s.30.

29 Müjgan CUNBUR; a.g.m., s.86.

30 Nuri TANER; a.g.e., s.48.

* Ahar; Aher de denilmektedir.

bilinmektedir.³⁰

Yerli kağıtlar arasında çifte Bosna, parşömen Edirne, İstanbuli, mavi çizgili İstanbul, eser-i cedid gibi türler de vardır. Yazma eserlerimizde Avrupa'dan getirtilen pek çok kağıt ta kullanılmıştır. Bunlar, felemenk rughanlisi, boyalı felemenk, Ali Kurna, yıldızlı İngiliz, ministre, ince süfera, frenk parlağı, Venedik aharlısı, Venedik şeker renk battal, eski Venedik gül kurusu, tek Ali, çift Ali gibi isimlerle adlandırılmış kağıtlardır.³¹

Hattatlar yazının güzel olması için mürekkebi yaymayan, emme özelliği olan ve kaleme iyi yapışan kağıtlar tercih etmişlerdir. Ayrıca bu kağıtlar okuyucunun gözünü yormaması bakımından özellikli bitkilerden yararlanılarak çeşitli renklerde boyanmışlardır. Boyalı kağıtlar elvan kağıdı adı ile bilinmektedir. Bitkilerden, örneğin; susam suyuna şap katılınca ala renk, kurt kulağı denilen bitki safranla kaynatılınca yeşil renk, badem ağacı yaprakları şap suyu ile kaynatılınca limon renk, gelincik çiçeği suyundan mor, çivit suyundan çividi renk, soğan kabuğundan turuncu, kırmızı soğan kabuğundan pembe, adaçayından açık yeşil elde edilmektedir.³²

Boyamadan başka kağıtlar yazı yazarken hataların silinebilmesi, kalemin kolay kayması için aharlanmaktadır. Üzerine bir kez ahar sürülen kağıtlara tek aharlı, iki ve daha fazla sürülene de çift aharlı kağıt denilmektedir.³³ Yumurta aharı, nişasta aharı, gomalak aharı gibi çeşitleri vardır. Aharlanan kağıtlar daha sonra mührelenip pürüzleri giderilerek parlatılırlar. Kullanıldığı yere göre çeşitli isimler alan mühreler vardır. Bunlar böcek mühre, cam mühre, çakmak mühre, damar mühresi, har mühresi ve zer mühre gibi çeşitlerdir.³⁴ İstanbul'da ve imparatorluğun diğer kültür merkezlerinde bulunan kağıt terbiye dükkanlarında mühreciler, aharcılar ve boyacılar olmak üzere üç türlü hizmetin verildiği bilinmektedir.³⁵

Arşivlerde ve kütüphanelerde yaşı beş yüzyıldan fazla olduğu halde kağıdı oldukça iyi bir şekilde kalabilmiş kitaplar ve belgelerin bulunması, geçmişte yapılan kağıtların son

31 Müjgan CUNBUR; a.g.m., s.87.

32 Müjgan CUNBUR; a.g.m., s.89.

33 Nefesade İBRAHİM; Gülizar-ı Savab. Hazl.: Kilisli Muallim Rifat. İstanbul 1983. s.75.

34 Mine Esiner ÖZEN; Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü. İst. 1985. s.50

35 Şinasi TEKİN; Eski Türklerde Yazı, Kağıt, Kitap ve Kağıt Damgaları. Hazl.: R. Tuğba Çavdar. Eren Yayıncılık ve Kitap Ltd.Şti. İstanbul 1993. s.30.

yüzyıllarda yapılanlardan daha üstün olduğu gerçeğini göstermektedir.

İlk kağıtlar kenevir, keten paçavraları ve iplerin teknelerde su karıştırılarak düzgün liflerden meydana gelen bir bulamaç elde edilinceye kadar çiğnenip dövülmesiyle elde edilmiştir. Daha sonraları kalıp olarak bambu ağacı şeritlerinin ipek ipliklerle birleştirilmesi ile elde edilen kalıplar kullanılmıştır. Bu kalıplar ile yapılan kağıtlar durumlarını hala iyi şekilde muhafaza etmektedirler. Bazıları hemen hemen beyaz renktedir, beyazların ise geçen zaman ile renkleri solmuş durumdadır.

Modern el yapımı kağıt üretim tekniğinde, tahta çerçeve üzerine paralel veya dokuma şeklinde çelik teller geçirilmiş kalıplar kullanılmaktadır. Bu kalıplardan yeni yapılmış tabakaların ayrılıp alınması ise hafif bir nemlendirme ile yapılmaktadır. Bu şekilde elde edilen kağıtlar daha sonra hazırlanan tutkal veya nişasta ile aharlanır ve böylece kağıtın mekanik gücü ve yüzey özellikleri takviye edilmiş olur. Ahar, mürekkebin kağıt yüzeyinde dağılmasını ve asitlerin lif bağlarına nüfuzunu önlemektedir.³⁶

17. y.y.'a kadar kağıtın saf paçavradan yapılmasına devam edilmiştir. Paçavra kağıt dökümanların onarımında kullanılmakta ve paçavradan çıkarılan saf selüloz ve jelatin kolası ile yapılmaktadır.³⁷ Daha sonraları, en iyi kalite ve baskı kağıtları için yeni ve sağlam paçavralar tercih edilmiş, renkli ve yıpranmış paçavralardan üretilen düşük kalitedeki kağıtlar ise ambalaj kağıdı v.b. amaçlarla kullanılmıştır.

17. yüzyılın sonlarına doğru kağıtta olan talep o kadar çok artmıştır ki, kullanılmamış beyaz paçavradan yapılan kağıtlar talebi karşılayamaz olmuştur. Neticede kağıt imalatında her tür paçavra kullanılmaya ve bunları beyazlatmak için de değişik muameleler yapılmaya başlanmış ve kalite bozulmuştur. 1700'lerden sonra yapılan bazı kağıtlarda değişik kalitede paçavra kullanılması sonucunda bu kağıtların bugün aynı sağlamlıkta olmadıkları görülmektedir. Kağıt kalitesinin düşmesini etkileyen faktörlerden biri de, beyazlatıcı olarak

36 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.1.-2.

37 İsmet BİNARK; "Arşiv Malzemesini Tahrip Eden Unsurlar, Bunlara Karşı Korunma Metotları ve Arşiv Malzemesinin Restorasyonu." Vakıflar Dergisi. Sayı:XX 1988. s.354

klorun ölçüsüzce kullanılmasıdır. Sarı ve yıpranmış paçavranın çivitlenmesi diğer bir sebeptir. Kağıdın çivitlenmesi (mavileştirilmesi) sarı kağıda nispeten beyaz bir görünüm vermekte ve düşük kalitede paçavralardan yazı ve baskıda kullanılabilir kağıt üretilebilmesini mümkün hale getirmektedir.

Dayanıklı kağıt üretiminde en önemli husus, malzemenin saflığı ve kağıt imalatı sırasında yapılan muamelelerdir. "Öğütme odun hamuru" da denilen mekanik odun hamuru dışındaki modern metotlar, ham maddenin büyük kazanlarda basınç altında pişirilmesine (Difestion) dayanır. Bu pişirme; sülfat metodunda kalsiyum bisülfat, soda metodunda kostik soda, sülfat metodunda ise kostik bazların karışımı (genellikle kostik soda ve sodyum sülfat karışımı) ilavesiyle yapılır.

Bütün bu metotlar selüloz liflerini safsızlıklarından ayırır, linyini tesirli bir şekilde parçalar ve selülozu açığa çıkarır. Verimli hamur üretebilmek ve aynı zamanda istenmeyen maddeleri yok edebilmek için bütün faktörlerin çok iyi kontrol edilmesi gerekir. Eğer hamurda istenmeyen maddeler kalırsa bunlar renk değişimine ve vaktinden evvel kağıdın tahrip olmasına sebep olurlar. Kağıt yapımının en son işlemi genellikle klorla beyazlatma işlemidir. Bu şekilde elde edilen hamur daha sonra tamamen yıkanarak kimyasal işlemler sırasında meydana gelen maddelerden temizlenir. Beyazlatma, kağıdın dayanıklılığı bakımından önemli bir işlemdir.³⁸

Dövme süresi, dövücü bıçakları ve tablolarının ayarlarındaki değişimler, aynı malzeme ile tamamen farklı kağıt üretilmesine sebep olurlar. Dövme işlemi sırasında Lifler tamamen birbirinden ayrılır, belirli miktarda su emer ve istenen uzunlukta kesilirler. Modern dövücüler genellikle demir ve çelikten imal edilmekte olup, bunlardan kağıt hamuruna bir miktar demir geçmektedir. Kağıt yapımında dövme işleminin büyük önemi vardır. Bu işlem nihai kağıdın karakterini, dolayısıyla ömrünü ve dayanıklılığını tayin eder.³⁹ Diğer taraftan, dövücüde yapılan aharlama kağıdın sürekliliğini etkileyen muhtemelen önemli faktördür Dövme, liflerin şeklini ve kağıdın özelliklerini belirler. Dövücüde hamura aharlama maddeleri ve diğer maddelerin ilavesi yapılır. Aharlama, seyreltik bir reçine çözeltisinin hamura ilave edilmesi ve daha sonra şap ilavesi ile reçinenin lifler üzerine çökmesi işlemlerini ihtiva etmektedir.

38 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.2

39 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.4

Aharlama, lifleri bağlar ve mürekkebin kağıt üzerinde dağılmasını önler. Ayrıca, makinede kağıt tabaka yapımındaki keçeleme işleminde yardım eder. Şap - reçine bileşimi, asiditeyi yükseltir. Eğer fazla miktarda şap kullanılırsa, elde edilen kağıdın asiditesi istenmeyecek miktarda artar ve ömrü azalır. O halde, kağıt dayanıklılığının en yüksek olması ve asiditesinin istenilen seviyede tutulması için aharlama işleminin dikkatli bir şekilde kontrol edilmesi gerekmektedir.

Renk kaybını önlemek için, kağıt imalatında demir ihtiva etmeyen su ve şap kullanılır. Dövücüde hazırlanan hamur, kağıt makinesine uygun gelecek ve istenilen kalınlıkta kağıt elde edilebilecek miktarda su ile seyreltilir. Daha sonra bu bulamaç titreşimli uzun tel eleklerden süzülerek lifler keçelenir. Eleklerden sürekli olarak gelen kağıt tabakalar, kurutucu silindiri arasında geçerek preslenir ve kurutulur. Çok iyi kalitedeki kağıtlar, en son şeklini aldıktan sonra içinde hayvani tutkal veya nişasta bulunan ılık banyodan geçirilir ve böylece dayanıklılığı, yüzey özellikleri ve silme kalitesi artırılır. Böyle yapılan bir yüzey aharlamasının kağıda hiç bir zararı yoktur. Bu yolla imal edilen makina yapımı kağıtlar, el yapımına nispetle daha düzgün ve muntazam olup, daha belirgin taneciklere sahiptir.

İncelemeler, modern kağıtlardaki yüksek asiditenin ana kaynağının klor ile beyazlatma ve aharlamada kullanılan şap olduğunu göstermiştir. Eskiden yapılmış olan kağıtların bazı bileşikler ihtiva etmesinin sebebi ise; Paçavraları beyazlatmak için kullanılan ve odun külünden yapılan külsuyu, kağıt yapım işleminde kullanılan sert su, hamuru beyazlatmada kullanılan tebeşirdir.⁴⁰

Uzun süreli muhafaza edilmesi gereken kağıtları seçerken onların dayanıklılığının ve sürekliliğinin tespiti için hassas ve kimyasal testler yapmak gerekmektedir. Kağıdın dayanıklılığı, genellikle fiziksel testler ile tayin edilir. Bu testlerde bir kitap kullanılırken maruz kalabileceği her türlü bükülme, çekme ve yırtılmaları meydana getirecek tazyik ve zorlamalar yapılır.

Kağıdın sürekliliği onun kimyasal özelliklerine, liflerinin kalitesine ve imalat işlemlerine bağlıdır. Kimyasal testlerde kağıdın asiditesi, hamurunun saflığı ve yaşlanma sırasında beklenen değişiklikler tayin edilir. En fazla süreklilik gösteren kağıtlar, bakıramonyum kompleksi ile ölçülen viskozitesi yüksek hamurdan yapılanlar, alfa selüloz miktarı yüksek olanlar, bakır indisi düşük olanlar, linyin miktarı düşük olanlar, pentozan ve gama selüloz miktarı düşük olanlardır. Diğer bir deyişle kağıdın sürekliliğini arttıran faktörler şöyle sıralanabilir:

Selüloz hamurunun saflığı, ilk dayanıklılığının yüksekliği, yükleme olması, asidite düşüklüğü veya asitsiz olması, kimyasal alıntıların azlığı ve reçine miktarının düşüklüğüne göre değişmektedir. İstenilen özellikte kağıt elde edebilmek için, bir çok değişkenin hesaba katılması ve kontrol altına alınması gerekmektedir. Bunlar arasında kullanılan lifin cinsi, pişirme ve beyazlatma derecesi, lifler arası bağlanma derecesi sayılabilir ki, lifler arası bağlar kağıdın fiziksel özelliklerini etkilemektedir. Bağlanma derecesini etkileyen faktörler ise, liflerin gördüğü muamele miktarı, kurutma metodu ve silindirden geçirme miktarıdır. Modern uygulama ve imalat teknikleri, her tip liften iyi kalite kağıt elde edebilmeyi mümkün hale getirmiştir.⁴¹

El yazması eserlerde kullanılan mürekkep Arapça bir kelimedir "kağıt ve benzeri malzemeler üzerine kelime veya karakter kaydına yarayan ve aşağı yukarı şeklini değiştirmeyen sıvı" şeklinde tarif edilebilir. İyi bir mürekkep için gerekli özellik, kokusuz ve düşük asiditedir.⁴²

Mürekkebin içinde is, zambak, su gibi maddeler vardır. Mürekkep yapılış tarzına veya içindeki maddelere göre çeşitli sınıflara ayrılır. Mesela, Lal mürekkebi, surh mürekkebi, zırnık mürekkebi, beyaz mürekkep, altın mürekkebi, çini mürekkebi gibi 15. yüzyıl el yazmalarında genellikle siyah is mürekkebi kullanılmıştır.⁴³ Is mürekkebi yapmak için fitilin üstüne bir çanak konur ve bu çanak is dolunca kuş tüyü ile temizlenir. Temizlenen isler bir kaç kat kağıda sarılıp ekmek hamuru içinde fırına yağları gitsin diye pişirilir. Daha sonra arap zambakı

41 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.4

42 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.12

43 Mahmud Bedrettin YAZIR; Kalem Güzeli. Hazl.: Uğur Derman. Cilt:2 Ank. 1981 s.182.-183

ile birlikte içine demir tozu ve bakır sülfat karıştırılır. Bu sıvı şerbet gibi oluncaya dek kaynatılır.

Kaynaklar, bezir yağından yapılan mürekkebin, 15. yüzyılda Yakut'un da kullanıldığını belirtmektedir. Bu yüzyıldaki Kur'anı Kerimlerin bazılarında okuyucuya belirtilmek istenen hususlarda sayfa kenarında güllerin yerine kırmızı lal mürekkebi kullanılmış işaretler vardır. Lal mürekkebi çöğen yapmak için havanda dövülerek bir beze bağlanır, bağlandıktan sonra bir cam leğene konur. İçine bir miktar su ilave edilip bu suyun yarısı buharlaşmaya kadar kaynatılır. Buna bir miktar dövülmüş lotur koyup 20 dk. kadar kaynatılır. Kaynarken içine bir miktar kırmızı ilave edilerek tımak üzerinde duruncaya dek karıştırılır. Ateşten indirdikten sonra içine bir miktar şap konması gerekir.⁴⁴

İyi bir mürekkep için gerekli özellik, kokusuz ve düşük asiditedir. ⁴⁵ Tarihimizde hayli değişik renklere mürekkep yapılmışsa da en fazla kullanılanları, sarı (zırnık), kırmızı (lal), beyaz (üstübeç) ve altın (zer) mürekkepleridir. 19. yüzyıla kadar yazma işlemlerinde yaygın bir şekilde kullanılan karbonlu mürekkep, hala da ince işlerde tercih edilmektedir. Bütün dünyada geniş bir şekilde, özellikle de doğuda kullanılmaktadır. "Hint Mürekkebi" olarak da bilinen karbonlu mürekkep lamba isi veya isten yapılır. Mürekkebin boyar maddesi; tutkal, jelatin ile su içinde süspansiyon halinde tutulur.⁴⁶ Böyle bir mürekkep sabittir ve üzerine yazıldığı malzemeye zarar vermez. Hint Mürekkebine benzeyen fakat katı halde bulunan mürekkep ise "Çin Mürekkebi" olarak bilinir. Bunlar karbonlu mürekkeplerdir ve renkleri siyahtır. Demirli mürekkepler, demir tuzları ile (demir sülfat) fındık zehirinden elde edilen taninlerin karışımıdır. (Resim: 29)

Demirli mürekkebin kağıt için diğer mürekkeplerden çok daha zararlı olduğu kanıtlanmıştır. Bu mürekkebin temel madde olan sülfürik asidi ya da en azından onarım gerektiren çoğu yazmaların bozunmalarına katkıda bulunan bir maddeyi oluşturmadan eski formüllerle imal edilmesi imkansızdır. Demirli mürekkep ile yazılan yazılar çoğu kez kahverengiye dönüşmüştür ama bu kompleks demiroksitleri normal depolama koşullarında oldukça istikrarlı bileşiklerdir. Demirli mürekkep genelde geliştirilen en iyi kağıt mürekkebi

44 M. Uğur DERMAN; ^{a.g.m.} "Kağıda Dair" s.325.-326.

45 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e., s.12.

46 M. Uğur DERMAN; "Yazma Eserlerde Kullanılan Alet ve Malzemeye Dair." s.29.

olarak kabul edilebilir.⁴⁷

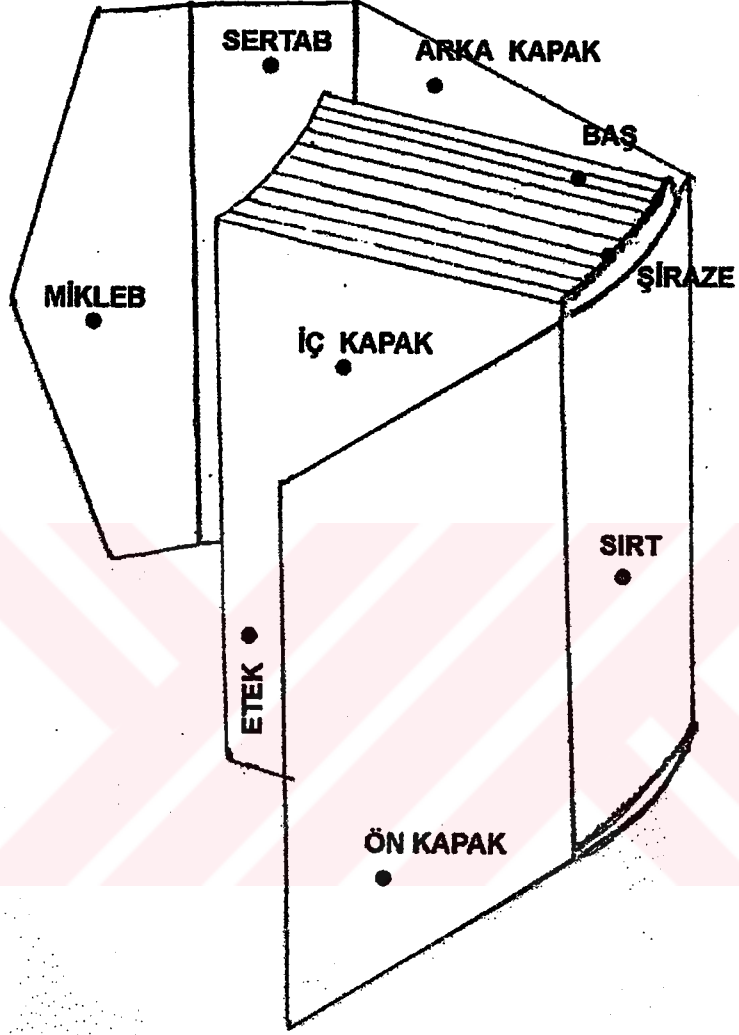
Matbaa mürekkepleri renk veren maddelerin bir vernik ortam içerisinde değişik oranlarda karıştırılmasıyla elde edilen süspansiyonlardır.⁴⁸ Bu mürekkepler bir bütün olarak kağıda daha az zarar vermişlerdir ama kağıt üzerindeki etkilerini değerlendirmek için daha fazla araştırma yapmak gerekmektedir.⁴⁹

Genel olarak her iyi mürekkebin sahip olması gereken özellikler, birkaç gün içerisinde siyaha dönüşebilecek yazı verebilmesi; dolmakalemde kolaylıkla akarak kağıt liflerinin içine nüfuz edebilmesi, ancak kağıttan geçip gitmemesi; mürekkep kabında donmaması ve küflenmemesi; çelik dolmakalemlerde aşındırıcı etki yapmaması; yapışkan ve çabuk kuruyucu özellikte olmamasıdır. Son zamanlarda yapılan mürekkepler ise etkilidirler ve kağıt yüzeyine kolaylıkla anlaşılabilir tahribat vermeden silgi ile silmek mümkün olmaması bakımından sürekli dirler.⁵⁰ Mürekkebin dışında yazma eserlerde çeşitli yapıştırıcılar ve sentetik malzemeler de kullanılmıştır. Yaygın olarak kullanılan yapıştırıcılar un, nişasta kolası ve tutkaldır. Yapıştırıcılarda aranan en önemli özellikler, asitsiz olmaları, böcek ve kurtları çekici olmamaları ve yapıştırıcı özelliklerini kaybetmemiş olmalarıdır. Sentetik malzemeler arasında ise yaygın olarak kullanılanlar polivinil klorür, vinil klorasetat ve polivinil asetatır.

1.2.3. Cilt

Cilt kelimesi dilimize Arapça'dan geçmiş olup deri anlamına gelmektedir. Mücellit kelimesi de bundan türemedir. Cilt ve ciltciliğin tarihi çok eski devirlere uzanır. Kağıdın icadından önce balmumu levhalar ve papirüs üzerine yazılan yazıların saklanması için tahta kapaklar kullanıldığı ve bu tahta kapakların iki yanlarından iplerle bağlanmak suretiyle bir çeşit cilt yapıldığı bilinmektedir. Daha sonraları ise parşömenler katlanarak formalar

-
- 47 **W.J.BARROW**; El Yazmaları ve Belgeler-Bozulmaları ve Onarımları- Çev.: Neslihan Uraz. İstanbul 1992. Özgüt Matb., s.76.
48c **Yash Pal KATHPALIA**; a.g.e. s.12.-13
49 **W.J.BARROW**; a.g.e., s.76.
50 **Yash Pal KATHPALIA**; a.g.e. s.13.

Şekil - 3: Klasik bir cildin yandan görünüşü
Çizim: Tülin ADANIR

haline getirilmiş ve bunlar dikilerek ciltlenmiştir. Kağıdın icadından sonra cilt ve ciltcilik sanatı gelişmiştir.⁵¹

Klasik Yazma Eser ciltleri, alt ve üst kapak, sırt (dip kısmı) mikleb ve sertab adı verilen bölümlerden oluşur.⁵² (şekil: 2) Batı ciltlerinin aksine sırt (dip) yuvarlak değil düzdür; kapaklar kitap boyundadır ve dışarı taşmaz. Formalar birleştirildikten sonra ipek iplikle şiraze örülür.⁵³ Klasik Yazma Eserlerin ciltlerinde 8-10 çeşit şiraze örüldüğü görülmüştür.⁵⁴ "Yazma eserlerde kullanılan kağıtların; abadi, adil, şahi, alikurna, Bağdat, çifteali, ebrulu, elvan, Hanbalık, haşebi, hünkari, muhayyır, nizam şahi, semerkandi, sultani, şeffaf, samen tabaka, tek ali, zerefşan gibi çeşitleri vardır."⁵⁵

-
- 51 **İsmet BİNARK**; Türk Kitapçılık Tarihinde Cilt Sanatı. Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu. 5-6 Mayıs 1986 Elazığ s.91.
- 52 **Muammer ÜLKER**; Türk Cilt Sanatı. Sandoz Bülteni, Yıl:2, Sayı:26, 2/1987, S.16.
- 53 **Mine Esiner ÖZEN**; Klasik Cilt Sanatımızın Bazı Özellikleri Antika Yıl:3 Sayı:25 Nisan 1987. İstanbul s.4-5
- 54 **Kemal ÇİĞ**; Türk Kitap Kapları. Doğan Kardeş Mtb. San. A.Ş. Basımevi. İst. 1971. s.11
- 55 **Ahmet Turan SİNAN**; a.g.m. s.34.-35.

2.BÖLÜM

EL YAZMASI ESERLERİ TAHRİB EDEN UNSURLAR, KORUMA, RESTORASYON ÖNCESİ İŞLEMLER, KİTAP RESTORASYONU TEKNİKLERİ

2.1 Yazma Eserleri Tahrib Eden Unsurlar

El yazması eserlerin malzemesinden olan kağıdı tahrib eden ve özelliklerini bozan sebebler ; mantarlar, böcekler, ısı, güneş ışığı, nem, toz ve kirdir. Ayrıca havada bulunan asidik ve diğer gazlar, imalat sırasında ilave edilen zararlı kimyasallar,kağıdın yanlış depolanmasıdır. Kağıdı tahrib eden unsurlar, ana hatlarıyla biyolojik, fiziksel, kimyasal ve diğer tahrib unsurlarıdır.

2.1.1 Biyolojik Unsurlar

Mantar, bakteri ve böcekler el yazması eserlere zarar veren biyolojik unsurlardır. Mantar ve bakterilerin ikisine birden " mikrobiyolojik etkenler " denir.⁵⁶

Mantar, selülozu parçalar ve bu da kağıtta genellikle sarı, kahverengi ve siyah noktalar halinde kendini gösterir. Bazıları ise renksiz koloniler halindedir ve bunlar ortamda demir, linyin gibi madenler bulunduğu lekelenmelere sebep olabilirler. Mantarlar kağıda zarar verdiği gibi ciltleri de lekeler, tutkal, zambak ve diğer yapıştırıcılara zarar verirler. Arşiv belgeleri ve diğer grafik belgeler için zararlı olan, 600'den fazla mantar cinsinin bulunduğu tespit edilmiştir.⁵⁷ Cilt iplikleri, deri, parşömen, suni deri ve plastiklere de etki ederler. Mantar

56 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.17.

57 İsmet BİNARK; "Arşiv Malzemesini Tahrip Eden Unsurlar, Bunlara Karşı Korunma Metotları ve Arşiv Malzemesinin Restorasyonu." s.349.

gelişimini etkileyen çevresel faktörler nem, sıcaklık, ışık ve besleyicilerdir. Atmosferde her zaman var olan mantarlar yüksek ısı ve nem (%65'in üzerindeki nisbi nem) şartlarında gelişip çoğalmaktadırlar.⁵⁸

Mantarlar 50-55°C sıcaklıkta gelişebilirler. Fakat yüksek sıcaklık ve nemin olduğu durumlarda örneğin 110°C'de 15 sn.'lik bir buhar ortamı mantarların çoğunu öldürür. % 70 nisbi nemin altında hiç gelişme olmaz. Nisbi nem bu değerin üstüne çıktıkça duruma göre gelişme hızı görülür.⁵⁹ Havadaki nemin uzun süre yüksek oranda kalması, nemli materyallerin mantar ve bakteriler tarafından tahrib edilmesine elverişli bir ortam yaratmaktadır. Bakteri türlerinin çoğu 30°C ile 40°C arasında gelişirler. Ancak sıcaklığın çok düşük olması bakterileri öldürmeyip gelişimlerini durdurur. Yaşayan ve bölünen bakterilerin artışları ise 60°C'de durur.⁶⁰

Güneşin ultraviyole ışığı mantarlar için öldürücüdür, ancak bu ışık, kağıdı ters yönde etkiler. Mantarların dekstrin, nişasta ve jelatin ihtiva eden kağıtları un haline getirdiği gözlenmiştir. Mantar büyümesine tesiri olan diğer besleyiciler ise karbonhidratlar, metal tuzları, amino asitler, proteinler ve azot oksitlerdir.

Genellikle mantar ve küf, mahzen ve havalandırması kötü yerler gibi nemli ortamlarda iyi gelişir. Mantarın var olduğu, istila edilmiş malzemenin üstündeki tozumsu kütleden kolayca anlaşılabilir.⁶¹ Bu tozumsu kütle beyazımsı renkte bir tüylenme şeklinde ise buna "miçelium" denilir.⁶²

Mantar oluşumu sonucunda, kağıdın selüloz lifleri yumuşar ve zayıflar, fakat hala elle tutulabilir ve yırtılmadan katlanabilir durumdadır. Mantarlı kağıdın ahan bozulur, yumuşar ve sonunda lapa haline gelir. Daha sonra deri çözülmeye başlar ve cildi dağılır. Mantar,

58 Michael ROPER; Koruma ve Konserstasyon Servisinin Planlanması, Techizatlandırılması ve Personel İstihdamı -Bir Ramp Çalışması- Çev.: Necla İlemin, Necla Büyükkırcalı. Ankara 1994. s.7.

59 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.18.-19.

60 Nil BAYDAR; Kağıt ve Deri Eserlerin Çağdaş Müzecilik Anlayışı ile Korunması. s.178. Kuruluşunun 150.Yılında Türk Müzeciliği Sempozyumu III- Bildirileri. 24-26 Eylül 1996-İstanbul. Ankara 1997. Ankara Genel Kurmay Basımevi Yay.No.:97/37

61 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.19

62 İsmet BİNARK; "Arşiv Malzemesini Tahrib Eden Unsurlar, Bunlara Karşı Korunma Metotları ve Arşiv Malzemesinin Restorasyonu." s.349.

mürekkebeide etkiler; özellikle demirli mürekkeplerin rengini soldurur. Aşırı hallerde, yazılar tamamen solar ve böyle yazıları restore etmekte zorlaşır.⁶³ Restorasyondan önce hasta olduğu tespit edilen bu tür eserlerin dezenfekte cihazında havası boşaltılarak veya hava gönderilerek içindeki hava hareketlendirilip gazın dağılması sağlanır.⁶⁴

Kağıtların mantara karşı gösterdikleri direniş farklı olup genel olarak asiditesi (pH=5,5-6) olan kağıtlar ve reçine ile aharlanmış kağıtlar mantar tahibatına karşı dirençlidir. Mikroorganizma saldırısına uğrayan eserlerin dezenfeksiyon yöntemi eserlerin yapısına, bozunma derecesine ve mikroorganizma çeşitlerine göre belirlenir.⁶⁵ Bunun için çok sayıda organik ve inorganik bileşikler tavsiye edilmekte ve hala kullanılmaktadır. Bunlar arasında; aseton, beta naftol, formaldehit, paranitroferol, pentakloroferol ve sodyum tuzu, borikasit, salisilanilid, onto-fenilfenol, 2 hidrokسيدifenilamin, timol, etilen oksit, kloramin-T vb sayılabilir. Nebati tabaklanmış derilerin krom tabaklanmış derilere oranla mantar gelişimine ve küflenmeye karşı daha hassas olduğu gözlenmiştir.

Eski kağıtlarda gözlenen ve lekelenme (foxing) olarak bilinen yaygın bir görünüm, kahverengi beneklenmedir. Bu benekler mantar gelişimine bağlı değildir. Bunlar mantar gelişimine müsait şartlar ortadan kaldırılsa bile oluşabilirler. Böyle lekeler, kağıdın içindeki demir safsızlığı ile mantarın salgıladığı organik asitler arasındaki kimyasal davranışların sonucudurlar. Lekelenmenin şiddeti, kağıtta mevcut safsızlıklara bağlıdır, 19. yüzyıl kağıtlarından daha az lekelendiği gözlenmiştir.⁶⁶

Biyolojik tahrib unsurlarından biri olan böcekler genelde deriye, iç taraftaki sayfalara ya da ahşaba ulaşmak için zarar verirler. En çok rastlanan böcek türleri: Kağıt güveleri veya Gümüşbalığı böceği (Thysanurans), hamam böcekleri (Cockroaches), kitap kurtları (Bookwarms), kabuk biti veya kitap biti (Psocids veya Booklice), termitler (Termites)dir.⁶⁷ Böcek istilasına mikroorganizmalar içinde söz konusu olan iklim faktörleri etki etmektedir.⁶⁸

63 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.19

64 Saadet GAZİ; "Yazma Eserlerin Bakım ve Tamiri."

Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu. 5-6 Mayıs 1986 Elazığ s.109.-110.

65 Nil BAYDAR; a.g.m., s.179.

66 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.20.-21.

67 Nil BAYDAR; a.g.m., s.179.

68 D.W.G. CLEMENTS-D.L. THOMAS; Arşiv Belgelerinin Korunması Konusunda Temel Bilgiler -Bir Ramp Çalışması- Çev.: Necla Olsa. Ankara 1993. s.9.

Ancak böceklerin verdiği zararlar mikroorganizmalarınkinden daha farklıdır ve fiziksel bozunmalara neden olurlar. Bu bozunmalar ise böcek delikleri ve eserler üzerinde bırakılan asitli içerikleri nedeni ile kalıcı tahribata neden olan böcek pisliklerini içermektedir.⁶⁹ Bunun yanısıra eskiden mukavva yerine müsvedde kağıtları üstüste yapıştırılarak yapılan kapak içleri böcekler için uygun ortam oluşturmuştur.⁷⁰ Bu böcekler el yazması eserler için zararlıdır ve özellikle tropikal ülkeler için muhtemel tehlikelidirler. Temizlik sağlanarak, depolar muntazam olarak gözden geçirilerek ve sürekli takip edilerek kolaylıkla kontrol altına alınabilirler. Böcek istilasına uğradığı tespit edilen yere böcek öldürücüler tatbik edilir ve etkilenmiş belgeler ilaçlama odasına alınır. Gümüşcün, hamamböceği, termit, un kurdu ve ambar kurdu gibi böceklerin, kağıt ve diğer selüloz ürünlerine zarar verdiği bilinmektedir. Sık rastlanan ve kağıda en fazla zarar verenler kağıt güveleri (silver fish) ve (grebrast), blattids (Şekil:6), çeşitli cins hamam böcekleri, kitap kurtları ve termitler (beyaz kanncalar) dır.⁷¹ (Şekil: 4-5-6)

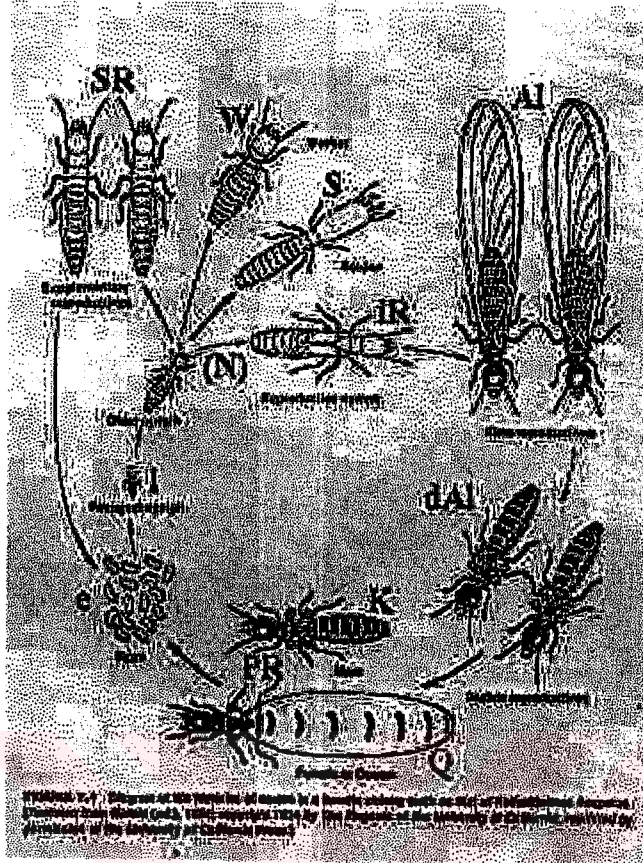
Kağıt güveleri; silverfish, fish moths, likers veya firebrats olarak bilinen çeşitli türleri vardır. Bunlar gece görülen, koni biçimli, süratli hareket eden ve koyu renkli böceklerdir. Binanın her yerinde bulunurlar, ancak karanlık köşeleri tercih ederler. Bunlar çok fazla üretkendirler; raflardaki kitapların arkaları dolap ve çekmecelerdeki karanlık kısımlar bunların yumurtalarını en fazla koydukları yerlerdir. Bu böcekler nişasta ve tutkallı çok severler ve kağıt depolarına, kitap ciltlerine, suni ipek ve benzeri malzemelere saldırırlar. Kağıdın perdahını kaldırır ve yüzeyden derine doğru yiyerek değerli resim ve baskıların şeklini bozarlar. Bunlar; fotoğraflara, etiketlere, kağıt aharına, pelur kağıda, selofana ve yağlı kağıdada zarar verirler.

Genellikle evde yaşayan zararlılardır. Bunlar birçok cins malzemeyi ve genellikle kitap ve mecmuaların yapraklarını, diğer kağıt malzemelerini, parşömen, deri ve dokumayı yiyen; kahverengi veya kahverengimsi, siyah veya esmer renkli, parlak, düz vücutlu ve kötü kokan böceklerdir. Bu böceklerin bilinen birçok türü mevcuttur.

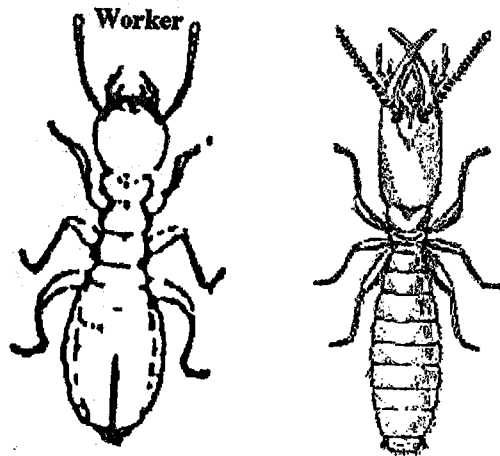
69 Nil BAYDAR; a.g.m., s.179.

70 Saadet GAZİ; a.g.m. s.110.

71 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.32.

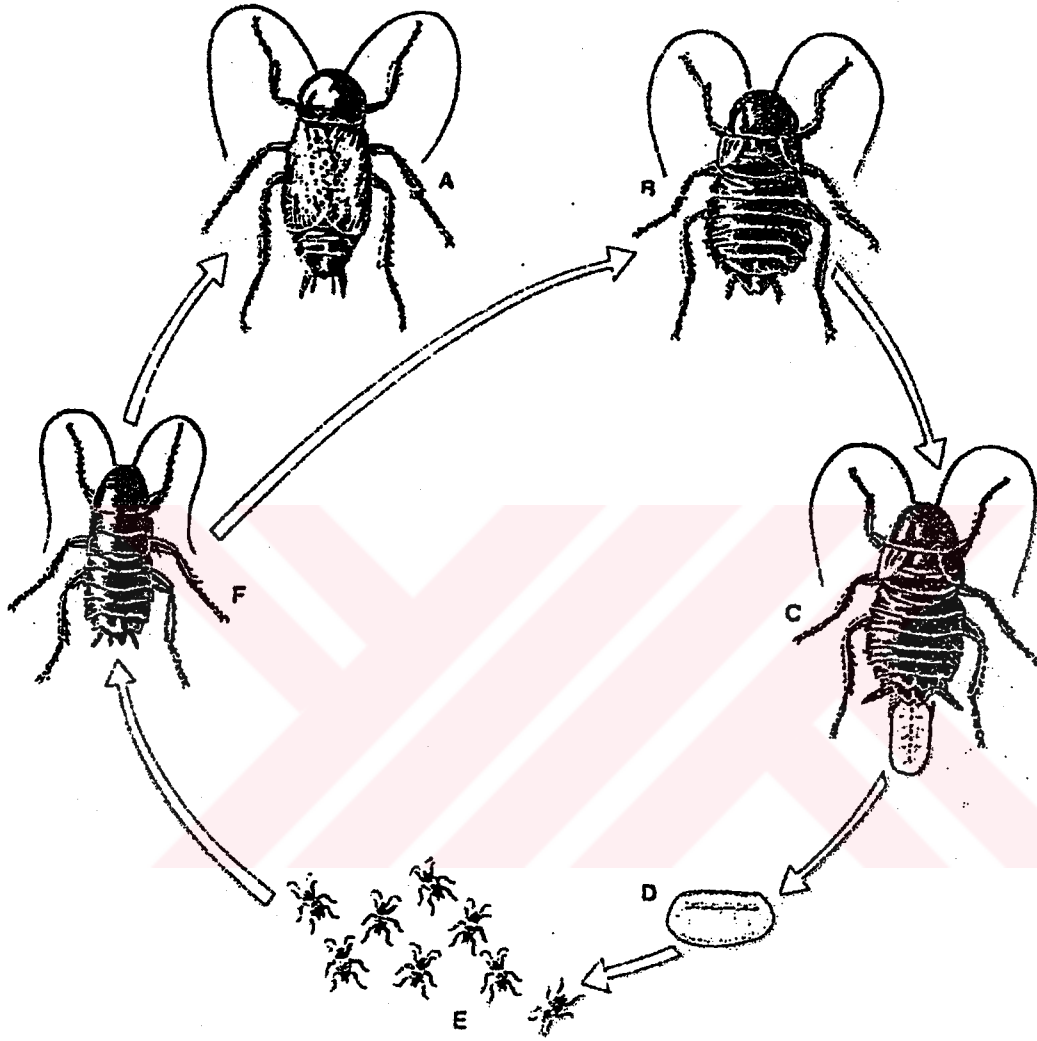
Şekil - 4: Termitlerin yaşam evreleri (Reticulitermes Lucifugus)
 Faculty of Forestry of Toronto
 Urban Entomology Program, Dr. Timothy G.Myles, Director
www.utoronto.ca/forest/termite/termite.htm

Şekil - 5: Worker ve Soldier Termit (Reticulitermes Lucifugus)
 Faculty of Forestry of Toronto
 Urban Entomology Program, Dr. Timothy G.Myles, Director
www.utoronto.ca/forest/termite/termite.htm

Şekil - 6: Worker ve Soldier Termit diş örneği (Reticulitermes Lucifugus)
Faculty of Forestry of Toronto
Urban Entomology Program, Dr. Timothy G.Myles, Director
www.utoronto.ca/forest/termite/termite.htm

Şekil - 7: Blattids yaşam evresi
Kaynak Kitap: Böceklerle ilgili bir broşür. s.7

Hemen hemen her cins malzemenin obur yiyicisi olan kitap kurtları, kağıtların selülozunu yiyerek beslenirler. Bunlarla mücadele etmek zordur. Yumurtalarını cilt yüzeylerine yakın yerlere veya yaprakların uç kısımlarına bırakırlar. Yumurtlamadan sonra çıkan larva, kitabı içine doğru yiyerek ilerler, koza (krizalit) dönemi, için hazır olduğu zaman yüzeye tekrar geri döner. Sonunda tamamen gelişmiş böcek ortaya çıkar. Bazen kitap kurtları ile karıştırılan bu açık renkli ufak böcekler, ancak çok miktarda oldukları zaman ve devamlı kullanılan kitaplarda farkedilebilirler. Kitap ciltlerindeki tutkal ve nişastayı yiyerek beslenirler, fakat çok ufak oldukları için çok az zarar verirler.

Termitler, tropikal ve yarıtropikal iklimlerde iyi gelişirler. Beyaz ve karınca olmamalarına rağmen görsel benzerlikleri sebebiyle bunlara “beyaz karıncalar” da denir. Kağıt depoları, tahta kutular, kitaplar ve belgeler gibi ahşap orijinli veya selüloz ihtiva eden her türlü malzemeye saldırırlar ve meskenleri, kütüphaneleri, ahşap bölmeleri, sehpaları ve depoları istila ederler. Havaya çıkmaktan devamlı kaçındıkları için, büyük bir hasar meydana gelinceye kadar farkedildikleri çok enderdir.⁷² (Şekil:3-4-5) Tahrip olan eserler önce dezenfekte edilirler. Eser daha sonra onarım bölümünde temiz bez ve fırçalarla temizlenerek, dayanıksız kısımları sağlamlaştırılarak, eksik ve yırtıklar uygun kağıt ile onarılır.⁷³

Fare ve diğer kemiriciler kağıda mekanik tarzda saldırarak kağıda zarar verirler. Bunlarla mücadele etmenin en etkili yolu, seferber olarak onları imha etmek veya kemirici giremeyen binalar yapmak ve onları defedici malzemeler kullanmaktır. Fare defediciler arasında; depolanan malzemeler civarına serpilecek naftalin, toz kükürt ve kireç, tunç yağı, kömür katranı, katran ruhu, çam katranı, bakır oleat, gazyağı ile sitronella ağacı, sedir ağacı, pirole ağacı ve nane yağları sayılabilir. Sodyum silikat gibi maddeler, polimetil metakrilat rezinler gibi plastikler, öğütülmüş tunç yağı gibi kuruyan yağlar ve bazı sentetik rezinler kağıtla birleştiği zaman kemirici saldırısına karşı kağıda fiziksel direnç kazandırılırlar.⁷⁴ Fare ve benzeri kemiricilerin arşiv malzemesini tahribi % 20 oranındadır.⁷⁵

72 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.33.

73 Saadet GAZİ; a.g.m. s.110

74 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.37

75 İsmet BİNARK; “Arşiv Malzemesini Tahrib Eden Unsurlar, Bunlara Karşı Korunma Metotları ve Arşiv Malzemesinin Restorasyonu.” s.349.

2. 1. 2 Fiziksel Unsurlar

Bu unsurlar ışık, ısı ve nemdir. Bunlar kağıtta fotokimyasal, hidrolitik ve oksitleyici değişikliklere sebep olurlar. Tahribatın derecesi, kağıdın "alfa-selüloz miktar", "bakır indisi", "bakır amanyum kompleksi ile ölçülen viskozitesi", "katlama dayanımı" nın ölçülmesi ile tayin edilebilir. Viskozitenin düşük olması ve bakır indisinin yüksek olması, tahribatı işaret eder ve fiziksel tesirle kağıdın yaşlanmasının en iyi ölçümünü, katlama dayanımı testi gösterir. Güneş ışığına maruz kalan bütün hayvansal ve bitkisel tabii lifler yavaş yavaş dayanıklılıklarını kaybederler. Bu tahribatın hızı; ışık şiddeti, sıcaklık ve ortamın nemi ile değişir.⁷⁶

Aşırı ışık (tabii veya suni), özellikle ultraviole ışıkları mürekkep ve pigmentlerin solmasına sebep olur. Az miktardaki ışık bile (devamlı olamadığı halde) uzun bir süre tesirli olduğunda problemlere yol açabilir.⁷⁷ Bazı kağıtların rengi ışık etkisi ile açılırken ahşap içerikli olanların renkleri koyulaşabilir. Özellikle bitkisel maddeler ile tabaklanmış deri eserler fazla ışık altında orjinal renklerini kaybeder ve kırılganlaşırlar. Bu tip bozunmaların bir nedeni de çeşitli ışık kaynaklarından yayılan mor ötesi ışınlarıdır.⁷⁸

El yazması eserlerin aşırı yüksek veya düşük ısıya ve neme maruz kalmamaları büyük önem taşımaktadır. Yüksek ısı kimyevi reaksiyonların hızını artırırken nisbi nemin de düşük olması kağıdın kırılmasına ve yapıştırıcıların kurummasına neden olmaktadır. Nisbi nem yüksek olduğunda ise mantarların oluşumuna neden olmaktadır. Isı ve nemdeki değişiklikler özellikle de gece-gündüz ya da mevsim şartlarından doğan değişiklikler el yazması eserlerin tahribine sebep olurlar.⁷⁹ İdeal sıcaklık 18°C'nin, rutubette %50'nin altında olmalıdır. Bu ortamı sağlamak sıcaklık ve rutubeti ayarlayıcı bazı cihazların kullanılması ile mümkündür.⁸⁰

76 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.39.

77 Michael ROPER; a.g.e., s.6.

78 Nil BAYDAR; a.g.m., s.179.

79 Michael ROPER; a.g.e., s.6.

80 D.W.G.CLEMENTS-D.L.THOMAS; Arşiv Belgelerinin Korunması Konusunda Temel Bilgiler -Bir Ramp Çalışması- Çev.: Necla Olsa. Ankara 1993. s.5.

2. 1. 3 Kimyasal Unsurlar

El yazması eserlerin kimyasal unsurlardan dolayı bozunmasının sebebi asidik gazlar, atmosferdeki duman, tozlar mükrekeler veya kağıdın imalatında kullanılan kimyasal maddelerin ters etkileridir. Atmosferik kirlenme, özellikle iç yakımlı makinaların, kalorifer ocaklarının, elektrik santrallerinin , kömür ve petrol gibi yakıtlar kullanan endüstrilerin açığa çıkardığı sülfürdioksit ve diazotmonoksitler döküman türü malzemelere tesir ederek kağıdın asit bozunmasını hızlandırabilmektedirler.⁸¹

Toz ve kir fiziksel ve kimyasal bozunmanın kaynaklarından olup kükürt bileşiklerinin zararlı etkisini daha da artırırlar. Toz içinde asit oluşturan maddeler bulunduğu gibi bazen bozunmayı arttıran metal iyonları da bulunmaktadır.⁸² Ayrıca tozun içindeki nem oranı tozsuz bir ortamdakinden daha fazla olduğundan ortamın temiz tutulması gerekmektedir. Bunun için filtreli bir hava temizleme sisteminin yanısıra düzenli ve sürekli bir temizlik programı, kontrollü ve dikkatli bir bakımı gerektirmektedir.⁸³

2. 1. 4 Diğerleri

Bunlar doğal tahrip unsurları olan su baskınları ve yangınlardır.⁸⁴ Bunun dışında mekanik tahrip unsurları vardır ki, bunlarda sağlıklı olmayan depolama, malzemenin bilgisizce dosyalanması ve restorasyonu gibi sebeplerden dolayı ortaya çıkar.⁸⁵ Bu konuda yeterli bilgiye sahip olmayan kişilerin, zarar görmüş dökümanlara uygun olmayan malzemelerle ilk müdahaleyi yapması zararı daha da büyütebilir. Ayrıca matbaacılığın gelişimi de kağıdın dayanıklılığının azalmasında diğer önemli bir faktördür.

81 Michael ROPER; a.g.e., s.6.
82 Nil BAYDAR; a.g.m., s.180.
83 D.W.G.CLEMENTS-D.L.THOMAS; a.g.e., s.3.
84 Saadet GAZİ; a.g.m., s.111.
85 İsmet BİNARK; a.g.m., s.349.

2. 2 Koruma İlkeleri ve Korumada Dikkate Alınması Gereken Etkenler

El yazması eserlerin korunması denince; onların tahrib olmalarını önleyecek şekilde depolanması, kullanılması ve teşhir edilmesi anlaşılır.

Depolama alanlarında çevre şartları değişken olmayıp mantar oluşumuna engel olacak iyi bir hava dolaşımı bulunmalıdır. Kir, toz hava filtreleri ile arındırılırken ışık düzeyi de gerektiği şekilde olmalıdır. Bunun dışında yangın, su baskını ve fırtına gibi riskler de asgari düzeye indirilmeye çalışılmalıdır. Isı 15-20°C civarında, nisbi nem de %35-65 arasında tercihen de %55'in altında tutulmalıdır. Kullanılan depolama teçizatı eserlerin yükünü taşıyacak güçte, raflar ise eserlere yeterli desteği verecek ölçüde olmalıdır. Raflar kimyevi açıdan aşınmaz ve yangına dayanıklı olmalıdır ve en alttaki raf ile zemin arasında yaklaşık 15 cm.'lik bir boşluğun bırakılması olabilecek su baskınında ortaya çıkabilecek zararları önlemesi açısından önem taşımaktadır. Aynı boşluk üst raf ile tavan arasında da bırakılmalıdır.

Evrak ve dosyalar için asitsiz kutu ve dosyaların kullanımı serelerin dayanıklılığı için gereklidir. Bunlar depolama ortamında meydana gelebilecek yangın, su baskını, kirlenme ve diğer çevre şartlarına karşı alınması tedbirlerdir. Asitsiz kutuların bulunmaması halinde normal kutular kullanılabilir ancak eserlerin asitsiz kağıtlara sarılarak bu kutulara konulması gereklidir.⁸⁶

Yazma eserler organik maddelerden oluşur ve bu yüzden doğal olarak kolay bozulabilir, dayanıksızdır. Bu bozulmalar uygun depolama sistemiyle büyük ölçüde yavaşlayabilirler.⁸⁷

Depolanan bütün malzemelerin kolay erişilebilir olması gerekir. Üst raflara erişebilmek için düz veya basamaklı merdiven kullanılabilir. Depolama sırasında belgelerin korunmasında en önemli yardımcı elektrik süpürgesidir. Toz alma işlemi elektrik

86 Michael ROPER; a.g.e., s.8.

87 D.W.G, CLEMENTS-J.M, DUREAU; Principles for the preservation and Conservation of Library. 1986. s.7.

International Federation Of Library Assocations and Institutions. IFLA professional Reports,No:8

süpürgesi ile muntazam olarak yapılmalıdır. Ayrıca havalandırması olmayan depolarda püskürtme tabancaları ve benzer aletlerle rafların altına, köşe dolapların altına böcek öldürücü ve koruyucular püskürtülmelidir. Toz alma işinden sorumlu personelin de düzenli olarak higrometreleri (nem ölçer) ölçmeleri ve mantar oluşumunu kontrol etmeleri önem taşımaktadır.

2.3 Restorasyon Öncesi İşlemler

2.3.1 İnceleme

El yazması eserlere uygulanacak restorasyon ve tamirat işlemleri iyi bilinmezse, bu işlemler sonucunda malzemeye zarar verilebilir. Bu bakımdan önce kağıdın incelenmesi gerekmektedir. Eğer ciltli ise cildin cinsi, birleştirilme tarzı, kaç bölüm olduğu ve benzeri konularda notlar alınmalıdır.

Eserin incelenmesi sonucunda sararma ve kirlilik durumuna böcek, mantar, asit ve su tahribatına maruz kalıp kalmadığına bakılmalı, ayrıca aharlama malzemesinin durumu gözden geçirilmeli ve kağıdının parçalara ayrılmış olup olmadığına, eksik ve katlı kısımlarının bulunup bulunmadığına ve kırılmadan açılıp açılmayacağına ve benzeri durumlara bakılmalıdır. Bundan başka altın ve boyalarla süslenmiş sayfaların zamanla havanın oksijeni veya kükürtdioksiti ile reaksiyona girerek asit oluşturması sonucunda meydana gelen kırılma, siyahlaşma, koyulaşma v.b. tahribatlar tesbit edilmelidir.⁸⁸ Malzemenin cinsi ve tahribat derecesi incelendikten sonra, sıra mürekkebin suda çözünüp çözünmediği tesbit edilmelidir. İşle yapılan mürekkebler asit oluşturmazlar, fakat suda kolay çözüldüğünden dağılarak yazıları bozabilmektedirler.⁸⁹ Mürekkep dışında kağıdın asiditesi de incelenmelidir. Bu da eserin çok ufak bir kısmına suda çözülerek elde edilen çözeltinin pH'ının ölçülmesiyle tayin edilebilir. "pH metrenin elektrodu kağıdın asitli herhangi bir yerine deydirilerek asit derecesi tespit edilir"⁹⁰

88 Saadet GAZİ; a.g.m. s.110.-111.

89 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e., s.52.

90 Saadet GAZİ; a.g.m. s.111.

2.3.2 Restorasyon İlkelerinin Saptanması

Eserlerle ilgili gerekli incelemeler yapıldıktan sonra, el yazması eser için gerekli restorasyon işleminin seçilmesi gerekir. Ancak bu işe başlamadan önce restorasyon ilkelerinin bilinmesi gereklidir. Bunun için de bazı temel prensipler vardır. Bunlardan en önemlisi eserin orijinalliğinin bozulması ve onarımın düzgün ve muntazam olmasıdır.⁹¹

Eksik malzeme mümkün olduğunca aynı tür veya benzeri malzemeler ile restore edilmelidir. Eserin üzerinde yapılan her çeşit tamiratın özelliği ve içeriği belli olmalıdır. Fakat bu restorasyon estetik olarak orjinaline benzemeyeceği anlamına gelmemelidir. Temizleme ve dezasidifikasyon (asitten arındırma) gibi bazı işlemler dışında, esere zarar verecek herhangi bir işlem kesinlikle yapılmamalıdır. Ayrıca eserin dayanabileceği süre tesbit edilmeli ve buna göre geri dönüşümü olmayan işlemlerin yapılıp yapılmayacağı değerlendirilmelidir.

Yapılan bütün restorasyon işlemleri hakkında doğru kayıtlar tutmak gereklidir. Bu kayıtlarda; Eseri tanıtan bilgiler, eserin restorasyondan önceki durumu ve özellikleri (sayfa sayısı ve benzeri şeyler), ciltli dökümanların sökölüp sökülemediği, uygulanan işlem ve tekniklerin sırası, kullanılan malzeme (yapıştırıcılar, ahurlar, v.s.) ve orjinal malzemenin ne ölçüde kullanıldığına dair bilgiler, işlemleri uygulayan uzmanın kimliği ve işlem tarihleri bulunmalıdır.⁹²

2.4 Kitap Restorasyonu Teknikleri

2.4.1. Temizleme (Kirden-Lekeden-vb. Arındırma)

Eserin yüzeyine yapışmış her türlü toz, yağlı is birikintileri, mühür artıkları, yağ lekeleri, mantar türleri, böcek pislikleri, parmak lekeleri, yazı malzemelerinden oluşan kirlenmeler, kuru temizleme ile giderilebilecek her türlü kiri içermektedirler. Kuru temizleme eserlerin

91 Dr.Nihal SOMER'den Naklen. İst. 26.06.1998 saat:15⁰⁰

92 Michael ROPER; a.g.e., s.3.

yüzeyinde biriken toz, kir ve lekeleri almak için uygulanan ve deri, kağıt, parşömen gibi yüzeyleri düz olan eserlerde kullanılan yöntemdir. Kuru temizlemenin amacı toz birikintilerinin sıvı maddeler ile eserlerin içine işlenmesini engellemektir. Bu işlemde yumuşak silgi, el ile yumuşatılabilir silgi, uçları ile birlikte silgi aleti ve kuru temizleme tozu gibi malzemeler kullanılmaktadır.⁹³ Sık kullanılan ve tavsiye edilen bir malzeme de ekmek kırıntısıdır. Bu malzeme kağıdı iyi temizlemekle birlikte kırıntıları iyi temizlenmediği durumda kağıtta leke bırakabilmektedir. Bunun dışında opaline kuru temizleme torbaları ve sabunları da yüzeyi temizlemektedir. Opaline torbaları içinde lastik ve toz silgi sabunu bulunan gözenekli bir torbadır ve torba temizlenecek yüzey üzerinde nazıkçe ovularak gezdirilmesi suretiyle eserin yüzeyi temizlenmektedir. Kağıt fırça ile hafifçe fırçalanarak da temizlenebilmektedir. Ayrıca basınç kontrollü bir üfleme tabancası ile üflenmiş hava da eserleri temizleyebilmektedir. Kuru temizleme ile çıkmayan lekeler ise yıkama ya da çözücü işlemleri ile giderilebilir. Ancak bu işlemlerden önce eser üzerindeki varsa iğne, ataç, bant gibi malzemelerin çıkarılması gerekmektedir.

Yıkama, eski kağıtlar için iyi bir işlemdir ve selüloz molekülündeki kopmuş hidrojen bağlarının bazılarını yeniden oluşturarak, kuru ve kolay kırılabilen kağıdın mekanik dayanıklılığını arttırdığı gözlenmiştir. Temiz ve tercihen destile su ile yapılan basit bir yıkama; koyu renkli, çözünebilen maddelerin ve bazı serbest asitlerin kağıt üzerinden uzaklaşmasına yardımcı olur. Aynı zamanda su lekelerini azaltır, kırıksıklıkların ve buruşuklukların ortadan kalkmasını sağlar. Ancak, suyun yüzey kirini "sabitleştirme" eğilimide vardır ve onun için yıkamadan önce yukarıda anlatılan tekniklerin birisi ile kirlerin temizlenmesi gerekir. Bazı mürekkepler de sudan olumsuz etkilenir ve bunların bir ön işleme tabi tutulması gerekir. İlk yapılacak işlem suyun eserin yazısına olan etkisinin tespitidir. Bunun için, belgenin bir köşesindeki yazıya bir damla su damlatılır ve kağıdın suyu emmesi beklenir. daha sonra buraya kurutma kağıdı bastırılır. Eğer kurutma kağıdı lekelenirse, mürekkep suda çözünüyor demektir. Böyle bir belgenin ise, bir koruyucu çözelti (aseton içersinde selüloz asetat çözeltisi) içersine batırılıp kurutulması ve sonra yıkanması gerekir. Matbaa mürekkepleri ve demirli mürekkepler sudan etkilenmezler ve akma tehlikesi olmadan yıkanabilirler.⁹⁴

93 Nil BAYDAR; a.g.m., s.180.

94 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.59.-60.

Su ile yıkamak için, belgeyi içine alabilecek büyüklükte sırlı bir tepsi kullanmak uygun olur. Tepsi aşağı yukarı yarısına kadar su ile doldurulur. Kağıdı, direk suya batırmak yerine, ya plastik bir ızgara veya bu yoksa bir yağlı kağıt üzerine koyarak desteklemek gerekir. Kağıtlar büyük bir itina ile ele alınmalıdır. Bu şekilde desteklenmiş kağıtlar bir kenarından yavaş, yavaş kaydırılarak ve tamamı ıslanıncaya kadar suya batırılır. Bu şekilde on tane kağıt birlikte batırılabilir. Tepsi yavaşça bir kaç defa sallanır ve 30 ile 60 dakika kadar bekletilir. Bu süre sonunda tepsi hafifçe silkelenir ve sayfalar teker teker destekleri ile birlikte çıkarılarak suları süzülme üzere boş bir tepsiye yerleştirilir. Daha sonra bunlar temiz su ile yıkanır ve cam bir yüzey üzerinde ve temiz kurutma kağıtları arasına dikkatlice konularak kurutulur. Kalan suyu uzaklaştırmak için hafif bir basınç uygulanır. Gerekirse kurutma kağıtları değiştirilir. Kağıtlar hafif bir hava cereyanında yavaş yavaş kurumaya bırakılır ve nihayet yeni kurutma kağıtları arasında ve hafif bir basınç altında tamamen kurutulur. Bu sırada fazla basınç uygulamamaya özen göstermek lazımdır, çünkü bu durumda kurursa kağıdın muhtelif yerlerinde birbirinden farklı özellikler meydana gelebilir. Kurutma işi en son olarak kağıtların sıcak mengene arasından geçirilmesi veya ütülenmesi suretiyle tamamlanır.

Belgeye ısı direkt olarak tatbik edilmez, kurutma kağıdı kullanılır. Yıkama ve kurutma işi böylece tamamlandıktan sonra, yazılara uygulanan koruyucu çıkartılır. Bunu çıkarmak için asetona batırılmış pamuk tampon yapılır. Yıkama tepeşinden bir seri kağıt alındıktan sonra, 2. seri konulur ve işlem böylece sürekli olarak yapılabilir. Her yeni seriyi koyarken suyun değiştirilmesinde fayda vardır. Tutkal ve aharı uzaklaştırmak için yıkama ılık su ile yapılabilir. Düşük pH'lı kağıtların asiditesini düşürmek için de dezasidifikasyon yapılması uygun olur. Bu şekilde yapılan yıkama, gerek kağıdın kirli görünümünü bozan gerekse erken tahrip olmasına sebep olan tutkal, aharı ve diğer suda çözünebilen maddelerin uzaklaşmasını sağlar.⁹⁵

Su basmasından tahrip olmuş çamurlu belgeler, içinde su ve %0,05 peventol (mantar öldürücü) karışımı bulunan, termostatik ısı kontrollü paslanmaz çelik küvetlerde yıkanır. Kağıttan kir ve çamuru temizleyip yıkamak için genellikle sabun çözeltisi tavsiye

95 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.65.

edilir. Kağıt bütünüyle yıkanmalıdır. Yüzeyi kaplanmış ve sırlı kağıtların hiçbir zaman su ile yıkanmaması lazımdır, çünkü su, yüzeyi çözer ve bu tür kağıdı mahveder. Son zamanlarda, kağıtların yıkanmasında enzim kullanılması konusu ortaya atılmıştır. Enzimler, tutkal, nişasta ve diğer yapıştırıcıları suda çözünen bileşiklere çeviren kompleks organik maddelerdir. Bunlar ancak; sıcaklık, su saflığı ve pH şartları kontrol altında tutulabildiği müddetçe etkilidir ve bu bakımdan kullanımları sınırlıdır. Ayrıca, enzimlerin kağıda olan etkileri ile ilgili de çok az şey bilinmektedir. Yıkama ve ondan sonra aharlama, lekelerin çıkarılması ve kolay kırılabilen kağıdın sağlamlştırılması için genellikle yeterli olur. Daha inatçı lekelerin çıkarılmasında ise, kullanılması uygun olan organik çözücüler tercih edilmelidir.

Başarılı bir temizleme, lekeleri çıkaracak uygun bir çözücü seçilmesi ile mümkün olur. Yağ, boya ve yapışkan bant lekeleri benzen, veya karbon tetra klorür veya ikisinin karışımı ile çıkarılabilir. Lake lekeleri aseton ile; selloteyp ve mum lekeleri benzen-tolven karışımı ile; şellak ve küf lekeleri alkol ile çıkarılabilir. Bu çözücülerin her birinin özellikleri farklıdır ve bu özelliklere bağlı olarak da özel amaçlarla kullanılırlar. Değişik lekelerin ve belgelerin takviyesinde kullanılan yapıştırıcıların bıraktığı kalıntıların çıkarılmasında kullanılan çeşitli çözücüler vardır. En kullanışlı bulunan çözücüler hegzan, aseton, toluen ve pridin' dir. Hegzan ve toluen; gres, yağ ve mum lekelerini çıkarmada tesirlidir.

Çözücü veya çözücü karışımlarını kullanmak, belirli miktar deney, uygulama ve çözücüler hakkında bilgi gerektirir. Belgeye herhangi bir zarar gelmesinden ve sert muameleden sakınma hususlarında dikkatli davranılmalıdır. Lekesi çıkarılacak kağıt, beyaz bir kurutma kağıdı üzerine ve lekeli kurutma kağıdına gelecek şekilde yayılır. Seçilen çözücüye batırılan pamuk, lekeli kısmın üzerine tampon yapılır. Çözücü lekeyi yumuşatarak kurutma kağıdına geçmesini sağlar. Sonra lekeli kağıt başka bir kurutma kağıdına alınarak, leke kurutma kağıdında iz bırakmayıncaya kadar işlem tekrarlanır. Kağıt ters çevrilir ve aynı işlem tekrarlanır. Bunun sebebi, lekenin yayılmasını önlemek ve belge üzerinde temizleme gerektiren yeni bir leke hasıl olmasına mani olmaktır. Böyle temizlenen belge kurumaya bırakılır. Bu işlemden sonra ütöleme veya düzleştirme yapmak gerektirmez.⁹⁶

Eski mühür mumlarının çıkarılmasında biraz farklı bir teknik uygulamak gerekir. Önce eser, iki ıslak kurutma kağıdı arasında preslenmek suretiyle nemlendirilir. Mum keskin bir bıçak yardımı ile dikkatlice kazınır ve daha sonra kalan kırıntıları temizlemek için belge iki temiz ve beyaz kurutma kağıdı arasında ısıtılmış ütü ile preslenir. Yırtık belgelerin tamiratında bilinçsizce kullanılan seloteypleri (basınca hassas bantları), belgeye zarar vermeden çıkarmak zordur. Ancak, bunun için aşağıdaki muamele, tavsiye edilmektedir. Mürekkebin suda çözünmediğinden emin olduktan sonra, belge ilk önce suya batırılır. Eğer bant kırılır ve kırılırsa, cımbız yardımı ile sökülür ve kalan yapışkan kalıntısı benzen veya trikloretilen ile silinir. Ancak, eğer eseri suya batırmak mümkün olmuyorsa veya batırma bir sonuç vermediyse, bantın uçları ve bantın bulunduğu yerler, kağıdın arka yüzünden benzen veya trikloretilen ile muamele edilir. Yapılan bu muamele sonunda, bant çıkarılabilir fakat lekesi çıkmaz. Lekenin yoğunluğu benzen veya trikloretilen ile azaltılabilir, fakat bu işlemin de faydası olmazsa, lekeyi çıkarmak için fazla birşey yapılamaz.

Bazı lekeler, mümkün olan en iyi çözücüler çok dikkatli çalışılsa bile çıkmamakta direnirler. Böyle lekeler, eğer eserin ebadları uygunsa, soksile cihazında çözücü muamelesine tabi tutularak çıkartılabilir. Bu cihazda eser tekrar tekrar yeni destilenmiş sıcak çözücü ile yıkanır ve böylece lekelerin kalıntıları bile temizlenir. Bu işlem mekanik bir işlem değildir ve tamamen kimyasal olan bu muamelenin havalandırma tertibatı çok iyi olan bir yerde yapılması gerekir. Leke çıkarılmasında kullanılan bütün organik çözücüler çabuk alev alırlar ve belirli mertebede de zehirlidirler. Bu bakımdan dikkatli kullanılmaları, temizleme işlemlerinin çıplak alevden uzakta ve çok iyi havalandırması olan bir yerde veya fan yardımı ile havası sürekli temizlenen bir çeker ocakta yapılması gerekir.

Eski eserlerde rastlanan lekeler genelde, küf lekeleridir, (foxing) veya mürekkepten ileri gelirler. Foxing, küflenme sonucunda meydana gelen, uzun süre nemli yerlerde muhafaza edilen belgeler üzerinde kahverengi renkte benekli bir şekilde görülen lekelerdir. Bu lekeli kısımlar belgenin diğer yerlerine oranla daha asidiktir.⁹⁷ Çözücü işlemi ile bunları çıkarmak zordur ve mürekkep ve diğer lekelerde olduğu gibi "beyazlatma" ile çıkarılabilir.

97 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e., s.70.-71.

Beyazlatma, biraz şiddetli bir işlemdir. Kağıdı zayıflatma, belgenin üzerindeki yazıları soldurma eğilimindedir. Ancak, karbonlu mürekkepler bu işlemde etkilenmezler. Bu itibarla, lekeli belgeye benzer yapıda bir kaç kağıt üzerinde beyazlatma maddesini denemek iyi olur. Fakat, sonuç ile ilgili tam bir fikir vermez. Eğer eserlerin kağıtları çok iyi durumdaysa ve leke, kabul edilmeyecek kadar vahimse o zaman beyazlatma işlemi uygulanır, değilse leke olduğu gibi bırakılır. Leke çıkaran beyazlatma işlemlerinin bir çoğu kağıdı zayıflatır. Bu bakımdan bu işlemlerin; kolay kırılabilen, ince ve zayıf kağıtlara, kötü kalitede kağıtlara tatbiki tavsiye edilmez ve ancak faydasının zararından fazla olacağı hallerde kullanılmaları uygun olur.⁹⁸

Beyazlatılacak belge önce sünger ile nemlendirilir ve çeker ocak gibi kapalı ve işlemi takip edebilecek bir gözetleme penceresi olan bir odacığa konulur. Beyazlatma işlemi sırasında, gaz ile lekenin etkileşim ürünleri belge yüzeyine çöker ve bunların silinmesi gerekir. Bu yapılmazsa leke eski rengine döner. Bu işlemde iki banyo kullanılır. Biri, lekeyi yükseltmeyecek olan potasyum permanganat banyosu; ikincisi, yükseltme sonucu meydana gelecek bileşikler renksiz veya çözünür bileşiklere indirgeyecek indirgeme banyosudur. Daha sonra su ile yıkama işlemi gelir.⁹⁹ "Beyazlatma işlemi sırasında dikkatli davranılmalı ve aşağıdaki tedbirler gözardı edilmemelidir.

İşlem gören malzeme, akan su altında tamamen yıkanmak suretiyle beyazlatma nihai ürünleri ve kimyasal kalıntılar uzaklaştırılmalıdır.

Eserler beyazlatma çözeltisine batırılmadan önce veya yıkama sırasında, ya cam tabaka veya plastik ızgara kullanarak desteklenmelidir. Bu destek yerine, ıslaklık mukavemeti fazla kağıtlar da kullanılabilir.

Beyazlatma, havalandırması çok iyi olan bir odada yapılmalıdır. Klor gibi kokulu gazlar ile yapılan çalışmalar çeker ocaklarda yapılmalıdır.

Eserlerin beyazlatılacak kısmının dışarıda kalan yerleri "aseton " içersinde selüloz

98 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.71.-72.

99 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.74.-75.

asetat tabakası yapıştırılarak kaplanmalıdır. Bu boya ve tabaka, beyazlatma işlemi bittikten sonra kolayca çıkarılabilir.

Muamelesi siyah beyaz resimlerden farklı olan resimler de, mürekkep renk bilgisinin olması gerekir.

Son olarak da, el yazması eserlerin tartışılmaz önemi ve muamelenin tabiatı sebebiyle çalışma, sadece ilmi eğitim görmüş kişiler gözetiminde yapılmalıdır."¹⁰⁰

2.4.2. Düzleştirme

Katlanmış kağıtların açılarak pres veya nemlendirme yolu ile asitsiz mukavvaların arasına, kağıdın her iki tarafına beyaz kurutma kağıdı konularak düzleştirilme işlemi gerçekleştirilir. Düzleştirme işleminde katlama yerlerinin ve kırışıklıkların giderilmesi gerekmektedir.¹⁰¹ Katlı eserler önceden düzleştirilmez ve fazlaca kullanılırsa kat yerlerinden kırılmaya müsaittirler. Katlı eserlerin her açılıp kapanması kat yerlerini zayıflatır ve neticede kırılırlar. Kırılma olunca da tek çare çok pahalı bir işlem olan restorasyondur. Katlı belgelerin çoğuna, uygun şekilde düzleştirildikleri takdirde, teferruatlı bir restorasyon yapmak gerekmez. Bunlar etiketlenip kullanılır ve yıllar boyu emniyetli olarak muhafaza edilebilirler.

Düzleştirme işlemi basittir. Kağıt dikkatlice açılır ve tahta çerçeveli plastik ızgara üzerine mümkün olduğu kadar düz bir şekilde yayılır. Her çerçeve dört tane kağıdı alabilecek büyüklüktedir. Bu çerçevelerin 15 ile 20 tanesi tekerlekli el arabalarına yüklenir. Bu el arabası da nemlendirme odasına yerleştirilir. Nemlendirme odası 2,4m. ye 3m. boyundadır ve "pettifogers" (odaya nem veren alet) veya başka çeşit mekanik bir nemlendirici ile donatılmıştır. Odada %90-95 nisbi nem temin edilir. Yayılmış haldeki eserler nemli havadan, her tarafına aynı miktarda nem çekerler. Eserler tamamen nemlenince, çıkarılırlar.¹⁰² Her

100 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.77.

101 Michael ROPER; a.g.e., s.9.

102 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e., s.77.-78.

bir kurutma kağıdı arasına konular ve bütün kat yerleri, kırışıklıklar ve buruşukluklar geçinceye kadar ütülenirler. Ütü, evlerde kullanılanlar gibi olabilir, ancak ütünün kağıt ile direkt temas etmemesi için azami dikkat sarfedilmelidir. Nemlendirmeyi sadece kat yerlerinde yapmamak lazımdır, çünkü kuruyan su belgede leke bırakır. Eserin bütünü, muntazam bir şekilde nemlendirilmelidir. Eğer nemlendirme cihazı yoksa, her eser plastik ızgara üzerinde desteklenerek, yıkamada olduğu şekilde su banyosuna batırılıp sonra düzleştirilir. Şüphesiz bu, çok zaman alır. Yıkanan veya beyazlatılan yada düzleştirilen eserlerin çoğuna yeniden aharlama dışında başka bir muamele yapmak gerekmez. Yeniden aharlama, eserin emniyetli olarak kullanılabilmesi için onun mukavemetini arttırıcı bir işlemdir.¹⁰³

2.4.3 Asitten Arındırma (Dezasidifikasyon)

Kağıt tahribatının ana sebebi, üretimde kullanılan malzemelerden ve atmosferik kirlilikten kaynaklanan asiditedir. pH ne kadar düşükse, tahribat o kadar fazla olur. Asit bozunmasından kaynaklanan sonuçları ortadan kaldırmanın tek yolu asidi nötrleştirerek kimyevi yollardan bir bazik tampon temin etmektir. Aşırı baziklik de kağıda zarar verebildiğinden 9.0'dan daha yüksek bir pH seviyesinden kaçınılmalıdır.

Eserdeki mürekkep ve pigmentlerin, kullanılacak maddelerde çözünüp çözünemeyeceği dezasidifikasyon işleminden önce test edilmelidir. Eğer çözünme söz konusu ise bu durum ortadan kaldırılmalıdır. Dezasidifikasyon ile ilgili birkaç teknik geliştirilmiştir. Bunlar; yaş metod, kuru metod, buhar fazı metodu ve toplu dezasidifikasyon metodlarıdır.

Yaş metotta, zarar görmüş kağıt bazik bir solüsyon veya çözelti (magnezyum bikarbonat) içine batırılır. Çok hassas eserlere destek sağlanmalıdır. Bu işlem asidite nötrleşene ve pH değeri 7.5 - 9.0 arası bir seviyeye ulaşana kadar devam eder. Daha sonra restorasyon işlemleri yapılır. Kağıdın ölçüleri orjinal haline getirilir ve pres yapılır. Bu

103 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e., s.78.

metod hassas dökümanlar için güvenilir değildir.

Kuru metodun yaş metoddan tek farkı organik solüsyon veya çözelti kullanılmasıdır. Sprey şeklinde de uygulanabilir. Bu işlemi hızlandırabilir ancak çözeltiye ya da solüsyona batırma tekniği kadar etkili değildir.

Buhar fazı metodunda asidi nötrleştirmek için gaz halinde kimyevi maddeler kullanılır. Bu metod kolaydır ve iyi sonuç vermektedir. Ancak kullanılan gazların çoğunun zehirli olmasından ve sağlığa zararlı vermesinden dolayı önerilmemektedir.

Toplu dezasidifikasyon metodları ise çeşitli ülkelerde geliştirilmiş olan ve halen deneme safhasında olan metodlardır. Bu metodların gerçekleştirilmesi için çok masraflı teçhizata ihtiyaç vardır. Vakumlu odalarda gerekli işlemler yapılır. Bu odalar ciltli eserler için uygun olup, tek sayfalar için her zaman uygun değildir. Bazıları özel işlem gerektiren kimyevi maddelerin kullanımını mecburi kılar, aksi takdirde sağlığa ve güvenliğe zarar verebilir.¹⁰⁴

Temizlenen, yıkanan veya asitten arındırılan ve düzleştirilen eserlerin mekanik dayanıklılığını arttırmak için çoğuna, yeniden aharlama yeniden aharlama veya ufak onarımlardan sonra yeniden aharlama yapılması gerekir. Sararmış veya kolay kırılabilir hale gelmiş veya ileri derecede tahrib olmuş eserlere ise daha derinlemesine onarımlar yapmak gerekir. Böylece eserlerin takviye edilip güçlendirilmesinde kullanılacak bir çok işlem vardır. Bu itibarla kullanımları da eserin tabiatına, belgenin yapıldığı malzemeye ve tahribatın derecesine bağlıdır.¹⁰⁵

2.4.4 Ahar ve Aharlama Tekniği

Temizleme, yıkama, asitten arındırma, vb ön işlemlerden geçen eserin çoğuna aharlama yapılır. Aharlama, eserlere, emniyetli olarak kullanılabilmesi için gerekli olan dayanıklılığı verir. Aharlama, restorasyon işlerinin son basamağıdır ve restorasyon

104 Michael ROPER; a.g.e., s.12.-13.

105 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.95.

gerektirmeyen ve fakat sağlamlaştırmaya ihtiyaçı olan eserlere veya alışagelmiş işlemlerle restore edilmiş eserlere tatbik edilir. Yumurta aharı, nişaşta aharı, un aharı, gomalak aharı gibi çeşitli ahar çeşitleri vardır. Genelde bu ahar çeşitlerinin iğeriğinde tutkal ve su bulunmaktadır.

Tutkal ve su ile % 2.5 luk bir çözelti hazırlanır. Çözelti 43-45°C de ısıtılır ve muamele görecek sayfalar plastik telli ızgaralar ile desteklenerek sıcak ahardan geçirilir. Daha sonra buradan çıkarılarak fazla ahar süzölmek üzere asılır.

Diğer bir ahar çözeltisi jelatinden yapılandır.30gr en iyi kalite jelatin 1 litre su içinde özölür. Çözelti, jelatinin kavrulup kahverengileşmesini önlemek için çok yavaş olarak ve berrak bir hal alıncaya kadar ısıtılır. Çözelti bir bezden süzölür ve 43-45°C sıcaklıkta sıcak olarak kullanılır. Bu şekilde birçok sayfa aynı zamanda küvete yerleştirilir. Küvetten çıkarıldıktan sonra tahta levhalar arasında preslenerek fazla ahar süzölür. Daha sonra sayfalar teker teker alınır, kurumak üzere yayılır veya asılır. Sayfalar kuruduktan sonra ya mengeneden geçirilir veya ütölenir. Bu şekilde yapılan aharlama kağıdı sertleştirir ve su ile lekelenme eğilimini azaltır. Eğer yaprakların yüzeyinde kir, kalem izi vb şeyler varsa bu yaprakların aharlanmadan önce temizlenmeleri gerekir (bkz. 2.4.1. bölüm) aksi halde bunlar sabitleşir. Küflü kağıtlar da aharlanabilir. Ancak daha önce, mantarları öldürmek için timol ile muamele edilmeleri gerekir. Ahar olarak birçok sentetik kullanılır. Bunlar arasında aşağıdakiler sayılabilir.

Metil selöloz (Ticari ismi Glutofix). Bu bileşiğin çözeltisi onarılmış ve onarılmamış fakat yıkanmış ve asitten arındırılmış yapraklara fırça kullanılarak uygulanır. Bir diğer malzemede çözünebilir naylondur. (Ticari ismi Colaton). 15g çözünebilir naylon tozu 1 lt alkol içersinde 40°C'lik bir su banyosu üzerinde özölür. Aharlanacak eserler bu çözeltiye batırılır. Bu işlem sırasında alkol buharları çıktığı için, bu için ya bir çeker ocak içersinde veya çok iyi havalandırması olan bir odada yapılması gerekir. Bu işlem yapılırken ortamda çıplak alev bulunmamalıdır.¹⁰⁶

106 Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.97.-98.

2.4.5 Kağıtla Restorasyon

İpek kağıdı veya paçavra ile onarım, monte etme ve üstüne yapıştırma gibi eskiden beri kullanılan işlemler, doğu ve batıdaki birçok arşiv merkezlerinde halen değerini muhafaza edip kullanılmaktadır. Ancak, makine ve çözücü laminasyonu gibi modern tekniklerin gelişmesi ile kullanımlar nispeten azalmıştır. Bu ananevi metotlar, laminasyon mümkün olmayan veya istenmeyen durumlarda kullanılmaktadır.

Onarılacak eser, önce camlı bir masanın üzerine veya terilen (polyester) bez desteğindeki perspex veya alkathene levha üzerine yayılır ve suya batırılan sünger yardımı ile hertarafı eşit olarak nemlendirilir. Eserden biraz daha büyük bir ipek kağıdı ince bir kola ile belgenin üzerine tatbik edilir. Önce kola sürülüp arkasından ipek kağıdı yavaş yavaş yapıştırılırsa, kırışmalar ve hava kabarcıkları önlenmiş olur veya kola ipek kağıdı üzerine sürülebilir. Her durumda sonuç aynıdır. Eser, başka bir alkathene veya terilen bez yardımı ile arkası çevrilir ve arkasına da aynı işlem uygulanır. Daha sonra eser kurumak üzere plastik ızgara üzerine serilir. Eğer terilen bez kullanılmışsa levha destekle beraber kaldırılır ve kurumaya bırakılır. Sonunda ipek kağıdın her tarafında küçük bir kenar bırakılarak kesilir ve preslenir.

Paçavra kağıdı ile onarım işlemi, ipek kağıdı ile onarıma benzer; farkı paçavra kağıdının belgeden biraz daha küçük kesilmesi ve kolanın, paçavra kağıdı eserin üzerine koyulduktan sonra üstten tatbik edilmesidir. Eserin arka yüzünde aynı işlem yapılır. Paçavra kağıdı kenarlarından liflenmeye meyillidir. Bunun için belgenin dört kenarına el yapımı kağıt ile yamanış çok kaliteli onarım yapabilmek oldukça fazla beceri ister.

2.4.6 Monte Etme

Tek tarafı yazılı eserlerin, koyu unlu kola kullanılarak el yapımı kağıtlar üzerine yapıştırılmak suretiyle dayanıklılıkları artırılır. Planlar ve diğer çok büyük kağıtları katlayıp muhafaza etmek onlara zarar verebileceği için, bunlar uygun bölümler halinde kesilip arasında dar aralıklar bırakmak suretiyle keten bezi veya kağıt üzerine yapıştırılırlar. Bırakılan aralıklar onarılan kısımların istenilen büyüklükte katlanabilmelerini mümkün kılar.¹⁰⁷

2.4.7 Yapıştırma

Zayıf halde bulunan ve nispeten küçük ebattaki sayfalara üstüne yapıştırma, yani özel el yapımı kağıt levhalar üzerine monte etme tekniği uygulanır. Bu metot; genellikle kitap sayfaları için, ara sıra da elle tutulamayacak kadar kolay kırılabilen ve bozunmaya uğramış gayri muntazam eserler için kullanılır. El yapımı kağıt tabaka gerekli büyüklükte kesilir. Eserin şekli kağıt üzerine çıkarılır ve bu şeklin etrafında 3mm kenar bırakılarak kağıt kesilir. Eser işaretlenen yere koyulur yani kenarlara kola sürülerek yapıştırılır, düzeltilir ve iki mumlu kağıt veya silikonlu kağıt arasına konulup preslenir.

Kırılmaya çok müsait eser, üstüne yapıştırma işlemi yapılmadan önce paçavra ve ipek kağıdı ile onarılmalıdır. Bu metot ile onarım gören eserler tamamen kurumadan önce tamamen preslenmelidir. Bunun için eserler silikonlu veya mumlu kağıtlar arasına yerleştirilip, kuruyuncaya kadar fazla olmamak şartıyla hafif bir basınç altında preslenir. Mühürlü eserler hiçbir zaman prese koyulmaz, onların başka bir yolla nazikçe preslenmeleri gerekir. Preslenmiş eserler, her tarafında 2mm'lik bir kenar bırakılarak kesilir. Orjinal eserin herhangi bir yerinin kesilmemesi için azami dikkat sarfedilmelidir.

2.4.8 Lamination

Bu işlem, asitten arındırılmış eserin 23 mikronluk (0,00088 inç) selüloz asetat filmi ve ipek kağıdı ile sıcak kaplanması demektir. Sıcak kaplama, ya buhar ısıtmalı düz hidrolik preslerle veya elektrik ısıtmalı merdaneli preslerle yapılır. İpek kağıdı, selüloz, asetat film, belge selüloz, asetat film ve ipek kağıdı, sıra ile bu malzemeler bir araya getirilerek "sandviç" veya "zarf" şeklinde düzenlenir.

Ciltli eserin asitten arındırılmış sayfaları, aynı bölümün 1. ile 8.; 2. ile 7. ; 3. ile 6. ve 4. ile 5. sayfaları arasında 5cm'lik boşluk kalacak şekilde yerleştirilir. Bu ayarlama şekil 7'de görüldüğü gibi basamak şeklindedir. Böylece 8 tek sayfadan, 4 tane çiftli sayfa elde edilir.¹⁰⁸

İki tür laminasyon vardır. Bunlar makina laminasyonu ve el laminasyonudur. Makina laminasyonunda onarılabacak sayfa termoplastik bir yapıştırıcı ile kaplanmış iki ipek kağıt arasına yerleştirilir. Isı ve basınç uygulandığında sandviç işlemi gerçekleştirilmiş olur. Makina laminasyonunun temel bir kuralı vardır. Bu da asit seviyesinin kontrol edilmesi ve eğer gerekiyorsa eserin asitten arındırılmasıdır. Postlip çizgi dubleks işleminde daha düşük ısı ve basınç uygulanmaktadır. Kullanılan ipek kağıdı ise selüloz liflerinden ibaret olup gerektiğinden belgeden çıkarılabilmektedir. Ancak lamine edilmiş kağıdın ömrü hakkında henüz kesin bilgiler bulunmadığından şimdilik sadece değeri fazla olmayan ve çok fazla kullanılan dökümanlar için tavsiye edilmektedir. Ayrıca verimliliği arttıran otomatik ve yarı otomatik makinalar da vardır.

El laminasyonunda ise makina laminasyonundan farklı olarak ısı kullanılmayıp iki türdür. Bunlardan biri florantin tamiratu, diğeri ise çözücü laminasyonudur. Florantin tamiratında kullanılan malzemeler; japon ipek kağıdı, yarı şeffaf kağıt ve standart kağıt yapıştırıcısıdır. Bu tamirat türü makina laminasyonunda da kullanılabilir. Çözücü laminasyon Delhi'deki Hindistan Milli Arşivinde geliştirilen bir işlemdir. Fazla rağbet görmemiştir. Bu laminasyonda selülozasetat, film ve ipek kağıdı ile bir sandvic hazırlanır. Tiftiklenmeyen bir bez yardımı ile sandviğin yüzeyine eşit olarak aseton sürülür.

Laminasyon tekniğine alternatif olarak geliştirilen bir teknik de kaplama olup bu teknikde ısı, basınç ve yapıştırıcı kullanılmaz. Eser şeffaf polyester bir tabakanın içine yerleştirilir. Laminasyonda olduğu gibi kaplama öncesinde de eser asitten arındırılmalıdır. Aşırı hassas olmayan dökümanlar hazır tabakalar arasına konulabilir, fakat aşırı hassas olanlar için dökümana uygun tabaka hazırlayıp kullanmak gerekir. Eski kaplama tekniklerinde çift taraflı yapıştırıcı bant kullanılmasından dolayı dökümanın yapıştırıcısının üzerine kayma riski her zaman olmuştur.

Isı ile yapıştırma sırasında da döküman risk altındadır. Tabakaların birleştirilmesinde kullanılabilir güvenli bir sistem de ultrasonik yapıştırma metodudur. Makina dikişi daha ucuz bir alternatiftir. Polyester sayfalar zig zag dikişle birbirine tutturulur.¹⁰⁹ Bu çok

109 Michael ROPER; a.g.e., s.14.-15.

az bilgi ve beceri isteyen pratik bir işlemidir. Ayrıca laminasyondan daha kalıcı olup dökümanın dayanıklılığını da daha fazla artırır. Bu işlemdede tek problem akabilecek mürekkebin ya da pigmentlerin elektrostatik çekimden ötürü polyester tabakaya yapışmasıdır.¹¹⁰

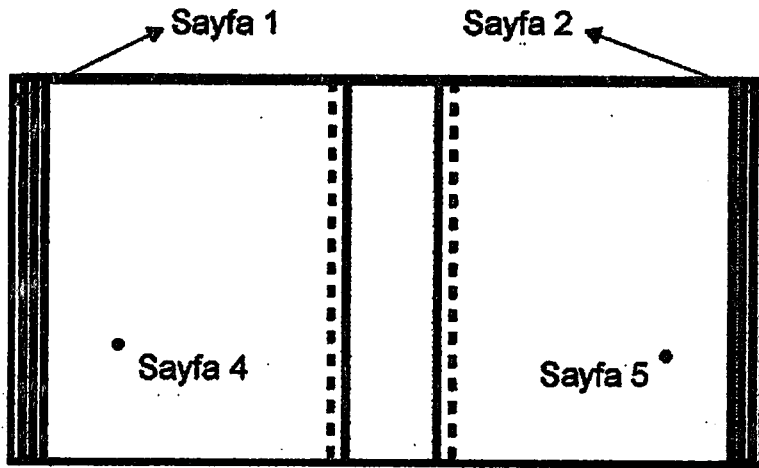

Şekil - 8: Laminasyon; Sayfaların Düzenlenmesi
Kaynak kitap: Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.100.

2.4.9 Ciltleme

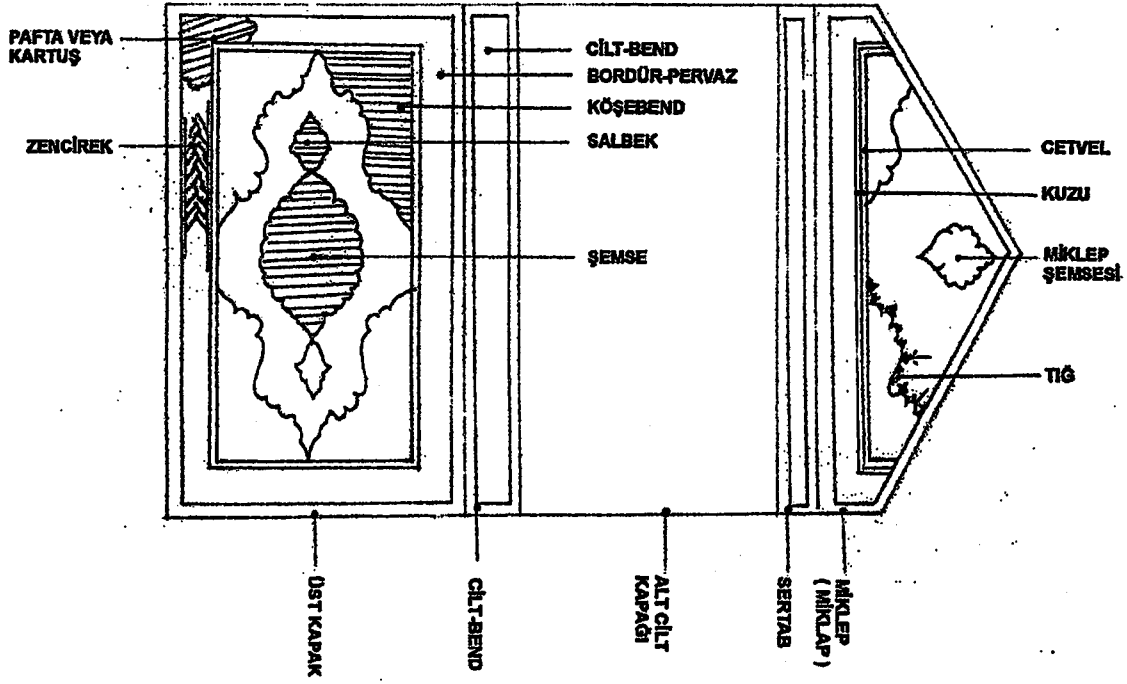
Güçlendirilen ve ciltlenmesi gereken eserler, normal işlemler ile ciltlenir. Bazen bu işlemler arasında küçük fakat önemli farklılıklar olabilir. Klasik bir kitap cildinde; birleştirme, dikme, sırt geçirme, kapak raptetme ve kaplama gibi kademelerinin hepsi elle yapılır.(Şekil:9) İplik ve banttın, tahta ve deriye kadar bütün malzemelerin en iyi cins olması gerekir. Özellikle koruma için yapılan ciltlemelerde, dayanıklılık ve süreklilik ön planda olduğu için, işçiliğin yüksek ölçüde olması gerekir.

Tek sayfa olarak (sayfa sayfa) onarılan eserler dikkatlice karşılaştırılır ve bölümler haline getirilir. Bir bölüm, 20 veya 16 sayfalık olabileceği gibi, genellikle 8 sayfadan meydana gelir. En geniş iki sayfa çalışma masasının üzerine konup bir ölçü çizilir. Bu ölçü, sayfaların genişliğinin iki katı ile 5 cm'de muhafaza için ayrılarak çıkarılır. Daha sonra 8 cm genişlikte ve sayfa boyundan biraz daha uzun koruma şeritleri kesilir. Eser ciltlerin muhafazasında el-yapımı kağıtlar kullanılmalıdır; paçavradan yapılmış band kağıdı da kullanılabilir, fakat bu iyi kalite bir el-yapımı kağıt kadar dayanıklı değildir. Eğer band kağıdı kullanılıyorsa koruma kağıdının doku tanecikleri sayfalarinki ile aynı yönde olmalıdır. Sekiz sayfalık her bölüm, koruma şeritleri yardımı ile çalışma masasının üzerine sayfa sayfa yerleştirilir. Bu yerleştirme, iki sayfanın arasına koruma kağıdı yerleştirmek suretiyle, 1 ile 8, 2 ile 7, 3 ile 6,

Şekil - 9: Sayfaların yerleştirilişi

Kaynak kitap: Yash, Pal KATHPALIA; a.g.e. s.120.

Şekil - 10: Klasik bir kitap cildinin kısımları
Çizim: Tülin ADANIR

4 ile 5. biraraya getirilip, merdiven biçiminde üstüste sıralanarak yapılır. Koruma şeritlerinin genişliği, alttakinden üstekine doğru gittikçe azalır, böylece yapraklar daha muntazam katlanabilir. Eğer bu yapılmazsa içerdeki sayfalar dışarıya çıkıntı yapar. Her bölüm aynı şekilde koruma altına alınır. Düzgün yapılan bir muhafazanın şu faydaları vardır: Dikme kısmının yeni kağıt üzerinde yapılmasını sağlar, yani koruma şeritleri, mukavemeti az orjinal sayfaların dikme sonucu meydana gelecek baskı ve gerilmelere maruz kalmamasını ve kullanılırken yırtılmamasını sağlar. Dipteki yazıların yanında bir kenar boşluğu meydana geldiği için, hem kullanmak kolaylaşır ve hemde bu yazılar daha rahat okunur; Ciltli belgelerin mikrofilme alınmasını kolaylaştırır; Gayrimuntazam ebadlı eserlerin düzgün, bölümler halinde bir araya toplanmasına vesile olur. Bazı kuruluşlarında, bir bütün teşkil eden sayfaların katlanma yerlerine 20mm genişlikte ipek kağıdı şeritler yapıştırılır.¹¹¹ Bu şeritler, iç sayfalarda katlanma yerinin iç kısmına, dış sayfalarda ise katlanma yerinin dış kısmına

111. Yash Pal KATHPALIA; a.g.e. s.119.-120.

yapıştırılır. Koruma şeritleri kullanılıncaya, şeridin belge ile birleşme yeri, sırta oranla yani şeridin katlanma yerine oranla daha kalındır. Muntazam bir kalınlık tesis etmek için, 4-5 cm genişliğinden biraz daha dar kağıt parçaları hazırlanır ve her bölümün kat yerlerinin arasına yerleştirilir. Ara kağıdı (Get-in paper) olarak isimlendirilen bu fazla kılıflar, her bölümün içine yerleştirilir, en dışa yerleştirilmez.

Bu iş de tamamlandıktan sonra, sırt kısmındaki kabarıklıkları bertaraf etmek için bölümler prese koyulur. Ara kağıdı ve koruma şeridinin iki uçta fazlalık kısımları varsa bunlar kesilir ve şeride dikilir. Dikiş baştan itibaren esnektir yani cildin esnek olarak açılabilmesini sağlamak için iplik, her bölümün iç katlama yerlerinden geçirilir.

Bölümler dikildikten sonra, genellikle sayfalardan daha kalın ve el- yapımı kağıtların kullanıldığı, son kağıtlar hazırlanır ve bunlar da bölümlerin dikildiği şekilde cildin başına ve sonuna dikilir. Dikilmiş cildin sırtı yuvarlanır ve astarlanır. Mukavvalar kesilir, şeritlere bağlanır ve kaplanır. Sayfaları lamine edilmiş ciltlerin yarısı deri ile ciltlenir ve sırtları boşluklu olur. Diğerlerinde ise deri direkt sırta yapıştırılır ve sırtları sıkı olur.

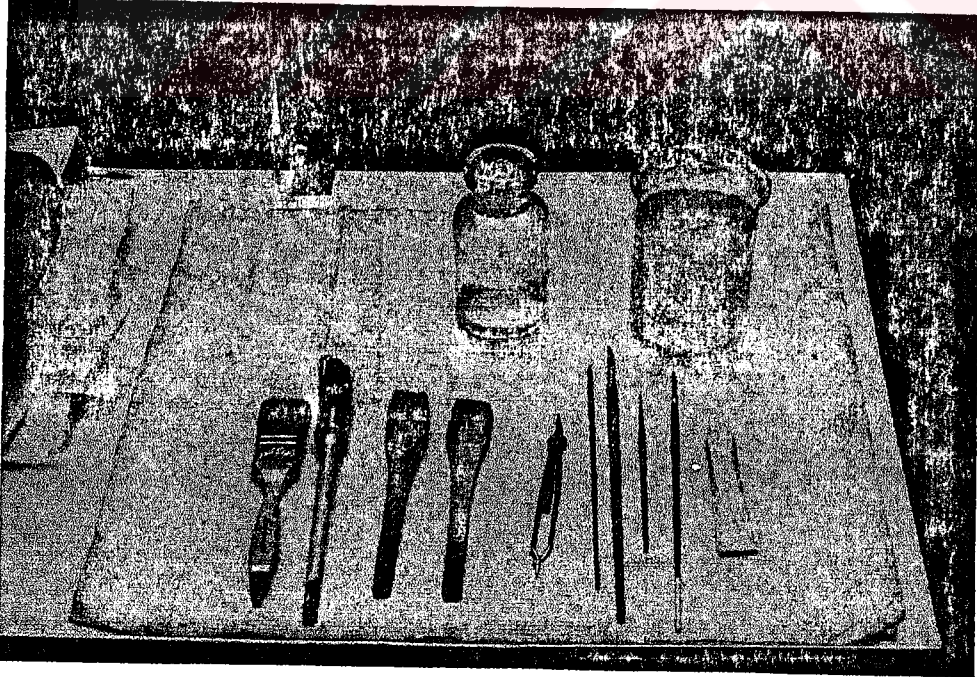
Ciltleme çalışmaları, hemen her ülkede mevcut olan el yapımı ciltleme özelliklerine ve belirlenen tanım ve uygulamalarla uyumlu olarak yapılır.¹¹²

3.BÖLÜM

İSTANBUL SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ ÖRNEĞİNDE EL YAZMASI ESERLERİN RESTORASYONU

3.1 Restorasyon Öncesi İşlemler

Bir kitabın onarımına geçmeden önce bir form doldurulur (Şekil:10). Bu formda onarılabacak kitaba ait bilgiler yazılır. Örneğin Kütüphane adı ve numarası, yaprak sayısı, ölçü, kitabın onarımından önce ve sonraki durumu, onarımı yapanın adı, cildi yapanın adı gibi benzer notlar alınır. Bu başlangıç her kitap için geçerlidir.

Resim-7: Yazma Eserin onarımında kullanılan bazı araçlar
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

Kütüphane adı ve No	:
Yaprak	:
Ölçü	:
<u>YAPRAK ONARIMI</u>	
Kitabın onarımından	
Önceki Durumu	:
Yapılacak Onarım Çeşidi	:
Onarımı Yapan	:
Onarıma alınış tarihi	:
Onarımın bitiş tarihi	:
Onarım süresi	:
<u>DİKİŞ</u>	
Dikişi yapan	:
Dikişe alınış tarihi	:
Dikişin bitiş tarihi	:
<u>CİLT ONARIMI</u>	
Kitabın cildinden	
Önceki durumu	:
Ciltte yapılacak işlem	:
Cildi Yapan	:
Cilde alınış tarihi	:
Cildin bitiş tarihi	:

Şekil-11: Süleymaniye Kütüphanesindeki Belge Tespit Formu Örneği

3.2. Kullanılacak Malzemeler

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi pataloji servisinde tahribata uğramış eserlerin restorasyonunda kullanılacak olan malzemeler, ışıklı masa, falçata, ıstaka, çeşitli kalınlıkta samur fırçalar, nemlendirilmiş bez, kola, japon kağıdı, mülaj kağıdı, ipek kağıdı, pelur kağıdı, silikonlu kağıt, pres makinası ,buhar makinası ve lamination makinasıdır. (Resim: 7)

3.3. Kurt Yenikli Bir Kitaba Ait İki Formanın Restorasyonu

Kitabın cildi eski ve yıpranmış olduğundan öncelikle formları kitaptan dikkatlice çıkartmak gereklidir. Onar sayfa halinde olan formların ortası bulunup, formayı birbirine, aynı zamanda kitaba bağlayan iplikleri kesilir. Formanın cilt ile hiç bir bağlantısının kalmadığı tespit edildiğinde bir yandan cildi bastırılarak diğer taraftan dikkatlice formanın kitaptan ayrılması sağlanır. Bu şekildeki formların önce kuru bir bez ile genel temizliği yapılarak daha sonra kurt yeniği onarımına geçilir. (Bkz. Kurt yenikli sayfa onarımı) Her sayfanın tek tek yapılan restorasyonundan sonra önceden numaralanmış sayfalar içiçe geçirilerek bir ağırlığın yada preste bırakılarak kitabın düzene girmesi sağlanır.

3.3.1. Kurt Yenikli Tek Sayfa Restorasyonu

Sayfa onarılmadan önce tahribat nedenine bakılır. Böcek tahribatına uğramış bir kitabın sayfası olduğundan tahribatına göre bir işlem yapılması gerekmektedir. Böcekler tarafından tahrip edilmiş eserlerde dantel şeklinde oyuklar, derin dehlizler ve kırpıntılar mevcuttur. Önce falçata denilen alet ile bu kırpıntılar önceden dezenfekte edilmiş kağıdın üzerinden atılır, inceltilecek temizlenir. Daha sonra onarılan kağıdın cinsine uygun bir kağıt seçilir. Bu kağıtlar mülaj veya japon kağıdı olabilir. Seçilen onarım kağıdı kola ile temizlenen yerlere yapıştırılır. Eksik kısımlar yapıştırılır. Kola (metil selüloz) dan elde edilir. Bir özelliği de istenildiğinde bu kolanın su yardımı ile çıkarılmasıdır. Çünkü yapılan tüm çalışmalar dönüşümlüdür. Gereğinde sökülebilmeli, herhangi bir yeniliğe hazırlıklı olunmalıdır. Bu sebeple kola yapılan onarımlar için uygun bir malzemedir. Yapıştırma işlemi sayfanın iki yüzüne uygulanır. Daha sonra sayfalar baskıda durur. Tamamlanan kısımlardaki fazlalıklar falçata ile temizlenir. İstaka denilen alet üzerine kola sürülerek lifli kısımlar düzeltilir. İstaka hayvan kaburgası veya sentetikten yapılan beyaz kemikten bir alettir. Daha sonra kağıdın

üzerinde varsa delikler doldurulur. Bunun için kağıt onarımında kullanılan japon yada mülaj kağıdından bir parça alınarak kola yardımı ile hamur yapılır. Bu hamurlardan deliğin büyüklüğüne göre falçata yardımı ile parçalar alınarak doldurma işlemi yapılır. Daha sonra istaka ile düzeltilir. İşlem kağıdın diğer kısımlarınada uygulanır. Kağıt kuruduktan sonra tekrar baskıya alınır. Baskıdan bir müddet sonra çıkarılan kağıt onarılmış, daha sağlıklı bir duruma gelmiştir. (Resim: 8)

Resim-8: Kurt yenikli sayfa.
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

3.3.2. Kurt Yenikli İnce ve Kalın Yüzeyle Kağıtların Restorasyonu

Böcekler tarafından tahrip edilmiş eserlerde dantel şeklinde oyuklar, derin dehlizler ve kırpıntılar görülür. Falçata denilen alet ile önce verilen bilgiler ışığında önceden dezenfekte edilmiş sayfaları böceklerin bıraktığı artıklardan, incelterek temizlenir. Daha sonra eseri oluşturan kağıdın cinsine uygun aynı özellikte ve kalınlıkta japon kağıdı ile onarıma geçilir. Kurt yenikli kısımların üzerine kağıdın durumuna göre, ince veya kalın japon kağıtlarını bir parça yapıştırdıktan sonra kağıt kolanın kuruması için bir müddet bekletildikten sonra yenikli kısımlara yeni kağıdın iyice temas etmesi için kağıt prese alınır. Tamamlanan kısımlardaki fazlalıklar falçata ile temizlendikten sonra, küçük delikli kısımların doldurulması işlemine geçilir.

Resim-9: Japon kağıdının falçata ile kazınması
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

Osmanlı dönemi arşiv belgelerinin ebat ve kağıt kalınlıkları birbirinden çok farklı olduğundan dolayı, onarımı yapılan kağıdın cinsine uygun bir kağıt ve kola karışımından uygun bir hamur yapılması gereklidir.¹¹³ Yalnız küçük delikleri doldurma işleminden evvel daha önce falçata ile kazınan kısımlar ıstakanın üzerine bir parça kola alınarak saçaklı bölümlere bastırılıp düzeltilir. Küçük lifli hamur parçaları ile delikler doldurulduktan sonra tekrar ıstaka ve kola ile küçük hamur parçalarının deliklere iyice yerleşmesi sağlanır. Kuruduktan bir süre sonra kağıt tekrar prese konur. Daha sonra presten alınan kağıdın, onarım nedeniyle kullanılan parçaların varsa fazla kısımları, kağıdın boyutuna uygun olarak kesilir.

Bütün bu işlemler ince yüzeyli bir kağıt içinde geçerlidir. Yalnızca kullanılan malzemede bir takım değişiklikler yapılması gerekmektedir.

3.4. Su Baskınından Tahribata Uğramış Kitabın Restorasyonu

Önce her kitaba yapıldığı gibi, kitabın özellikleriyle ilgili form doldurularak kitap numaralandırıldıktan sonra eski kolalarından ve cildinden ayrılır. Kitabı ciltten ayırırken formalar halinde çıkarılmasına dikkat edilmelidir. Kitap su baskını tahribatına uğradığından nemli ortamda bulunduğu süre içinde mürekkebi akmış, bazı sayfaları birbirine sıkıca yapışmış olduğundan açılacak sayfalar dikkatli bir şekilde ayrılır sonra açılmayan taraflara da su buharı tutmak suretiyle birbirlerinden ayrılması sağlanır. (Resim: 21)

Ayrılan kısımlar kuru bir bez ile toz vb. artıklarından temizlenir. Kolalı ve kirli kısımlar da falçata ile incelti olarak temizlenir. Daha sonra kitabın kağıdına uygun bir kağıt seçilip yapıştırma işlemine başlanır. Preste bekletilip buradan çıktıktan sonrada fazla kısımlar falçata ile kazınır. Kesilecek kısımlar düzeltilir. Nemden dolayı oluşan buruşuk sayfalar ise bir başka kağıdın arasında nemlendiriliktten sonra prese koyularak giderilir. Bu kitapta toplam dokuz forma ve doksan sayfa onarılmıştır. Bütün bu işlemlerden sonra formalar numara sırası ile iç içe toplanılarak bir ağırlığın altında bekletildi, daha sonra şiraze dikişi ile ciltlenmesi gerçekleştirilmiştir.

113 **Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki Belge Türleri, Padişah El Yazıları ve Belge Restorasyonu.** Hazl.: Nihal Somer, İlhan Ovalıoğlu, Nizamettin Yüzbaşıoğlu, Mustafa Küçük, Şefik Kanyılmaz. İst. 1997. s. 150.

3.5 Yırtık ve Buruşuk Kağıtların Restorasyonu

3.5.1 Yırtık Restorasyonu

Herhangi bir nedenden dolayı yırtılmış olan kağıdı onarmak için kola ve ıstaka gerekmektedir. Öncelikle kağıdın yırtık kısımları incelenir. Yırtılmadan önceki konumuna getirmek için yırtıkların birbirine uygun bir şekilde örtmesi sağlanır. Kağıdın liflerinin kola yardımı ile birbirini iyice tutması sağlanmalıdır. Yırtık kısımların alt ve üst bölümlerinin yalnızca birleşecek olan uçlarına ince bir fırça ile kola sürülüp ıstaka ile düzeltilmesi sağlanır. Kuruduktan sonra ise prese konulup yırtık kısımlar sağlamlaştırılır.

3.5.2 Buruşukların Restorasyonu

Buruşuk kağıtlar nemli bir bez ile düzeltilmeye çalışılır. Ancak bu mürekkebi akmayan eserler için söz konusudur. Bu restorasyonda mürekkebi akmayan bir kağıdın buruşukları açılmaya çalışılmıştır. Bez ile silinen kağıdın üzerine ince pelur kağıdı kapatılıp, tekrar nemli bez ile pelur kağıdın su yoluna bakılarak kağıt üzerinden dikkatlice nemlendirilmesi sağlanır. Daha sonra kağıdın ölçülerine uygun büyüklükte karton parçaları arasına alınan eser prese konularak bir müddet kendi haline bırakılır. Buruşuklukların restorasyonu buhar makinası ile de gerçekleştirilmektedir. Bunun için buruşuğu düzeltilecek kağıdın üzerinde buhar makinasının hortumundan çıkan buhar dolaştırılır. Bu sayede kağıt nemlenmiş ve buruşukları presten çıktıktan sonra istenilen sonuç elde edilmiştir.

3.6 Lamination

Lamination buruşukların düzeltilmesinde makinayla yapılan işlemdir. Buruşuk kağıt bezle nemlendirildikten sonra, pelur kağıtları arasında belirli bir süre içinde sıcaklık veren ve onarımda kolaylık sağlayan bu makinede düzeltilirler. Yine bu sistem ile oldukça büyük deliklerin yamanması gerçekleştirilir. Silikonlu kağıt bir ucundan dikkatle açılarak yapışkanlı yüzeyi onarımı yapılacak kağıdın bir yüzüne yapıştırılır. Diğer kazınacak kısımda kağıdın

cinsine göre japon kağıdı konularak silikonlu kağıtlar arasında Lamination sistemi ile kağıtların onarılacak kağıda yapışması sağlanır. Daha sonra ise arka kısımdan konulan japon kağıdı dikkatlice kazınarak preste bir süre bekletilir. (Bkz.2.4.8.Lamination)

3.7 Şiraze Yapımı

Şiraze klasik ciltte kitabın yapraklarını düzgün tutan bağ ve örgü demektir. Elle örülür ve iki adet ince, uzun iğne ile çeşitli örgülere göre değişen kalınlıkta iki renk ibrişim kullanılır. Cilt yapılacak kitabın sayfaları cüz, cüz alınır. Cüz bir yada iki formadan ibaret küçük kitaplara verilen addır. Genelde 20 sayfa bir cüz sayılır. Bu cüzler ustalık ve zevke göre yanyana dikilirler. Dikişte kullanılan ipin uçları uzun bırakılır. Buna kanat denilir ve kitabın cilde bağlanmasını sağlar. Cüzleri birbirine esas olarak ekleyen kısım şirazedir. Kolonları formaların ortasından alınanlara nişanlı şiraze; gelişi güzel yerlerden alınanlarada

Resim-10: Onarılmış kitabın şiraze dikişi
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

saplama şiraze denir. Burada yapılan uygulamada nişanlı şiraze çeşidi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca sağ sol yolu, tek baklava, çift baklava, sıçan dişi, geçmeli, alafranga isimleri ile bilinen şiraze çeşitleri vardır. Şiraze dikişinden sonra ise eser ciltlenir.

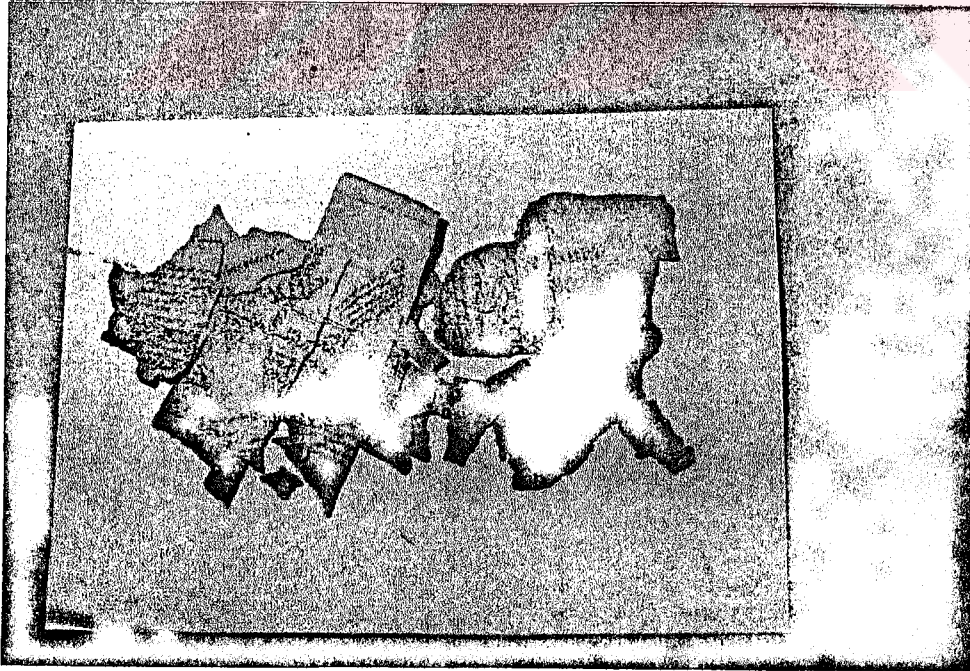
3.8 Cilt Yapımı

Büyükçe bir kartonun üzerinden şirazesini yapılmış kitabın cildi için gerekli ölçü alınır. Daha sonra bu karton iki tarafından hafifçe çizilir. Kitabın önüne ve arkasına kapak yapılarak üst kapak için plastikten (zevke uygun bir renk) kapak seçilir. Bu plastik kap kitabın boyutuna göre kesilerek üzerine israil futkalı sürülerek yapıştırılır. Plastik ve kartonun bir köşesine bir numara yazılır. Kartonun köşe uçları çok az kesilir, sırtı için pay bırakılır. İki kartonun ortasında kalan plastik parçasının üzerine yapıştırılır. Köşeler yapıştırılırken ıstaka ile içeriye doğru bastırılır. Daha sonra dikdörtgen bir kağıt kesilerek üzerine kola sürülür. Tam orta sırt yerini ve iki yan kartonun iki tarafının birazını kaplayacak şekilde yapıştırılır. Kitap ve cilt yapıştıktan sonra ağırlık altında baskıya alınıp bekletilir. Bundan sonra ise zevke göre cildin süslemesi yapılır. Uygulaması yapılan cilt mavi renkte olup üzeri şemse motiflidir. Bu süslemeler için çeşitli üsluplarda yapılmış madeni şemseler ateşte iyice kızdırıldıktan sonra plastik cilt kapağının üzerine yaldızlı kağıt koyulmak suretiyle elde edilmektedir. Bu şekilde yaldızlı kağıdın üzerinden cilde bastırılarak motif oluşturulmuştur. Daha sonra zevke göre çukurda kalan bölgeler yaldızlı fırça ile boyanarak süsleme zenginleştirilir.

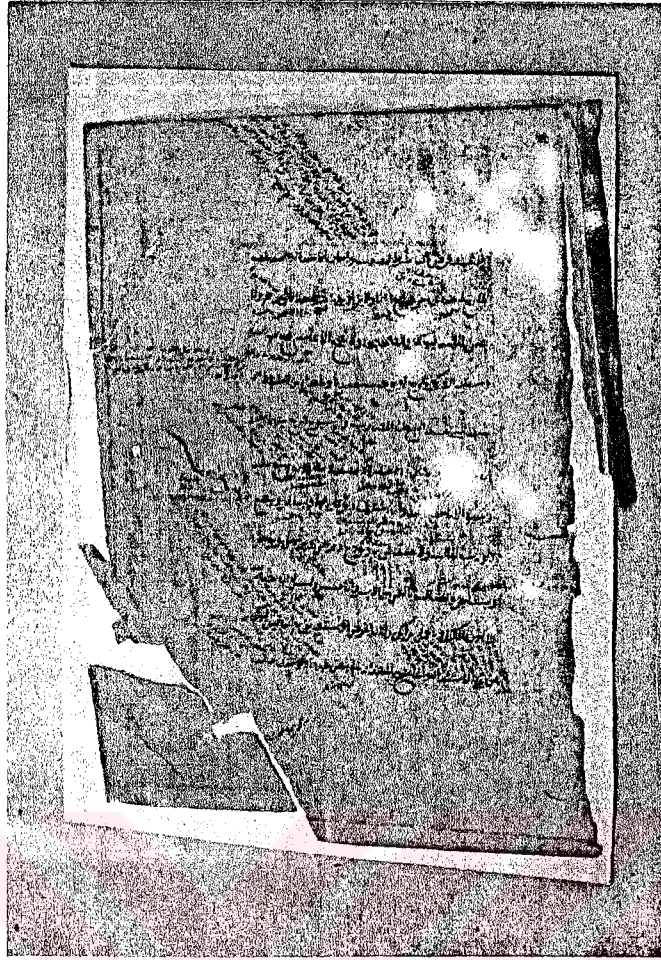
3.9 Restorasyonu Yapılan Kitaplara İlişkin Örnekler

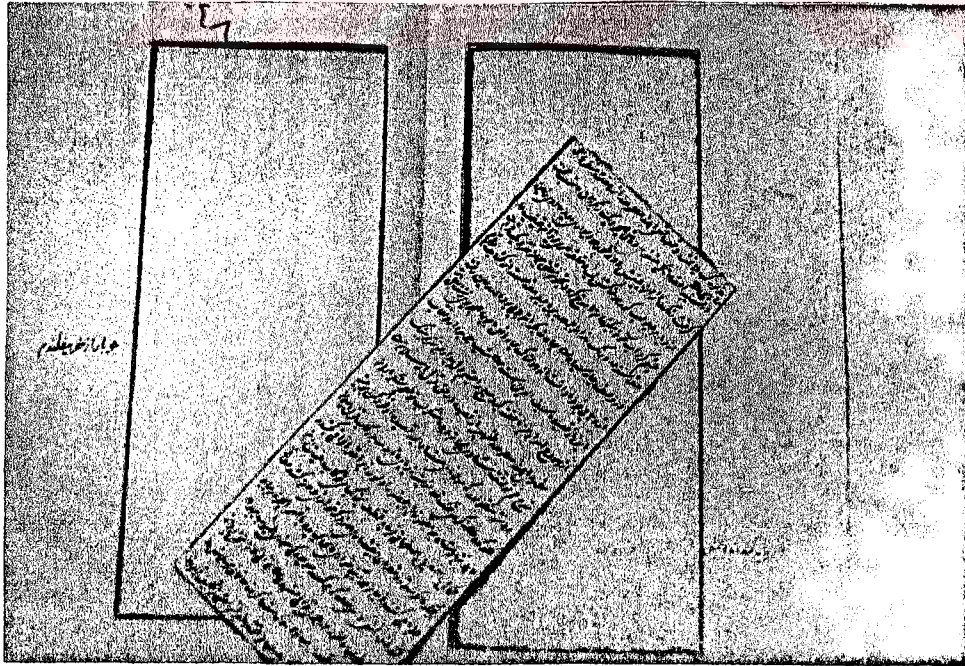
Resim-11: Su baskınından zarar görmüş yazma eser sayfası
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

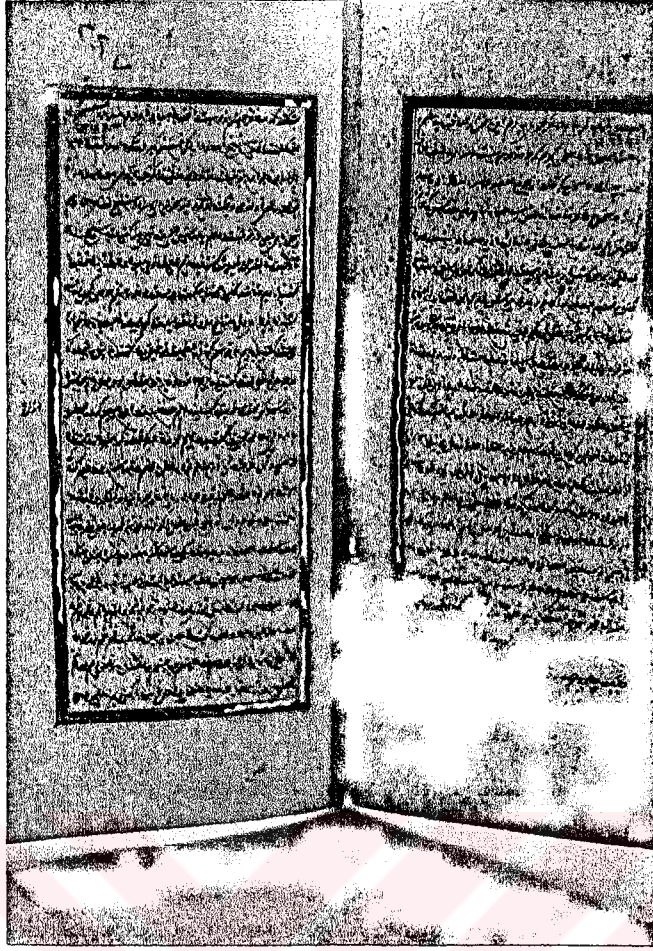
Resim-12: Asitten zarar görmüş sayfalar
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

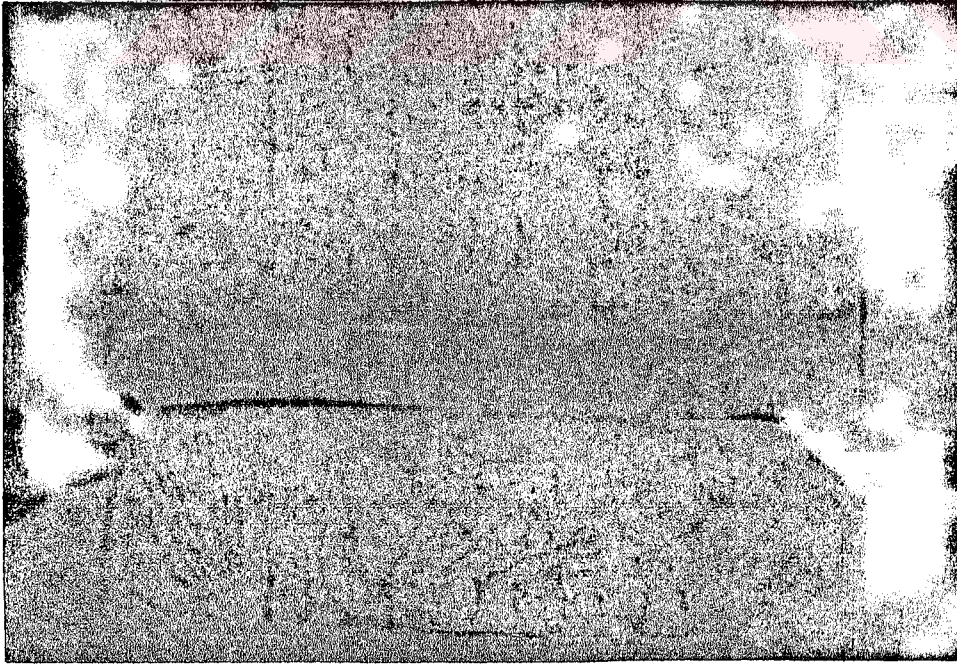
Resim-13: Asitli sayfaların birleştirilmek üzere parçaların sayfa üzerinde tesbiti
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

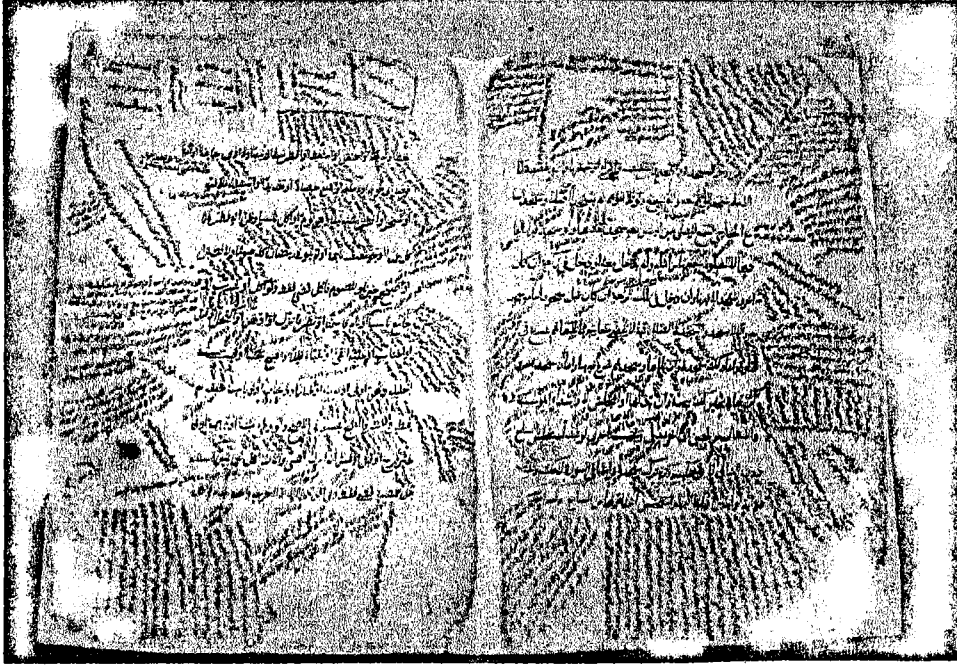
Resim-14: Cetvellerde kullanılan altının sayfa üzerinde yapmış olduğu kırılmalar
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

Resim-15: Kırılması onarılmış sayfa
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

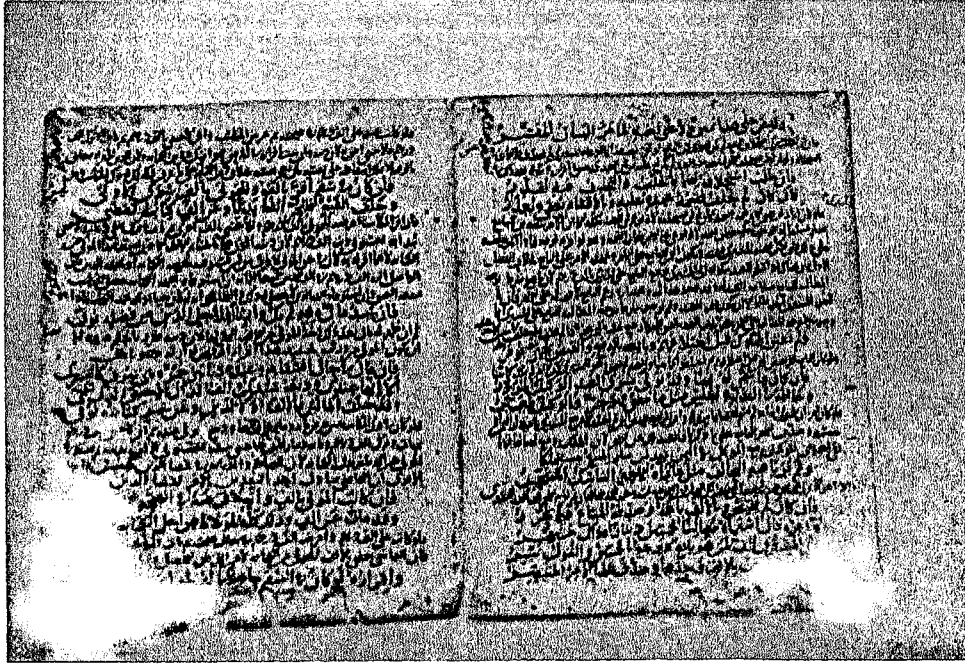
Resim-16: Asitli sayfanın japon kağıdı ile onarılmış hali
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

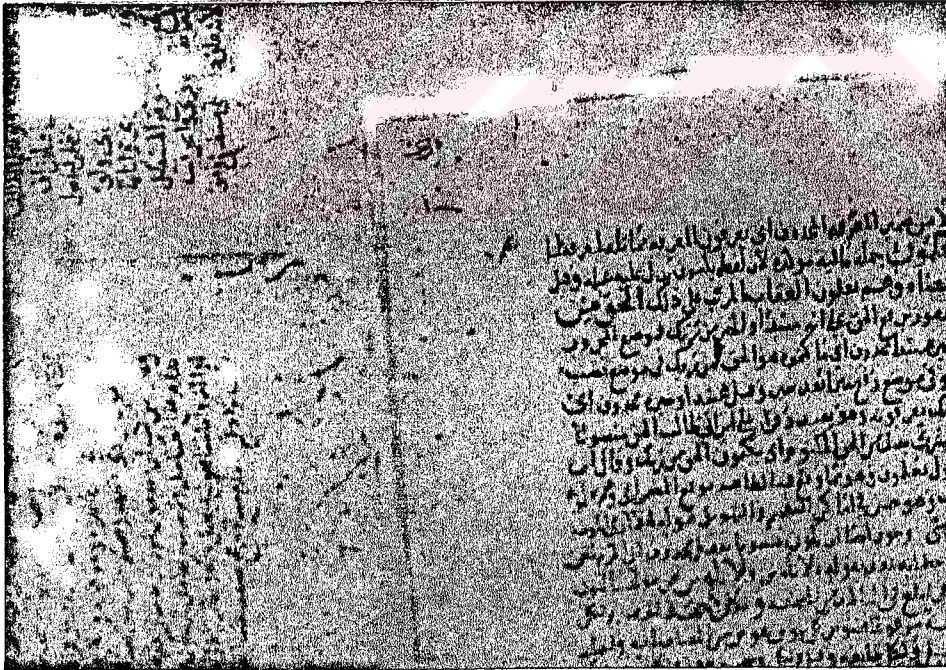
Resim-17: Asitli sayfaların onarımı tamamlanmış hali
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

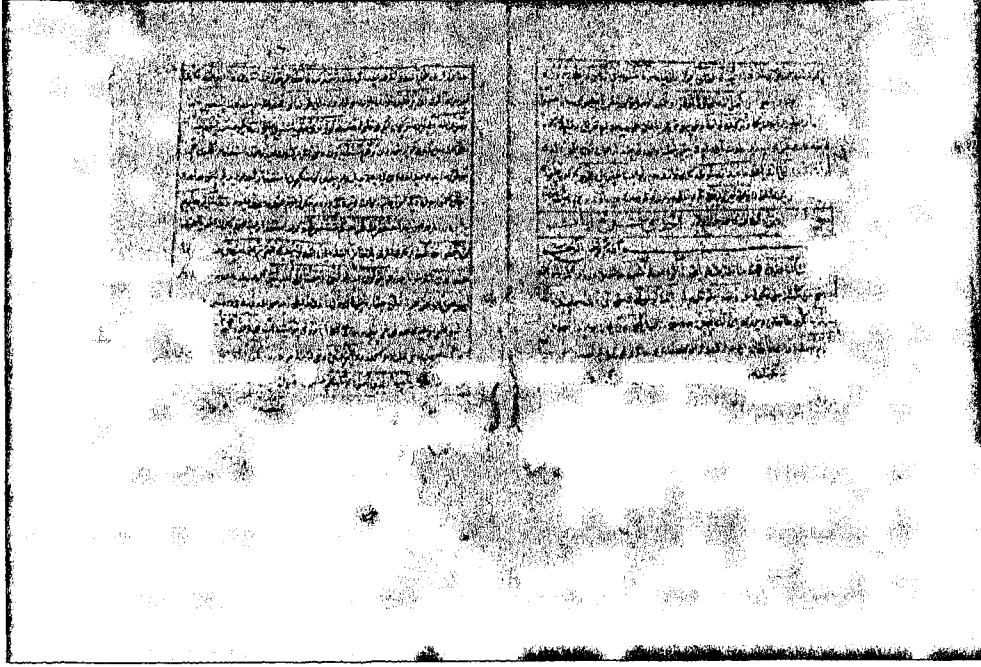
Resim-18: Mantarlaşmış sayfanın onarımı tamamlanmış hali
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

Resim-19: Kurt yenikli ve mürekkebinden dolayı asitlenmiş yazma eser sayfası
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

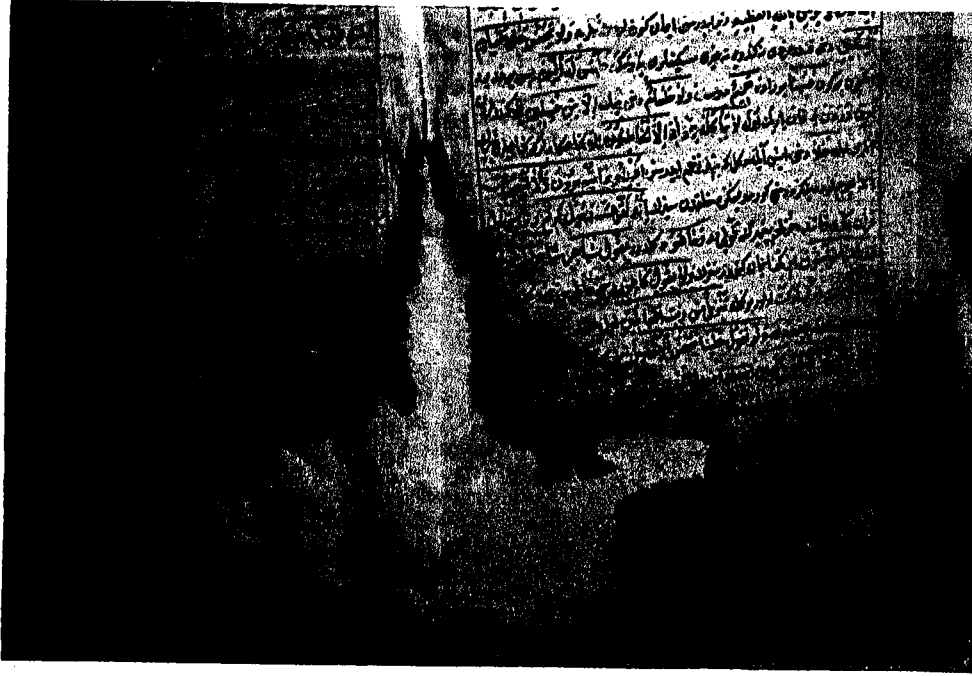
Resim-20: Kurt yenikli sayfanın onarılmış bazı kısımları
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

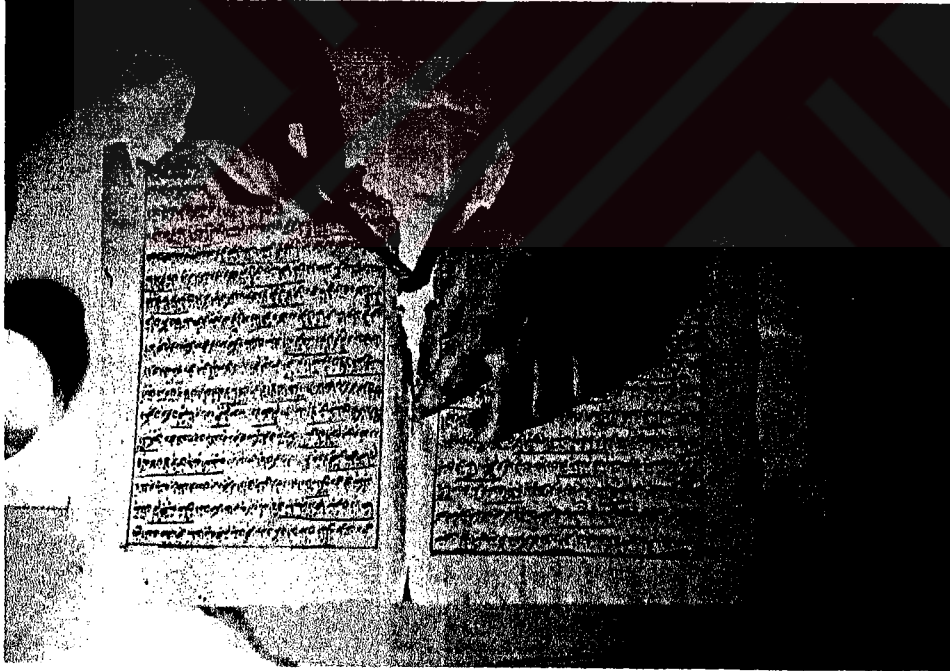
Resim-21: Su baskınından zarar görmüş, yapışmış ve açılmış sayfanın japon kağıdı ile kaplanması
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

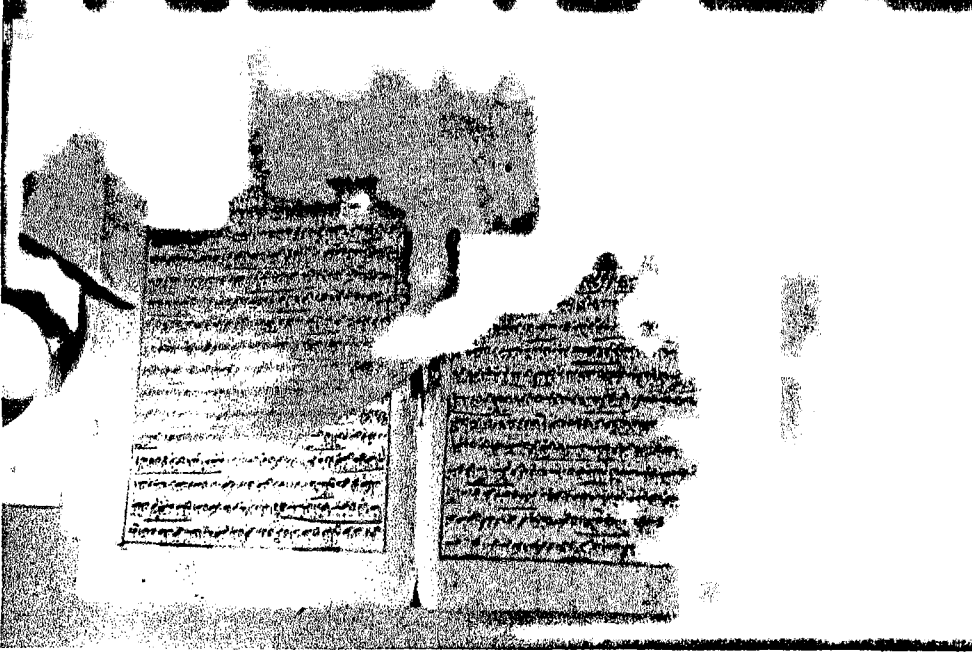
Resim-22: Sayfaya yapıştırılan japon kağıdının ıstaka ile sağlamlaştırılması
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

Resim-23: Japon kağıdının tutkal ile yapıştırılması
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

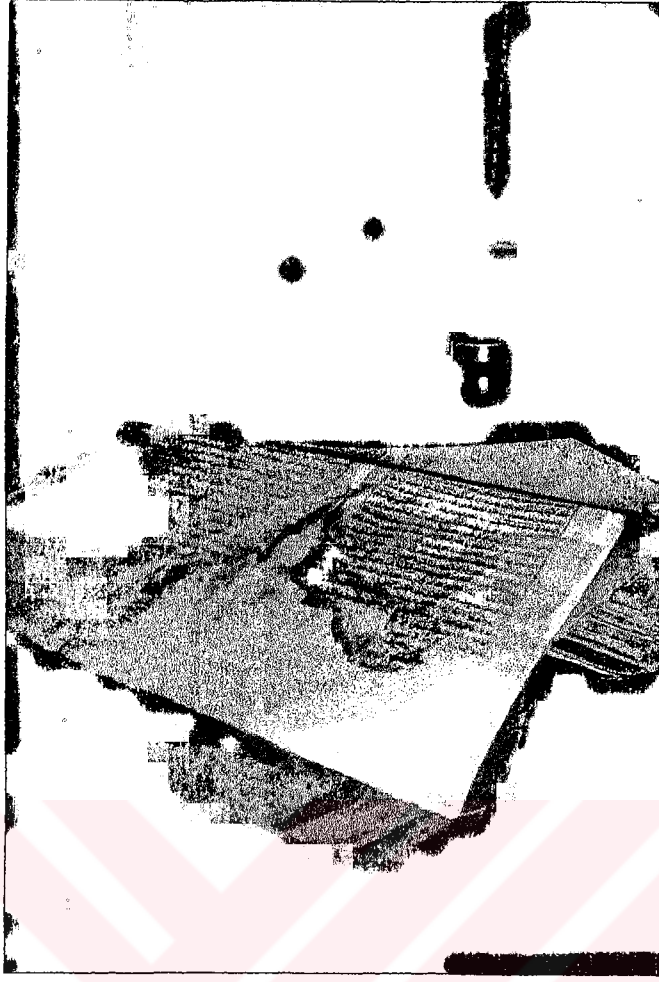
Resim-24: Sayfaya ince fırça ile tutkal sürülerek japon kağıdının yapıştırılması
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

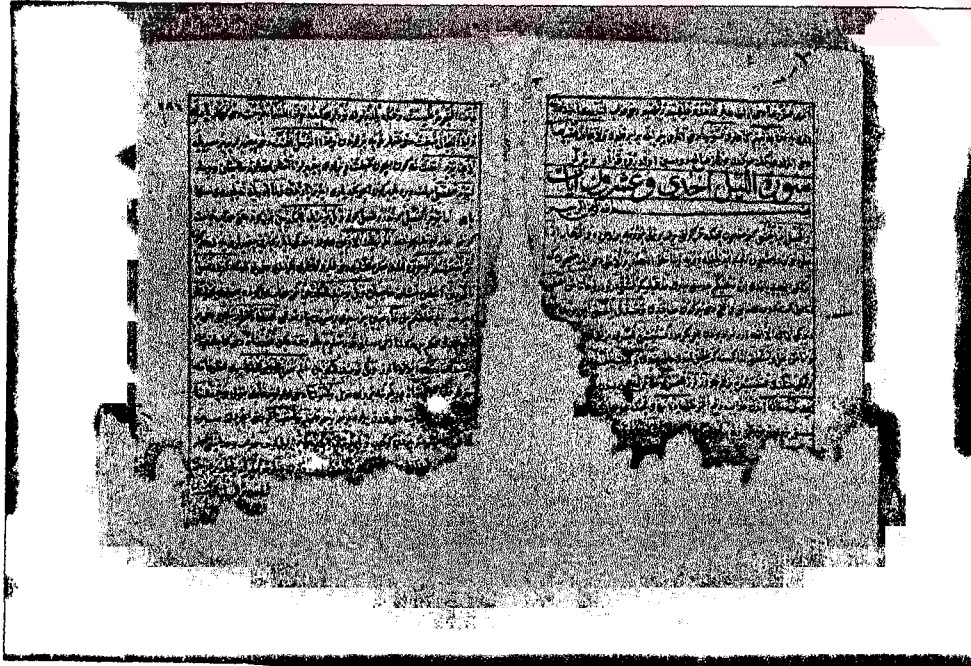
Resim-25: Sayfanın yüzüne ince japon kağıdının yapıştırılması
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

Resim-26: İnce japon kağıdının sayfa üzerine tutkal sürülerek yapıştırılması
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

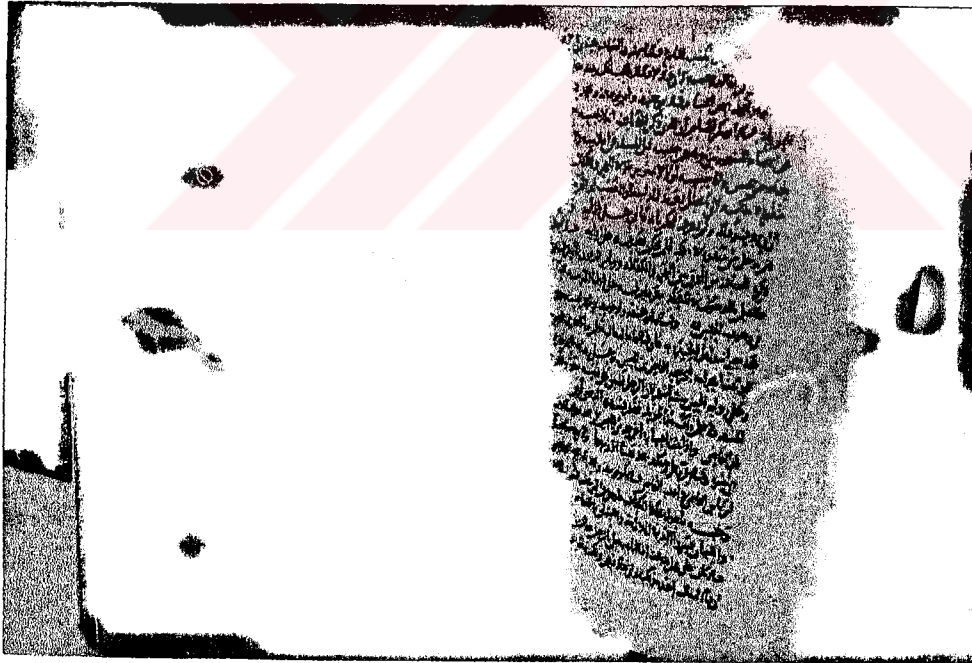
Resim-27: El yazması eserin prese konulması
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

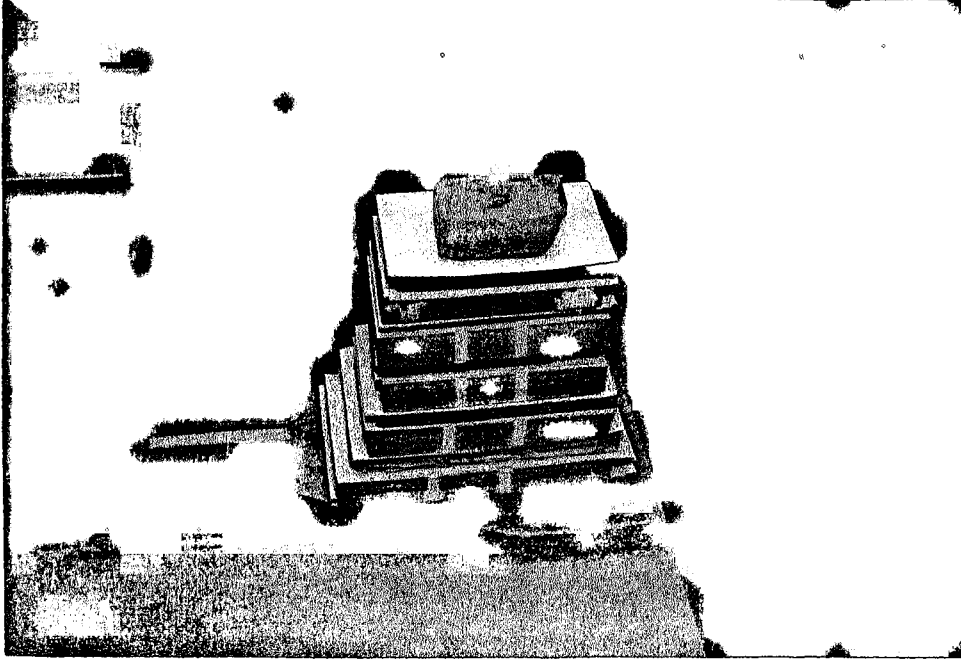
Resim-28: El yazması eserin presten çıkmış görünümü
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

Resim-29: Asitli ve kurt yenikli sayfanın onarılmış durumu
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

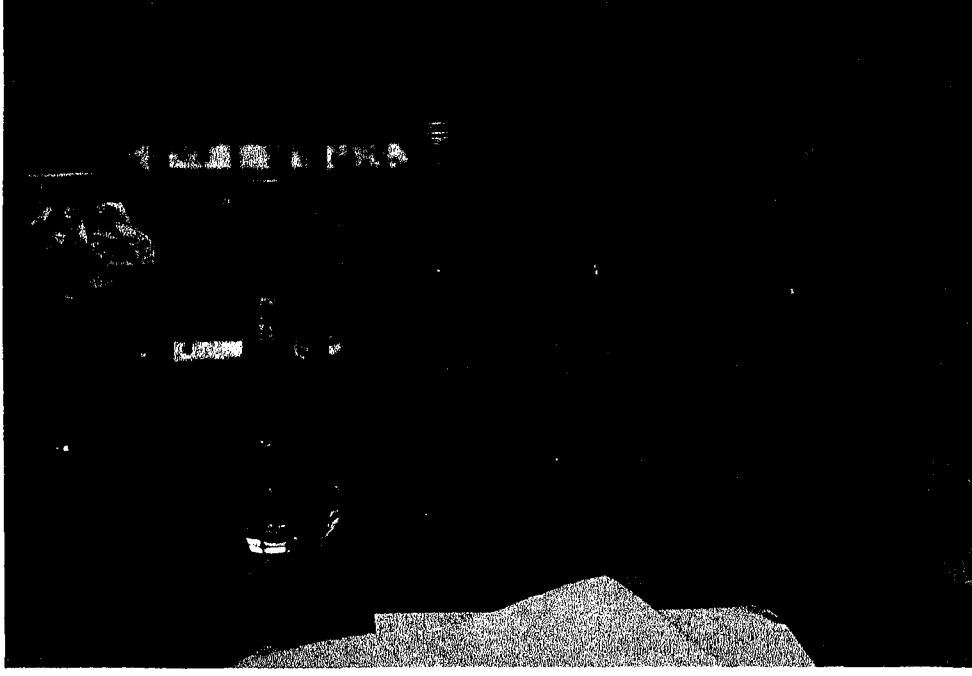
Resim-30: Onarılmış sayfaların kitap haline getirilmiş şekli
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

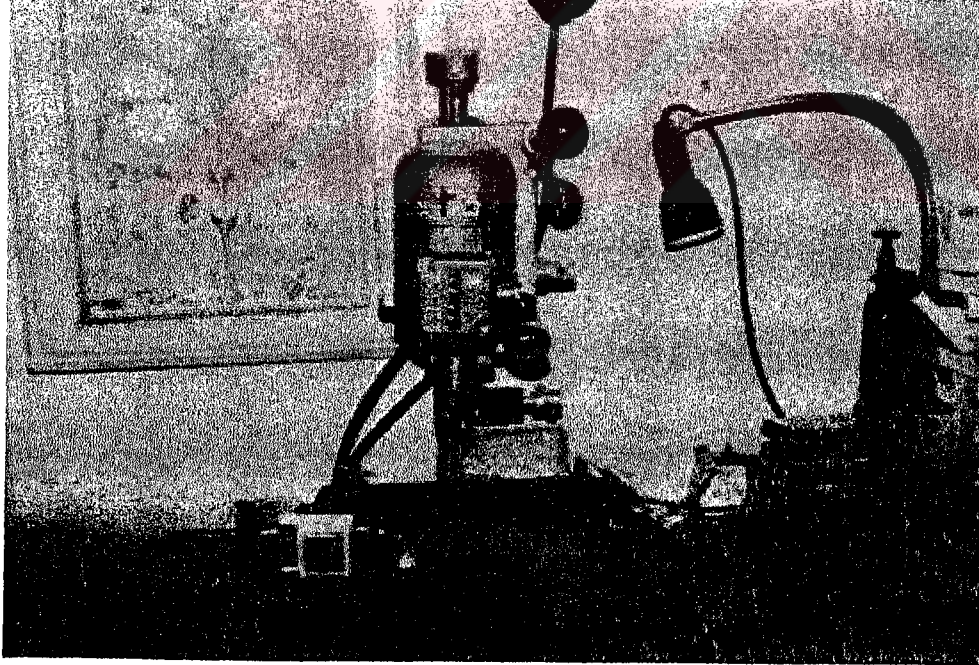
Resim-31: Onarılmış kitapların daha sonra cildi yapılmak üzere ağırlık altında bekletilmesi
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

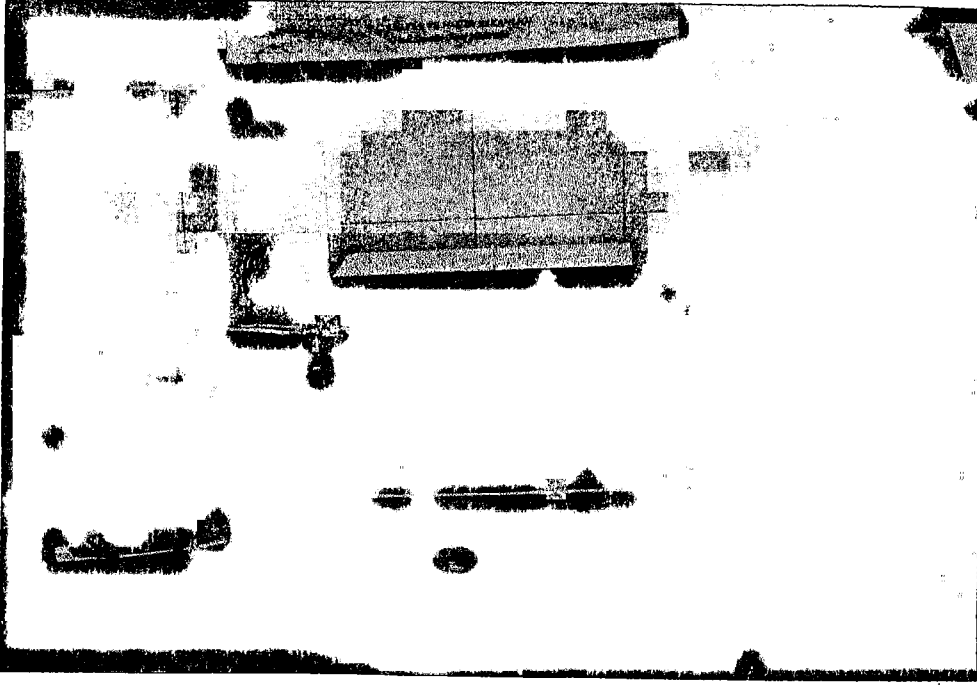
Resim-32: Patoloji servisindeki laboratuvardaki çeşitli ölçekli kaplar
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

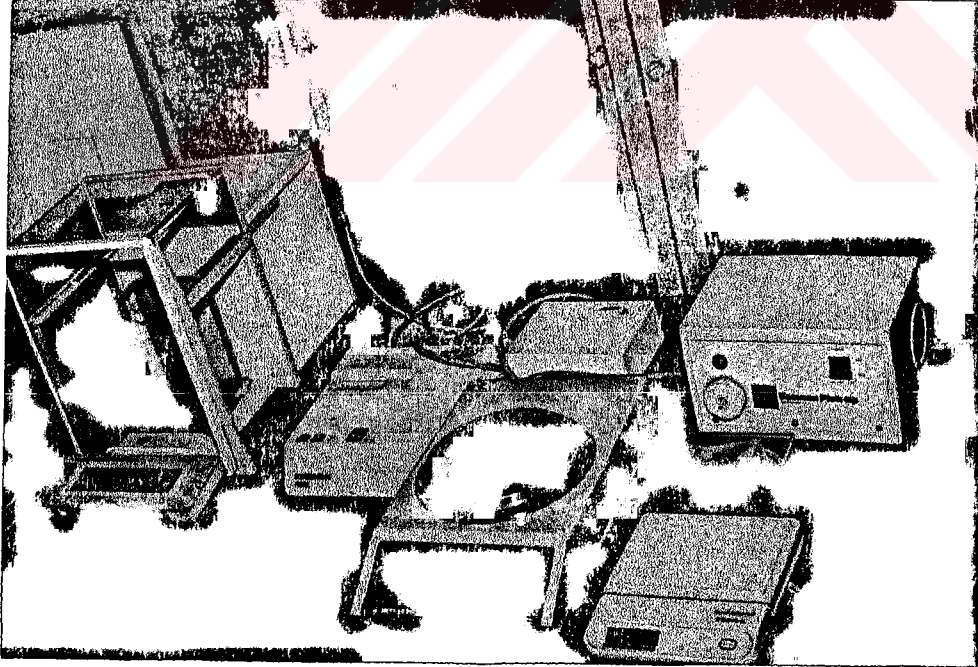
Resim-33: Çeşitli kimyasal maddeler
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

Resim-34: Cilt bölümünde kütüphane fişleri v.b. malzemeleri delmekte kullanılan matkap
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

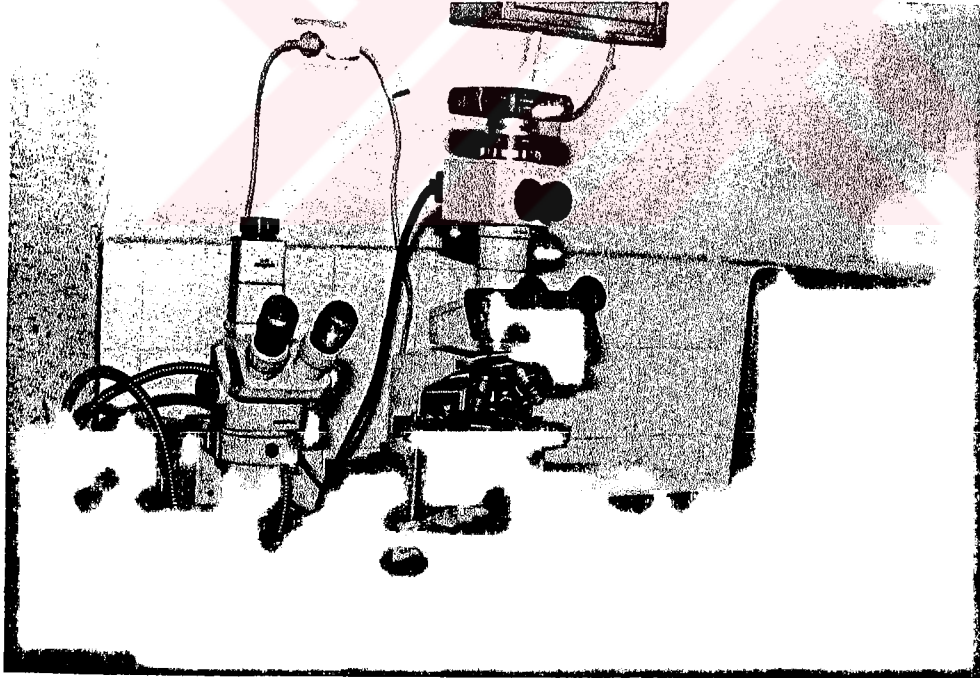
Resim-35: Kağıdın asiditesini ölçen araç (pH metre)
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

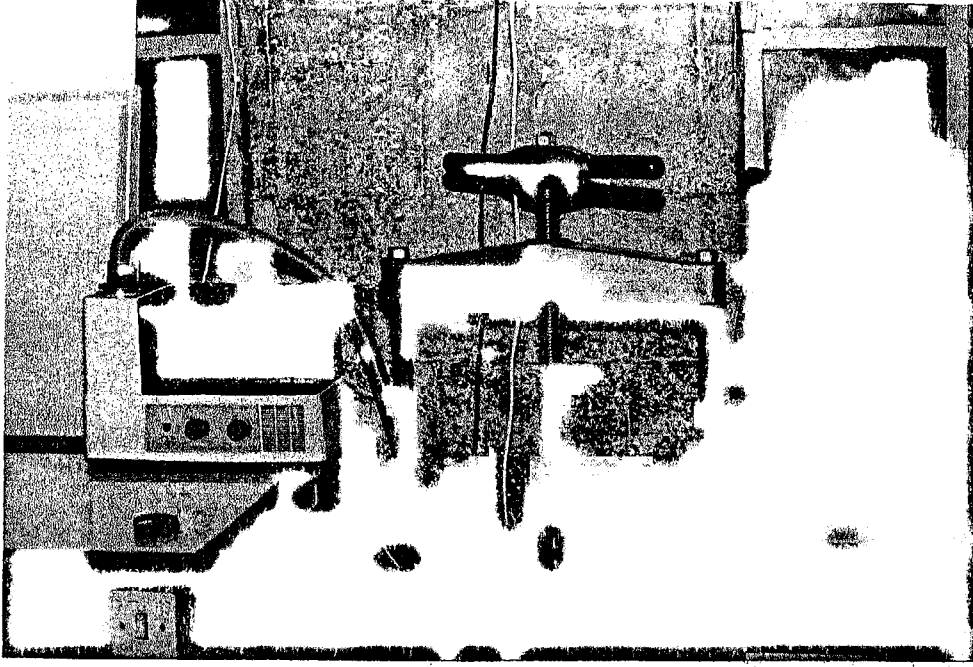
Resim-36: Çeşitli hassas teraziler
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

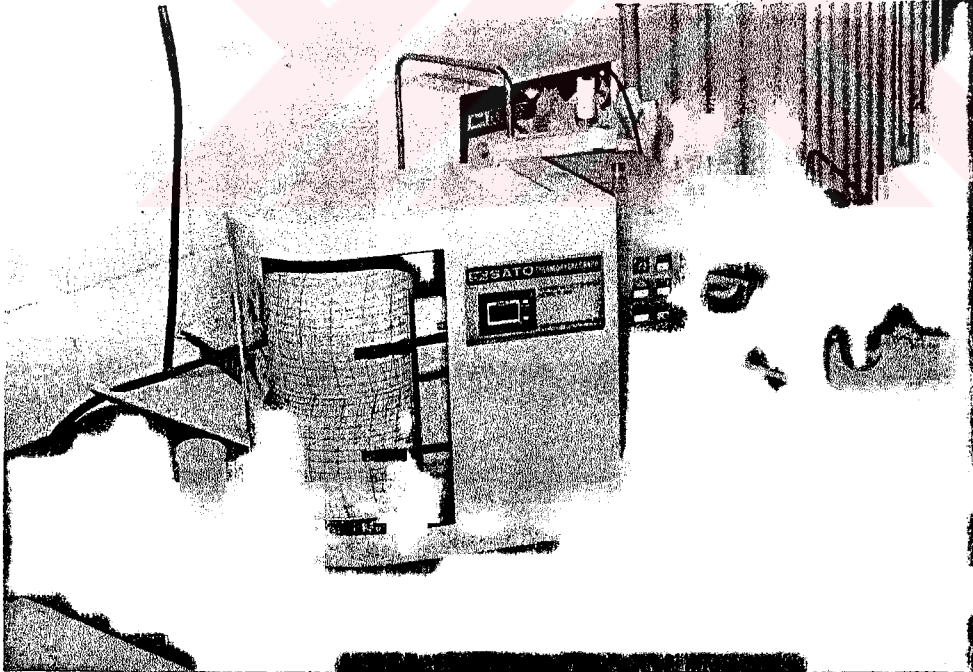
Resim-37: Onarımda kullanılan elektrikli, spatulalı araç
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

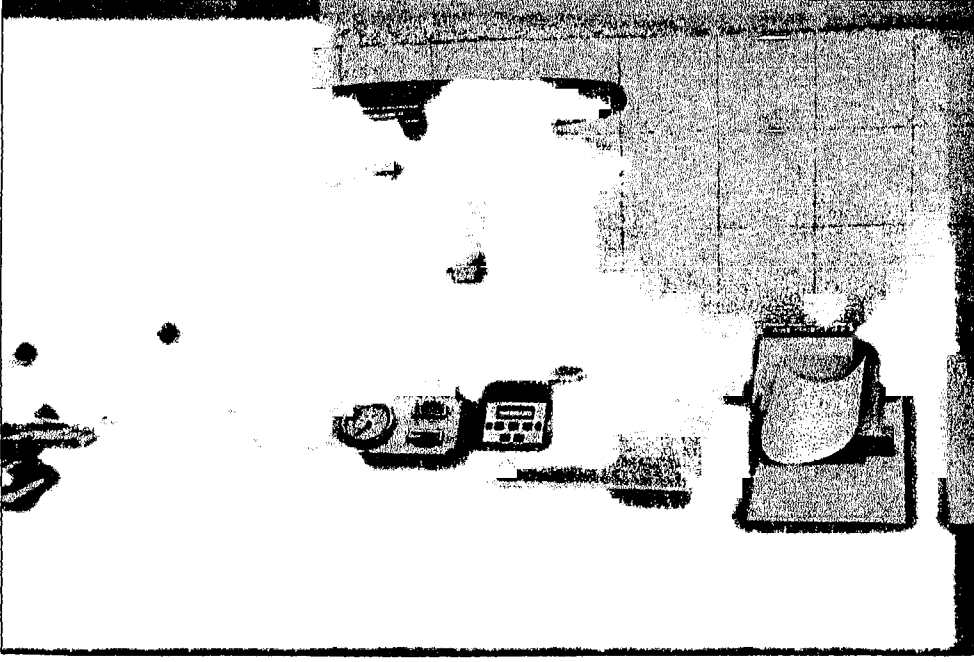
Resim-38: Mikroskop ve poloroid oküler kamera
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

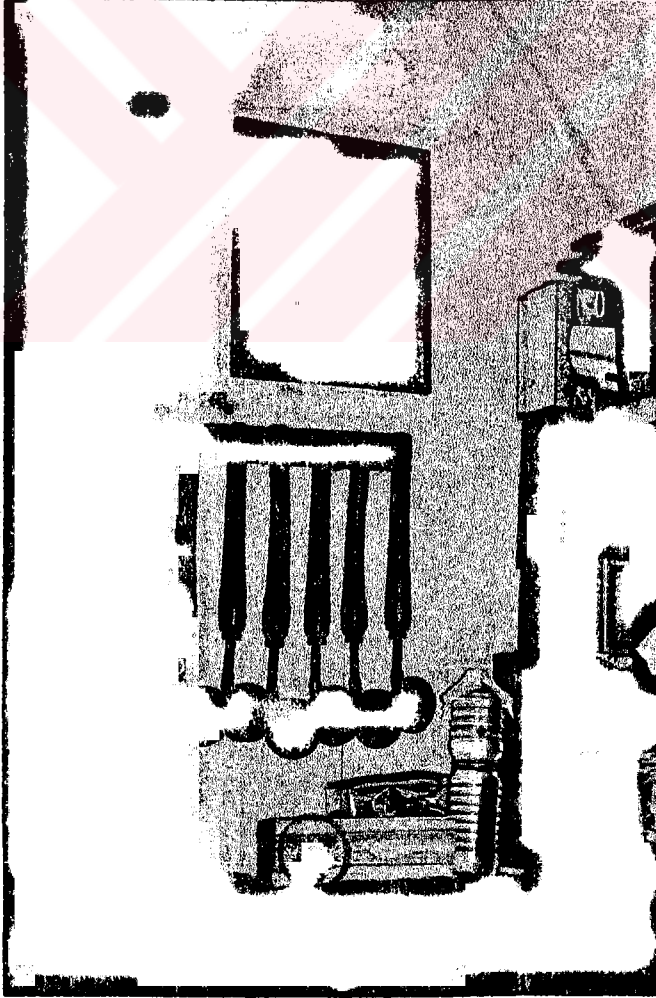
Resim-39: Buhar makinesi ve pres
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

Resim-40: Kağıdın nemini ölçen araç (Termohigrograf)
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

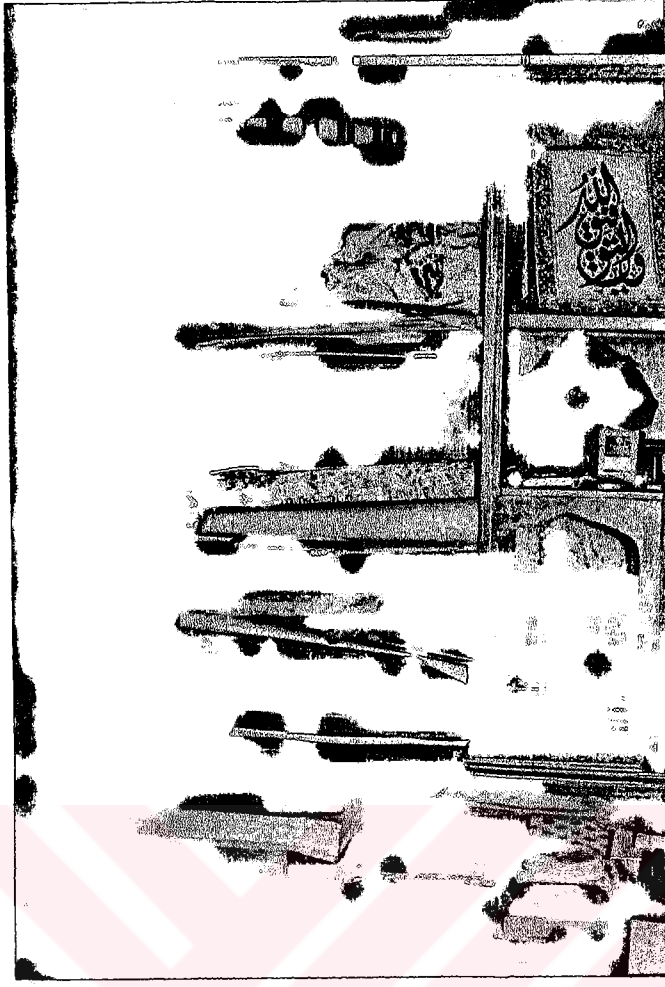
Resim-41: Laminasyonda kullanılan ve kağıda basınç veren araç
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

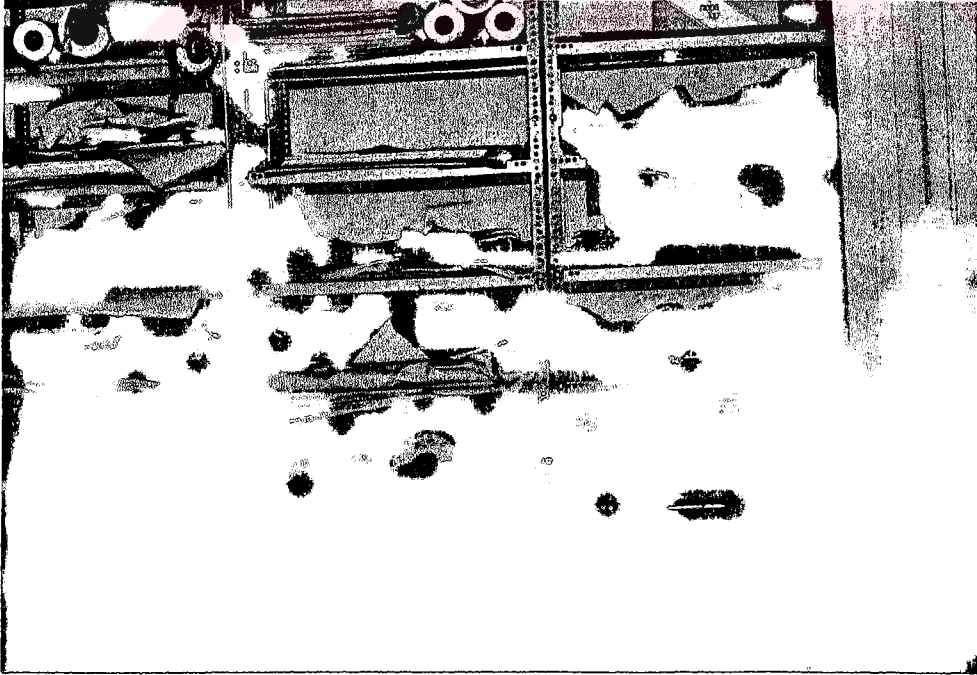
Resim-42: Cildin süslemesinde kullanılan araçlar
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

Resim-43: Cilt bölümünde kullanılan çeşitli aletler
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

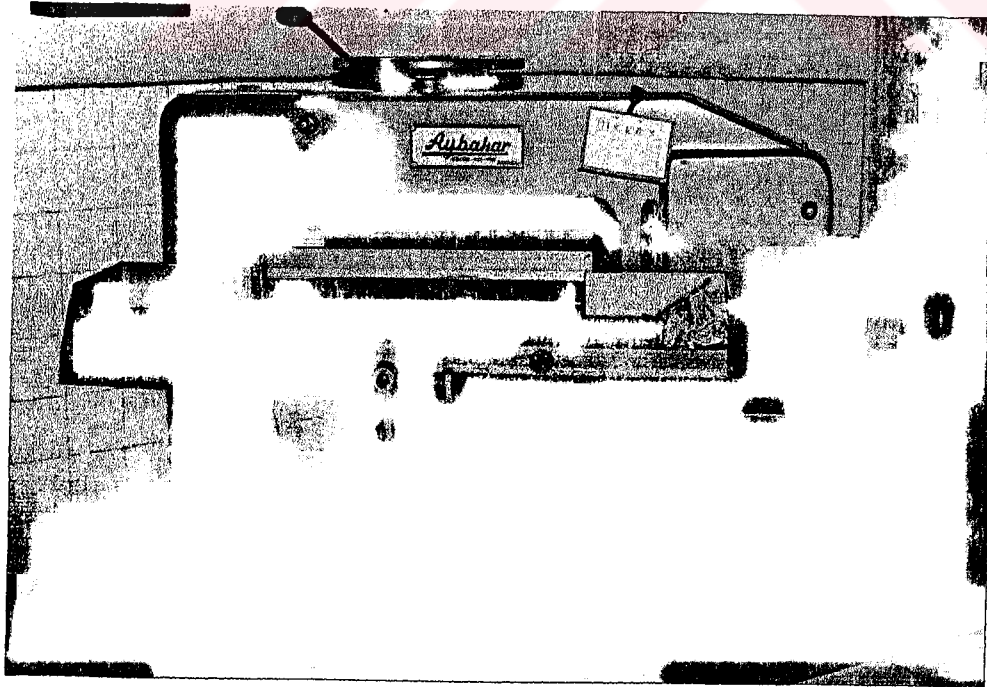
Resim-44: Cilt bölümündeki çeşitli malzemeler
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

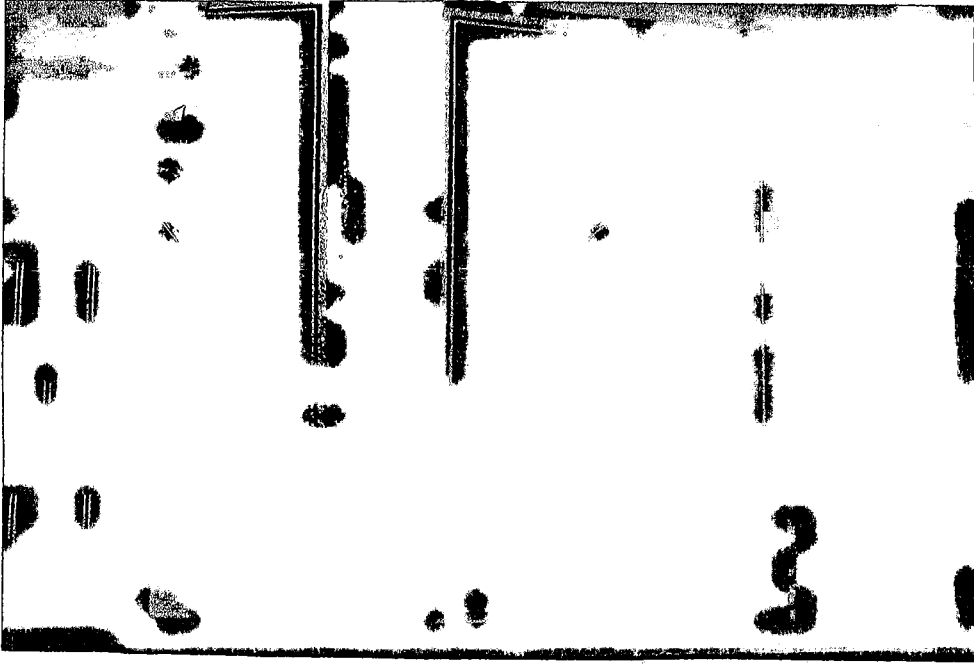
Resim-45: Cilt yapımında ve onarımında kullanılan çeşitli malzemeler
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

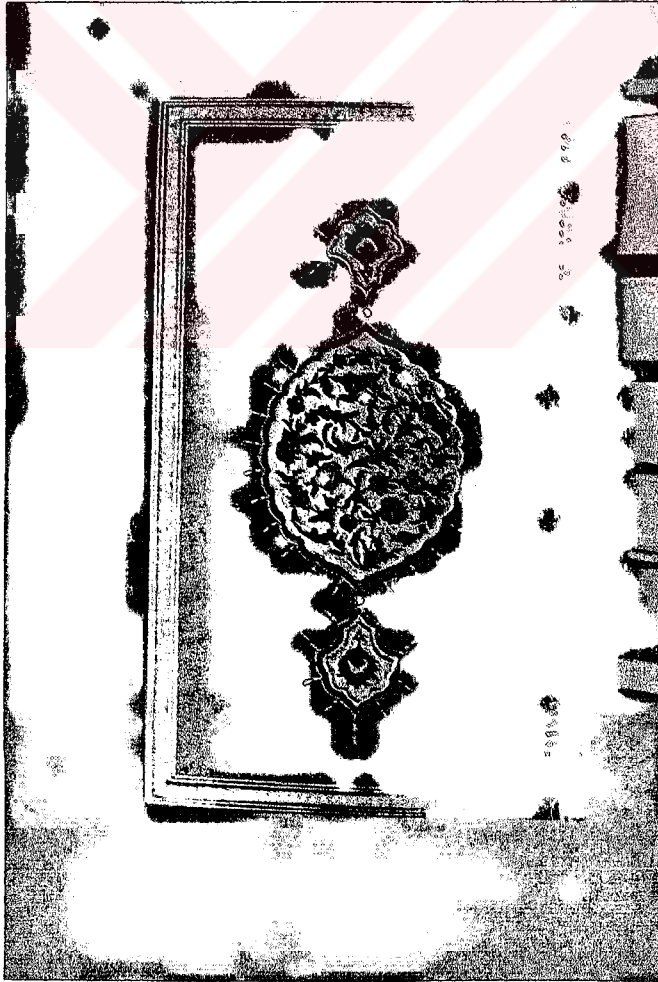
Resim-46: Cilt bölümünde kullanılan araç
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

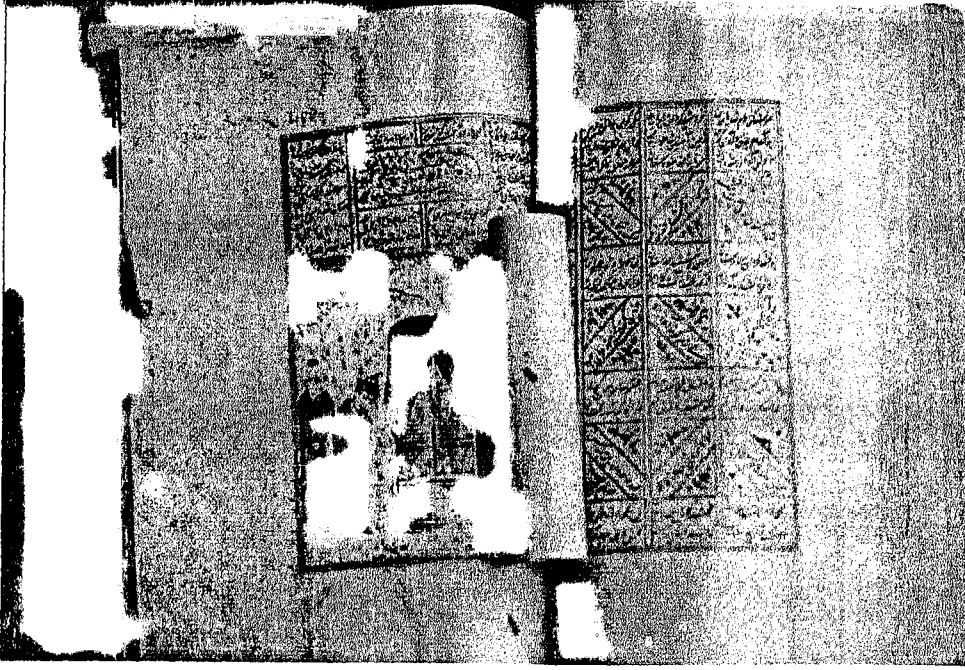
Resim-47: Cilt bölümünde bulunan ayarlanabilir kesim aracı
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

Resim-48: Klasik bir cilt örneği
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivi

Resim-49: Klasik cilt kapağı
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

Resim-50: Minyatürlü bir el yazması örneği
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

Resim-51: Serlevha tezhibli ve miklepli yazma eser örneği
D.E.Ü. Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.Dia Arşivinden

SONUÇ

Kütüphaneler, müzeler ve kolleksiyonlarda bulunan yazma eserlerin bilime hizmet edebilmeleri bu eserlerin korunması, tahribata uğrayanların restorasyonu ile mümkündür. Ülkemizde binlerce el yazması eser mevcuttur ve bunlardan tespit edilmiş sadece 125 bin el yazması İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. El yazması eserlerin zenginliğine karşın, bu eserleri onarmak için yazıkki, uzman personel sayısı, yeterli olmadığı gibi, konuyla ilgili yetişecek elemanda bulunmamaktadır. Türkiye'nin ilk kitap hastanesi, Süleymaniye Kütüphanesi bünyesinde yer almakta, ve burada kitap restorasyonu yapılmaktadır. Bu restorasyon merkezinde çeşitli şehirlerin kütüphanelerinden ve bağışlardan gelen tahribata uğramış eserlerde onarılmaktadır. Bu güne kadar kitap kurtları tarafından lime lime edilmiş, nemden dağılmış ve kırılmış sayfalar büyük bir özenle yenilenmiş, biraraya getirilen onarılmış yapraklar, şirazesini örüldükten sonra cilt yapılmak üzere cilt servisine gönderilmiştir. Ancak şimdi serviste eleman sıkıntısı çekilmekte, konuyla ilgili, fakat farklı kurumlardan belirli günlerde gelen elemanlar servisteki soruna çözüm getirmeye çalışmaktadırlar. Kütüphanenin Patoloji Servisi'nin yöneticisi, Yüksek Kimyager Saadet Gazi uzun bir süre hizmet vermiş ve emekli olmuştur. Bugün ise sayılamayacak kadar çok yıpranmış eser onarılmak üzere bekletilmektedir. Bu bakımdan yazma eserleri koruyucu ve kurtarıcı tedbirleri almak, gerekli eleman sayısına ulaşmak ve konuyla ilişkili tesis ve laboratuvarları kurmak gereklidir.

El yazması eserlerin restorasyonu sabır, titizlik ve duyarlılık gerektiren bir işlemdir. Bunun yanı sıra bir sayfanın onarımı çeşitli işlemlerden geçmekte, belirli bir süreçte tamamlanmaktadır. Eskiden mekanik olarak uygulanan bazı işlemler günümüzde makinelerle yapılması insan gücüne ihtiyacı kısmen azaltsa bile, restorasyon konusu dikkat ve incelik isteyen bir çalışma olmasından dolayı yeterli sayıda uzmana gereksinim duyulmaktadır. Araştırılan ve yapılan çalışmalarda bu durum anlaşılmiştir. Kütüphane bünyesinde çalışan Patoloji Servisinde düzenlenen kurslarla Asya ve Avrupa'dan pek çok kütüphaneci ders görerek kitapların korunması ve onarımı konusunda eğitilmişlerdir. Patoloji Servisi, yazma eserler, malzeme, makina ve teçhizat bakımından zengin ve araştırmaya

açık, yararlı bir merkezdir. Burada yapılan araştırmalar bilgiler ve kazanılan deneyimler sonucunda, konuyla ilgili eğitim kurumlarında, kurulacak olan laboratuvarlarda alt yapı oluşturularak çalışmalar yapmak olasıdır. El yazması eseri onarmak kadar, eseri korumakta önem taşımaktadır.

Kağıt incecik liflerden meydana gelmekte, liflerin uzunluğu ise kağıdın dayanıklılığını göstermektedir. Dokuları ise birbirlerine karbon ve hidrojen molekülleriyle bağlıdır. Kimyasal bir reaksiyon başladığı zaman liflerde kopmalar olmakta, bu da kağıdı parçalamaktadır. İlerki safhalarda ise kağıdın un gibi dağıldığı görülmektedir. Yapılan araştırmalarda 20. yüzyılda üretilen kağıtların dayanıklılığının, eskiden günümüze kadar gelebilen kağıtlardan, daha kötü ve ömürlerinin en fazla bir yüz yıl olabileceği saptanmıştır. Saadet Gazi'nin verdiği bilgilere göre istatistiklerde, son yüzyılda basılan kitapların geleceğinin olmadığını belirlemiştir. Eski kitaplar onarılma imkanlarına sahipken, yeniler bir süre sonra birden bire ortadan kalkacaklardır. Eski kitaplarda zamanla oluşan asidik ortam çeşitli yöntemlerle durdurulabilirken, yeni kitapların dokusundaki asidin giderilmesi çok daha zor olacaktır.

El yazması eserlerin restorasyonu, korunması kadar malzemeside, bu eserlerin gelecek nesillere aktarılabilmesi açısından önem taşımaktadır. Kağıdın dayanıklılığına bir çözüm olarak yüzde yüz selülozdan üretilen Japonların kullandığı, ve oldukça pahalı bir malzeme olan Japon kağıdı belirlenmiştir. Yüksek Kimya Mühendisi Saadet Gazi el yazması eserlerde bulunan tezhip ve minyatürlerin kullanılan malzemenin kalitesinden dolayı günümüze kadar yıpranmadan korunabildiğini, ancak yeni yapılan tezhip ve minyatürlerin geleceğe kalacak hiç bir şeylerinin olmadığını belirtmektedir. Ayrıca Saadet Gazi Süleymaniye Kütüphanesi'nin Patoloji Servisinde kullanılmak üzere Seka'dan istenilen özel kağıtların renginin kötü olduğunu, asidinin yüksek ve restorasyona uygun olmadığı belirtmiştir.

Burada önemli iki sorun ortaya çıkmıştır. Birincisi; Kültür hazinemiz olan el yazması eserlerin korunması, tahribat görmüş olanlarında restorastonudur. İkincisi ise günümüzdeki eserlerin gelecek nesillere aktarılabilmesi, arşiv oluşturulabilmesi için bu eserlerin malzemelerinin dayanıklılığı ve uygunluğudur. T.C.Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Restorasyon ve Konservasyon Bölümü'nde

halen çalışmalarını yürüten Dr.Nihal Somer'den alınan bilgilere göre eski eserlerle ilgili ilk prensibin eserleri korumak olduğudur. Bunlardan birinci işlem koruyucu (pasif), ikincisi de onarıcı (aktif) konservasyondur. Dr.Nihal Somer yapılan restorasyonun belli olması, orjinalliğinin bozulmaması ve restorasyonun geri dönüşümlü olması gerektiği görüşünü savunmaktadır.

Sonuç olarak bu sorunların czmnde konuyla ilgili sahada yetişmiş restoratrlerin sayılarının artırılması ve ileri düzeyde arşivcilik, metot ve tekniklerine sahip ülkelerde eğitimlerinin ve deneyimlerinin sağlanması gerekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

ARCHIVES ET BIBLIOTHEQUES DE BELGIQUE; E'tudes Concernant la Restauration d'archives, de liures et de manuscrits. Studies over Restoratie uan archief boeken en handschriften. Num'ero Special-Extranummer 12, Brussel 1974

BARROW, W.J.; El Yazmaları ve Belgeler, Bozulmaları ve Onarımları. Çev:Neslihan Uraz İst.1992. 172. S.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Belge Türleri, Padişah El Yazıları ve Belge Restorasyonu. Hazl.: Dr.Ş.Nihal Somer, İlhan Ovalıoğlu, Nizamettin Yüzbaşıoğlu, Mustafa Küçük, Şefik Kanyılmaz. İst.1997, T.C.Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

BAYDAR, Nil; Kağıt ve Deri Eserlerin Çağdaş Müzecilik Anlayışı ile Korunması.(176.-184.S.) Kuruluşunun 150.Yılında Türk Müzeciliği Sempozyumu III, 24-26 Eylül 1996 / İstanbul. Ankara 1997. Genelkurmay Basımevi Yayın No:97/97.

BAYRAKTAR, Nimet; "Yazma Eserlerinin Değerlendirme Ölçüleri ve Sanat Değerleri" Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni Cilt:XIX., Sayı:4, Ank.1970. 321.- 327.S.

BİNARK, İsmet; Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri, T.C. Başbakanlık. Ank.1980. Başbakanlık Basımevi XXIV, 245.S.

BİNARK, İsmet; "Arşiv Malzemesini Tahrip Eden Unsurlar, Bunlara Karşı Korunma Metotları ve Arşiv Malzemesinin Restorasyonu."

Vakıflar Derg., Sayı: XX., 1988, 347.-364 S.

BİNARK, İsmet; Eski Kitapçılık Sanatlarımız, Ank. 1975, Ayyıldız Mtb.

BİNARK, İsmet; "Arşiv Dökümantasyonu Restorasyonu"

Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, XXIX (2), 1980, 109.-121.S.

BİNARK, İsmet; "Türk Kitapçılık Tarihinde Cilt Sanatı".

Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu - 5-6 Mayıs 1986 / Elazığ, 91.-107.S.

"Fırat Üniv. Fırat Havzası Arş. Merkezi."

CLEMENTS, D.W.G.- DUREAU J.M.; PRINCIPLES for the Preservation and Concervation of Library Materials. 1986 International Federation of Library Associations and Institulions. IFLA Professional Reports. No:8

CLEMENTS, D.W.G.- D.L.Thomas; Arşiv Belgelerinin Korunması Konusunda Temel Bilgiler - Bir Ramp Çalışması. Ank.1993, 29 S.

"T.C.Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yay.No.: 18"

CUNBUR, Müjgan; "Türk Kitap Sanatlarına ve Minyatürlerine Genel Bir Bakış."

Türk Kütüphaneciler Derneği, Cilt :XVII, Sayı:2, 1968, 75.-82.S.

CUNBUR, Müjgan; "Yazma Eserlerde Kullanılan Kağıt ve Özellikleri."

Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu , 1986 Elazığ 15.-33. S.

"Fırat Üniv. Fırat Havzası Araştırma Merkezi"

CUNBUR, Müjgan; "Kanuni Devrinde Kitap Sanatı, Kütüphaneler ve Süleymaniye Kütüphanesi"

Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni Cilt:XVII. Sayı:3 1968. 139.-140.S.

ÇİĞ, Kemal; Türk Kitap Kapları Doğan Kardeş Mtb. San. A.Ş. Basımevi. İst. 1971.

DEMİRAL, A.Nevzat; Kimyasal Terimler Sözlüğü. İzmir 1985. Çınar Mtb., 311 S.

DERMAN, F.Çiçek; "Yazma Eserlerde Tezhip Sanatı."

Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, 5-6 Mayıs 1986 / Elazığ 63.-68.S.

"Fırat Ün. ırat Havzası Araştırma Merkezi."

DERMAN, M. Uğur; "Kağıda Dair"

İslam Düşüncesi, Yıl:1, Sayı:1, Ank. 1967, 343.S.

DERMAN, M. Uğur; "Vakıf Eserlerinde Hat Restorasyonu"

VII. Vakıf Haftası. Vakıf Mevzuatının Aksayan Yönleri, Ank. 5-7 Aralık 1989, Kıbrıs Vakıflar İadesi Çalışmaları ve Türk Vakıflar Medeniyetinde Vakıf Eski Eserlerinin Restorasyon Seminerleri. Ank. 1990. 305.-317.S.

"Vakıflar Genel Müd. Yay."

DERMAN, M. Uğur; "Yazma Eserlerde Kullanılan Alet ve Malzemeye Dair"

Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu. Fırat Ün. 1986 Elazığ. 15.-33.S.

DERMAN, M. Uğur; "Yazma Kuran-ı Kerimler Nasıl Hazırlanırdı?"

Hayat Tarihi Mecmuası Cilt:11 Sayı:7 1970. 12.-15. S.

DUMAN

DENER, Halit; Süleymaniye Umumi Kütüphanesi, Maarif Basımevi İst. 1957.

DUMAN, Hasan; El Yazmaları, Dönyasında Türkiye'nin Yeri Ank.1997. 70S
T.C Kültür Bakanlığı Yay. 1992 Yazmalar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi /200

GAZİ, Saadet; "Yazma Eserlerin Bakım ve Tamiri".

Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, 5-6 Mayıs 1986 / Elazığ. 109.-122. S.

"Fırat Ün. Fırat Havzası, Araştırma Merkezi"

GELİBOLULU, Mustafa Ali; Ali Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları (Menakıb-ı

Hünerveran). Hazl.: Müjgan Cunbur. Ank.1982. Başkanlık Basımevi. I.baskı. 164 S.

"Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.: 499"

"1000 Temel Eser Dizisi: 86"

GÖKER, Sema; "Sultan Süleyman, Mimar Sinan ve Süleymaniye

Kültür ve Sanat Dergisi. Yıl:2 Sayı:6 Haziran. 1990. 79.S.

"Türkiye İş Bankası Yay."

GÜLENSOY, Tuncer; "Yazma Eserlerimiz."

Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, 5-6 Mayıs 1986 / Elazığ, 11.-13.S.

"Fırat Üniv. Fırat Havzası, Araştırma Merkezi"

GÜNDÜZ, Mahmut; "Kur'anın Kitap Haline Getirilmesi ve Yayılması."

Türk Kütüphaneciler Demeği Bülteni. Cilt:XVII Sayı:2, Güven Mtb. Ank. 1968. 91.S.

KABACALI, Alpay; Türk Kitap Tarihi Başlangıçtan Tanzimata Kadar. Cilt:1. İst.1989. Cem

Yayınevi. 158 S.+16 resim

KAĞITÇI, Mehmet Ali; Kağıtçılığımız. Gaye Mtb. İst. 1977. 93.S.

KAĞITÇI, Mehmet Ali; Preface Par. Prof. Marcel Arlibert. Historige De l'industrie Papietiere en Turqu'e. İst. 1976.

KATHPALIA, Yash Pal; Arşiv Malzemesinin Korunması ve Restorasyonu. Çev. Dr. Nihal

Somer. Ank. 1990. 219.S.

"T.C. Başbakanlık Devlet Arşv. Gen. Müd. Cumhuriyet Arşv. Dairesi Başkanlığı".

KÖKSAL, Ahmet; "Türk ve İslam Dünyasında El Yazması, Hat ve Tasvir Sanatı"

Milliyet Sanat Dergisi, Yeni Dizi, 102/15 Ağustos 1984. 31.S.

MYLES, Timothy G.; Faculty of Forestry of Toronto, Urban Entomology Program

www.utoronto.ca/forest/termite/termite.htm

NEFESZADE, İbrahim; Gülzar-ı Savab. Hazl.: Muallim Rifat. İst.1938. Güzel Sanatlar

Akademisi Neşriyatından. 119 S.

NEMLİOĞLU, Candan; "Kalem İşi Restorasyonunda Kullanılan Tabii Boyaların Önemi ve Diğer Sorunlar."

Mimarlar Odası Bursa Şubesi Union of Chamber of Turkish Engineers and Arshitechs. 14-19 Mayıs 1991 Bursa, Türkiye 56.S.

III. Uluslararası Yapı ve Yaşam 91.

ÖCAL, Orhan; Kitabın Evrimi. Tisa Mtb. San. Ank. 1971. 98.S.

"Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Faydalı Eserler Dizisi 7."

ÖZCAN, Yılmaz; "İnce Bir Sanat Dalımız Tezhip."

İlim ve Sanat. Mart-Nisan 1986 Gaye Mtb. Ank. 67.S.

ÖZEN, Mine Esiner; "Klasik Cilt Sanatımızın Bazı Özellikleri."

Antika. Yıl:3 Sayı:25 Nisan1987 İst. 4.-5.S.

ÖZEN, Mine Esiner; "Tezhipte Tiğ."

Antika, Sayı:10. Ocak 1986. 44.S.

ÖZEN, Mine Esiner; Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü. İ.Ü. Fen Fak. Döner Sermaye

İşletmesi Basım Atölyesi.İst. 1985

ÖZÖN, Mustafa Nihat; Osmanlıca - Türkçe Sözlük, İst.1965, İnkılap ve Aka Kitapevi.

ÖZTÜRK, İsmail; "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kültürel Değişim ve Müzecilik Açısından Kültürün Maddi Ürünlerinin Önemi."

V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, 24-29/ Haziran/1996. Ankara. 1.S.

ÖZTÜRK, İsmail; "Etnografya Müzesinin Önemi."

Art Dekor. Ekim.1996 Yıl:4 Sayı:48 198.S.

PAKALIN, Mehmet Zeki; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt:1-2-3, Maarif Basımevi. İst. 1946.

ROPER, Michael; Koruma ve Konservasyon Servisinin Planlanması, Techizatlandırılması ve Personel İstihdamı - Bir Ramp Çalışması-. Çev.: Necla İlemin, Necla Büyükkırcalı. Ank.1994. 89 S.

"T.C.Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yay.No.: 21"

SİNAN, Ahmet Turan; "Yazma Eserlerle İlgili Terimler."

Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, 5-6 Mayıs 1986 / Elazığ 33.-48.S

"Fırat Üniv. Fırat Havzası Araştırma Merkezi."

SÖNMEZ, Neslihan; Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü. İst. 1997. 124.S., Yem Yay.

SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ; Yapı ve Kredi Bankası Kültür Hizmeti. İst. 1983

"T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü."

TANER, Nuri; Yalova Kağıthanesi (Kağıthane-i Yalakabad). İst.1998. Yalova Valiliği-Yalova Ticaret ve Sanayi Odası Yay., 56 S.

"Yalova Kongresi, 8-10 Mayıs 1998"

TEKİN, Şinasi; Eski Türklerde Yazı, Kağıt, Kitap ve Kağıt Damgaları. Hazl.: R.Tuba Çavdar. İst.1993. Eren Yay.ve Kitap Ltd.Şti., 136 S.

ÜLKER, Muammer; "Türk Cilt Sanatı."

Sandoz Bülteni. Yıl:7 Sayı:21-26 1987. 16.S.

ÜSTÜN, Ayşe; Hilye-i Saadet Levhalarının Gel.Türk El San. (Tezhib) Açısından İncelenmesi. İzmir 1990. D.E.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Gel.Türk El San.Anasanat Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

YAĞMURLU, Haydar; "Türk Tezhip Sanatı Hakkında Genel Açıklamalar ve Topkapı Sarayı Müzesi'nde İmzalı Eserleri Bulunan Tezhip Ustaları."

Türk Etnografya Dergisi. Sayı:13 Milli Eğitim Basımevi İst. 1973 79.-116.S.

YAZIR, Mahmud Bedrettin; Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli. Cilt:2. Hazl.: Uğur Derman. Ank.1981. s.182.-183

YILMAZ, Cihat; "Tezyinat Restorasyonu, Örnekler ve Karşılaşılan Sorunlar."

VIII. Vakıf Haftası Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Yunus Emre ve Dönemi, Restorasyon ve Kıbrıs Vakıflar Seminerleri. 4-5-9 Aralık 1990, Ank. 275-289.S.

"Vakıflar Genel Müd. Yay. Ank. 1991."

TERİMLER SÖZLÜĞÜ

Ahar: Yazı yazarken olabilecek hataların silinebilmesi ve iz bırakmaması için kağıdın üzerine sürülen bir mayidir.

Alkali: Sulu çözeltisi acı olan deriyi tahriş edici, turnusolu maviye çeviren ve 7,0' den büyük pH değeri olan bir madde.

Asit: Bir asit, hidrojen iyonu veren bir madde olarak tanımlanabilir. Bütün asitler hidrojen iyonu içerirler. Suda moleküller iyonlaştığından, hidrojenin bir kısmı veya çoğu basit olarak hidrojen iyonları H⁺ olarak yazılan hidronyum H₃O⁺ iyonlarını oluşturur.

Baz: Sıralanan özelliklerden bir veya birkaçını içeren, bileşiklerin büyük sıfırlardan birinin bir üyesi; acı tat, çözültide kaygan bir his, turnusol boyasını maviye çevirme ve diğer boya belirteçlerinin karakteristik renklere değişmesine neden olma özelliği, asitlerde tepkimeye girip (yansızlaştırma) tuzları oluşturma özelliği.

Bazik: Aynı isimli bileşiklerden daha fazla alkali olan bir bileşiğin tanımı.

Çeker ocak: İşlem sırasında zararlı gazların ortama dağılmasını önleyen, çeker ocak.

Çözelti (Solution): Molekül veya iyonik seviyede bir veya daha fazla maddenin içindeki (çözgen) bir veya daha fazla maddenin (çözünen) tek düze dağılmış karışımı. Çözeltinin bu iki kısmına faz denir.

Çözünürlük: Bir maddenin bir diğeriyle tek düze parçalanabilme eğilimi veya yeteneği.

Derişim: Bir karışım, çözelti veya cevheri belirtilmiş birimindeki bir maddenin miktarı. Derişimi ifade etmenin en çok kullanılan yöntemleri; ağırlık veya hacime yüzde, normalite, 9 / cm³ veya 16 / ft³ gibi bir birim hacim için gerekli olan ağırlıktır.

Filigran : (Fr. cilt.) Kimi kağıtların dokusunda bulunan ve ancak aydınlığa tutulunca görülen çizgi, resim ve yazı gibi kağıdın milliyetini belirleyen işaretler.

İare: Ödünç verme.

İnert: Eylemsiz. Bir element veya bileşiğin kimyasal etkinsizliğini belirtmek için kullanılan bir terim. Helyum, neon ve argon inert gazlı bileşiktir. Karışımları kütle ve ağırlık amacıyla eklenen katkı malzemeleri inerttir.

İndi: Index.

İnhibitör: Yavaşlatıcı, önleyici. Korozyon, yükseltgenme veya polimerleşme gibi bir istenmeyen tepkimeyi geciktiren veya durduran bir bileşik (çoğunlukla organik). Bu tip maddelere bazen negatif tezgen de denir.

Kırmızı : Kabuklu ve kabuğundan lakit adında bir tür boya çıkarılan böcek.

Lake : Mukavva, deri veya tahta üzerine uygulanan çeşitli boyamaların üzerine vernik sürülmek suretiyle hazırlanan ciltlere verilen ad.

Metal: Bileşikleri çözüldükten pozitif iyon oluşturan ve oksitleri suyla asitten ziyade hidroksit oluşturan bir element.

Miklep : Ciltli yazmaların kaplarının sol tarafındaki fazla parçanın adıdır. En son okunan sayfanın arasına konur.

Müellif : Yazma eserin yazarı, kitap derleyip toparlayarak yazı yazan.

Nihai: Sonla ilgili, en sonuncu.

Nüsha : Bir eserin elle yazılarak çoğaltılmış olanlarından herbiri.

Otaklav: Mikroptan arındırma işine yarayan basınçlı buhar kazanı.

Parşömen : Mısır'dan papirus alamayan Bergamallıların koyun, keçi ve özellikle dana

derisinden yaptıkları bir tür yazı kağıdı.

Perdaht: Cila parlaklık, düzleme, temizleme.

pH: pH, sulu bir çözeltinin asitliğini veya alkaliliğini göstermek için kullanılan bir değerdir. Kuvvetli asit ve bazlar, zayıf asit ve bazlara kıyasla çok daha fazlasıyla iyonlaşırlar. Dolayısıyla kuvvetli asitler pH' sı 1 ile 3 arasında olan çözeltiler verirken, zayıf asitlerin pH' sı 6 civarındadır. Kuvvetli bazlar pH' sı 12 veya 13 olan çözeltiler, zayıf bazlar da pH' sı yaklaşık 8 olan çözeltiler verirler, pH ölçeği logaritmik olduğundan aralıklar üsseldir.

ppm: Sıvılarda ve gazlardaki çok az derişimi belirtmek için kullanılan, milyondaki kısımlar anlamına gelen kısaltma. (Parts per million)

Rezin: Reçine.

Seyreltik: İstenilen ve faydalı bir etki elde edebilmek için bir materyalin derişiminin azalması.

Seyreltici: Derişimi azaltan bir terkip maddesi. Esas amacı maliyet azaltmak olan düşük ağırlıklı malzemeler. Bu anlamda seyreltici ile uzatıcı arasında açık bir fark yoktur. Helyum, hidrazin veya hidrojen gibi roket yakıtlarının terkip maddesi.

Solvent: Çözgen, çözücü. Moleküler veya iyonik boyut seviyesinde tek düze dağılmış bir karışım (çözelti) oluşturmak için bir başka maddeyi (çözünen) çözebilme kabiliyeti olan bir madde.

Şellak: Renkli, leke.

Şiraze : Ciltlenen kitap formalannın arkalarındaki dikişten başka alt ve üst taraflarına renkli ipekle yapılan ilmiklere denir. Şiraze formaları iki taraftan sağlam tuttuğu ve birbirine sıkıca bağlandığı için şirazeli kitaplar çabuk dağılmazlar.

Tanin: Tınlama, çınlama.

Tirše : Üzerine yazı yazılacak şekle konulmuş hayvan derisine verilen ad. Ayrıca tezhip tabiri olarak, altın inceltmekte kullanılan deriyede tirşe denir.

Varak: Yaprak kağıt parçası demektir. Yazmaların iki sayfasına denir ve her varaka (yaprağa) bir sayfa numarası konur.

Viskoz: Selülozu çözünen ksantata çevirerek yenilenebilir selülozun (rayon) yapıldığı proses.

ÖZGEÇMİŞ

1961 yılında İzmir'de doğdu. 1989-1993 öğretim yılında D.E.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Tezhip Anasanat dalında lisans eğitimini tamamladı.

1993 yılında Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü Tezhip Anasanat dalında araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1995-1996 öğretim yılında D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat dalında yüksek lisans programına girdi. Halen Tezhip Anasanat dalında araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

